

ATLASI YA LUGHA ZA TANZANIA

MRADI WA LUGHA ZA TANZANIA

Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

2009

Mradi wa Lugha za Tanzania
Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
S.L.P. 35040
Dar es Salaam

Tovuti: <http://www.lot.udsm.ac.tz>

© Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, 2009

Ramani zimesanifiwa na kuchapwa na InfoBridge Consultants Ltd

ISBN 978 9987 691 26 5

Haki zote zimehifadhiwa. Huruhusiwi kuiga, kunakili, kupiga chapa au kukitoa kitabu hiki au sehemu ya kitabu hiki kwa njia yoyote ile bila idhini ya Mradi wa Lugha za Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.

YALIYOMO

Shukurani	iv
Utangulizi wa Jumla	v
Lugha za Tanzania	1
Orodha ya Lugha za Tanzania kwa Ukubwa	2
Orodha ya Lugha za Tanzania kwa Alfabeti	3
Lugha Kuu Ishirini katika Ramani	4
Mkoa wa Arusha	6
Mkoa wa Dodoma	12
Mkoa wa Iringa	18
Mkoa wa Kagera	24
Mkoa wa Kigoma	30
Mkoa wa Kilimanjaro	36
Mkoa wa Lindi	42
Mkoa wa Manyara	48
Mkoa wa Mara	54
Mkoa wa Mbeya	60
Mkoa wa Morogoro	66
Mkoa wa Mtwara	72
Mkoa wa Mwanza	78
Mkoa wa Pwani	84
Mkoa wa Rukwa	90
Mkoa wa Ruvuma	96
Mkoa wa Shinyanga	102
Mkoa wa Singida	108
Mkoa wa Tabora	114
Mkoa wa Tanga	120
Faharasa ya Kata na Wilaya	126
Faharasa ya Lugha	130

SHUKURANI

Kazi ya kuandaa atlas hii imechukua muda mrefu na imechangiwa na watu wengi kwa nyakati tofauti. Ni vigumu kuwataja watu wote waliotoa mchango wao katika kazi hii ngumu. Hata hivyo hatuna budi kuwatambulisha baadhi ya wahusika wakuu.

1. Waratibu wa Mradi wa Lugha za Tanzania

Josephat Rugemalira
Henry Muzale

2. Kamati ya Usimamizi wa Mradi

William Rugumamu
Chachage S. Chachage
David Massamba
Kulikoyela Kahigi
Casmir Rubagumya
Michael Kadeghe
Deoscorous Ndoloi
Henry Muzale
Josephat Rugemalira

3. Kikosi cha Watafiti

Josephat Rugemalira
Henry Muzale
David Massamba
Casmir Rubagumya
Yunus Rubanza
Abel Mreta
Selemani Sewangi
James Mdee
Kulikoyela Kahigi
George Mrikaria
Josephat Maghway
John Kiango
Zakaria Mochiwa
Norbert Mtavangu
Nikuigize Shartiely
Rahma Muhdhar
Rose Upor
Martha Qorro
Azaveli Lwaitama
Yared Kihore
Gastor Mapunda

4. Jopo la Wahariri

Josephat Rugemalira
Henry Muzale
David Massamba
Kulikoyela Kahigi
Azaveli Lwaitama
Abel Mreta
Yared Kihore

5. Kitengo cha Kuhakiki Takwimu

Henry Muzale
Julius John
Kelvin Mathayo
Yunus Ng'umbi
Nicholaus Asheli
Davis Nyanda
Edwin Msambwa

6. Tunatoa shukurani kwa mtafiti mshiriki

Prof. Karsten Legere, wa Chuo Kikuu cha Gotebogi, Uswidi.

7. Wataalamu wa Usanifu na Uchoraji Ramani

InfoBridge Consultants Ltd

8. Tunatoa shukurani za pekee kwa Shirika la Maendeleo ya Kimataifa la Uswidi (SIDA) kwa kufadhili shughuli za Mradi wa Lugha za Tanzania.

UTANGULIZI WA JUMLA

Utangulizi huu una sehemu sita. Sehemu ya kwanza inahusu sera ya lugha na utafiti kuhusu lugha za asili, na mustakabali wake. Sehemu ya pili inahusu maandiko katika au kuhusu lugha za asili. Sehemu ya tatu inahusu uainishaji wa lugha za Tanzania kinasaba. Sehemu ya nne inazungumzia istilahi zilizotumika katika atlas hii. Sehemu ya tano inahusu maudhui ya atlas na mbinu za utafiti na utengenezaji wa ramani. Sehemu ya sita inatoa orodha ya machapisho ya Mradi wa Lugha za Tanzania.

1. LUGHA ZA ASILI NA MUSTAKABALI WAKE

Historia ya Mradi wa Lugha za Tanzania

Mradi wa Lugha za Tanzania ulizinduliwa mwaka 2001 katika Idara ya Lugha za Kigeni na Isimu ya Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Nia ya Mradi wa Lugha za Tanzania ni kuzikuza lugha hizi kwa ajili ya matumizi ya jamii, na kuzihifadhi kwa ajili ya kumbukumbu ya vizazi vijavyo. Nia hii inawiana na malengo yaliyoainishwa katika *Sera ya Utamaduni* (Wizara ya Elimu na Utamaduni 1997:17–18) inayotamka haja ya:

- kutafiti, kuhifadhi, na kutafsiri lugha za jamii;
- kuandika kamusi na sarufi za lugha za jamii;
- kuchapisha maandiko mbalimbali katika lugha za jamii.

Hadi sasa mradi huu umekwishachapisha vitabu vipatavyo ishirini na vinne vya kamusi, sarufi na hadithi katika lugha mbalimbali za Tanzania (tazama sehemu ya sita). Pia makala mbalimbali zimechapishwa katika majarida na vitabu mbalimbali vya masuala ya isimu ya lugha. Atlas ya lugha za Tanzania ni chapisho linalochukua nafasi ya pekee katika mfululizo wa machapisho haya ya mradi. Licha ya machapisho, mradi huu pia umechangia kuelimisha wataalamu wa kutafiti miundo na isimujamii ya lugha za Tanzania. Vilevile, katika mikutano na semina mbalimbali, mradi umesaidia kuhamasisha jamii ya Watanzania izipatie lugha hizi fursa pana zaidi ya kutumika katika maisha ya kila siku.

Matumizi ya Lugha za Tanzania

Watanzania walio wengi, pamoja na kutumia Kiswahili kama lugha ya Taifa, vilevile wanatumia lugha zao za asili katika mawasiliano ya kila siku. Lugha hizi hutumiwa hasa katika maeneo ya vijijini. Kwa mfano, katika shughuli za uchumi, hasa kilimo, ufugaji na uvuvi, Watanzania wengi huwasiliana kwa kutumia lugha zao za asili. Kwa kuwa takribani asilimia 85 ya Watanzania wanaofanya kazi wanajishughulisha na kilimo, ni wazi kuwa lugha za asili zina umuhimu mkubwa katika uchumi wa nchi yetu. Baadhi ya makabila, mathalani, huimba nyimbo kwa ajili ya kuhamasishana katika lugha za asili wakati wakiwa shambani. “Wimbo ukiimbwa pamoja huunganisha matendo na kuwafanya wafanyakazi wajisikie kufanya kazi kama kikundi na sio mtu mmoja. Mapigo ya wimbo huhamasisha ushirikiano. Kwa jinsi hii, watu hufanya kazi kwa nguvu, haraka na kwa kuifurahia” (Mtavangu, 2008:104).

Lugha za asili za Tanzania vilevile hubeba maarifa mengi ambayo wazungumzaji wa lugha hizo wanaweza kuyatumia kujitelea maendeleo. Maarifa hayo yanaweza kutumika katika shughuli za kiuchumi, tiba za asili, ibada, na kadhalika. Rubanza (2008) anatoa mfano wa lugha ya Kihaya huko mkoani Kagera kuonyesha jinsi lugha za asili zilivyosheheni maarifa. Mzungumzaji wa Kihaya anazipambanua aina zaidi ya 12 za ndizi. Hizi hutengwa katika makundi matatu: ndizi za kupika, za kutengeneza pombe na za kuliwa mbivu. Utafiti zaidi umebainisha kuwa lipo pia kundi la nne ambalo ni la ndizi za kuchoma. Katika ndizi za kupika kuna aina ambayo haifai kumlisha mtoto mdogo, kuna ambazo hazifai kumpa mtu mzima anayeumwa tumbo, na kadhalika. Vilevile, kila sehemu ya mgomba ina umuhimu wake na matumizi maalumu katika jamii ya Wahaya, kama vile mbolea, kamba za kufungia mizigo, ‘taulo’ ndogo ya kujipangusia mikono, na matumizi mengine mengi.

Maarifa katika lugha za asili pia hujikita katika methali, misemo, nyimbo na hadithi. Vyote hivi hubeba ujumbe mzito wa kuwafahamisha na kuwakanya wanajamii.

Kwa bahati mbaya, lugha nyingi za asili sasa hivi zinakabiliwa na kupungua kwa matumizi yake hata katika zile nyanja ambamo zilikuwa zinatumiwa. Kahigi (2008) ameanisha sababu mbalimbali zinazosababisha lugha hizi ziendelee kubanwa na Kiswahili, nazo ni pamoja na kukua kwa miji, ndoa mchanganyiko, na kutokutumika kwa lugha za asili katika mfumo wa elimu rasmi wala katika vyombo vya habari.

Hali ya kubanana kwa lugha mbalimbali huchochewa sana na mwingiliano wa jamii ambao huambatana na ukuaji wa miji. Miji hutoa mazingira muafaka ya kukuza lugha moja ya mawasiliano mapana kwa watu wazima. Miji pia hudhoofisha misingi ya kuendeleza lugha mbalimbali kwa kuwafanya watoto wengi wasijifunze lugha za wazazi wao. Hali hiyo inaonekana wazi zaidi katika ndoa zenye kuwahusu wasemaji wa lugha tofauti. Mara nyingi, katika ndoa za namna hiyo, watoto hawafundishwi lugha ya mzazi yeyote kwa kuwa lugha hiyo haizungumzwi nyumbani. Lakini hata kama wazazi wanazungumza lugha moja, hali ya miji huwalea watoto wenye kuzungumza lugha pana ya jamii na ambayo si lugha ya kwanza ya wazazi.

Umuhimu wa Kukuza na Kuhifadhi Lugha za Tanzania

Ni ukweli usiohitaji mjadala kuwa binadamu katika jamii mbalimbali huhitaji lugha ili waweze kuwasiliana. Aidha, ni kwa njia ya mawasiliano binadamu wanaweza kufanya shughuli mbalimbali za kiuchumi, kisiasa, kidini, na kadhalika. Lugha vilevile ni utambulisho muhimu wa mtu binafsi na watu katika makundi yao kama vile kabila na taifa. Mshairi mmoja aliyeitwa Ignazio Buttita, akieleza umuhimu wa lugha, alisema:

Wafunge watu minyororo,
wavue nguo,
wazibe midomo yao,
bado ni watu huru.

Wanyang'anye kazi zao,
pasi zao za kusafiria,
meza zao za chakula,
bado ni matajiri.

Watu huwa fukara na watumwa,
wanaponyang'anywa lugha yao,
waliyoachiwa na wahenga wao,
wanapotea milele
(Tafsiri ya Ndagala 2008)

Kwa mtazamo wa mshairi huyu, harakati zozote za kumnyima mtu au kundi la watu fursa ya kutumia lugha yao ni kutowatendea haki. Ndiyo maana katika sehemu mbalimbali za dunia sasa hivi kuna mapambano ya watu kutaka lugha zao zipewe fursa ya kukua na kushamiri bila ya kuwekewa vikwazo vyovyote.

Ni lazima kuzikuza na kuzihifadhi lugha za Tanzania kama sehemu ya mkakati wa kujithamini kama binadamu na kuthamini utamaduni wetu. Kujithamini huko kutaiwezesha jamii yetu kujenga msingi wa kushiriki kikamilifu na kwa ushindani stahiki katika shughuli za ulimwengu wa utandawazi. Kujithamini kwa mtu mmoja mmoja na kwa jamii nzima kunajenga kujiamini katika kupambana na changamoto, kujifunza kutoka kwa watu na jamii nyingine, na kuchangia kuunda maarifa na utamaduni wa mwanadamu kwa jumla. Jamii isiyojithamini na kujiamini itakumbatia tu mambo yoyote yatokayo ughaibuni bila kujali kwamba kuna mchango uwezao kutoka nyumbani.

Kukuza lugha za jamii kutachangia kwa kiasi kikubwa kujenga miundo ya jamii iliyo mipana na wakilishi zaidi badala ya kutengeneza miundo yenye kushirikisha na kufaidisha matabaka fulani tu ya jamii. Na matumizi ya lugha za jamii zetu yatatuwezesha kusambaza maarifa ya jadi kutoka jamii moja kwenda jamii nyingine na kutoka kizazi kimoja hadi kingine.

Mwenendo wa Kubadilika kwa Lugha

Lugha zote za mwanadamu hubadilika siku hadi siku kiasi kwamba baada ya miongo na karne kadhaa wachunguzi makini wanaweza kuona tofauti kati ya lugha itumikayo sasa na ile ya awali. Lugha yaweza kugawanyika na wazungumzaji wakajikuta wanazungumza lugha mbili au tatu tofauti. Lugha pia inaweza kufa na vizazi vya baadaye vya jamii hiyo vikachukua lugha za majirani.

Mabadiliko ya lugha hayatokei kwa nasibu tu. Baadhi ya misongo inayoshinikiza mabadiliko katika lugha zetu katika zama hizi inaonekana kushika kasi waziwazi. Kwa kawaida, lugha ndogo inapopakana na lugha kubwa msongo wa lugha hii kubwa huipa changamoto lugha ndogo; wazungumzaji wa lugha ndogo huanza kuitumia ile lugha kubwa kama lugha yao ya pili na kadiri muda unavyopita, matumizi ya lugha kubwa huzidi kupanuka katika nyanja mbalimbali za jamii ya wazungumzaji wa ile lugha ndogo. Matumizi hayo huanza kuathiri msamiati na sarufi ya lugha ndogo kwa njia ya kukopa maneno na kuchanganya miundo kutoka lugha kubwa. Hatimaye watoto wasipopata fursa ya kufundishwa ile lugha ndogo, lugha hiyo hutoweka mara mzungumzaji wa mwisho wa lugha ile anapofariki.

Lugha zinazotoa msongo mkubwa kwa lugha nyingine huwa zina maslahi ya kiuchumi – zikizungumzwa na watu wengi zaidi, zenye kutoa fursa nyingi zaidi za kazi au biashara, na kumwezesha mzungumzaji kupanda ngazi zaidi katika mfumo wa jamii.

Sera ya Lugha na Mustakabali wa Lugha za Asili

Sera ya lugha ya Tanzania inatambua lugha mbili tu, yaani Kiswahili na Kiingereza, kama lugha rasmi. Lugha za asili za Tanzania hazipewi fursa yoyote ya kutumika katika nyanja rasmi za elimu, utawala serikalini wala katika vyombo vya habari. Kumekuwa na matamko yanayoashiria kuwa msimamo wa serikali huko nyuma ni kutoruhusu lugha za asili kutumika katika vyombo vya habari. Tamko la kwanza lilichapishwa katika gazeti la *Nipashe* la tarehe 13 Agosti 1999:

....Serikali imesema haitasajili magazeti yanayochapishwa katika lugha za makabila, kwa kuwa itakuwa ni kupanda mbegu za ukabila nchini na kuchochea migawanyiko. [Ingawa] sheria ya magazeti ya mwaka 1976 haizungumzi chochote kuhusu usajili wa magazeti ya lugha za makabila [...] kama usajili wa aina hiyo utaruhusiwa itakuwa vigumu kwa serikali kufuatilia habari zinazochapishwa katika magazeti ya aina hiyo kwa kuwa lugha zitakazotumika hazitaeleweka kwa wengi. Haitakuwa rahisi kwa serikali kufuatilia mabaya ambayo yanaweza kuchapishwa na magazeti ya aina hiyo kwenye makabila yanayohusika.

Tamko la pili lilichapishwa kwenye gazeti la *Majira* la tarehe 30 Oktoba 2003 kuhusu matumizi ya lugha za asili kwenye redio:

....Serikali imepiga marufuku redio nchini kurusha matangazo kwa lugha za kienyeji na badala yake ni lugha za Kiswahili na Kiingereza tu ndizo zitatumika ... Msajili wa Tume ya Utangazaji ... alisema redio na televisheni yoyote itakayotangaza kwa lugha za kienyeji itapewa adhabu kutokana na kifungu cha sheria ya utangazaji ya mwaka 1993... Tume yake inatoa vibali vya kuanzisha redio za jamii na tayari imekwishatoa vibali kwa redio za jamii tatu zinazoongozwa na Asasi Zisizo za Kiserikali (NGOs), ambazo hata hivyo haziruhusiwi kuendesha matangazo kwa kilugha.

Hapa jambo linaloonekana wazi, hasa katika tamko la kwanza kuhusu magazeti, ni kwamba serikali inakataza matumizi ya lugha za asili katika vyombo vya habari kwa sababu mbili.

Sababu ya kwanza ni hofu ya “kupanda mbegu za ukabila”. Hapa serikali inasahau kuwa ukabila hauchochewi kwa watu kutumia lugha zao katika shughuli zao za kila siku, au kutumia lugha hizo kupeana taarifa na kuelimishana. Mara nyingi machafuko katika jamii huletwa na mfumo unaowakandamiza baadhi ya watu katika jamii, na mgawanyo wa rasilimali usio wa haki. Kama kutumia lugha moja katika taifa ndiyo dawa ya kutokuwa na machafuko ya “kikabila”, mbona Somalia, Rwanda na Burundi zimekumbwa na migogoro mikubwa ya kisiasa huku watu katika kila moja ya nchi hizo wanaongea lugha moja tu, yaani, Kisomali, Kinyarwanda na Kirundi! Vilevile, mnamo mwaka 1994 wakati wa mauaji ya kimbari huko Rwanda, *Radio-Television Libre de Milles Collines* ilikuwa ikichochea mauaji hayo kwa kutumia lugha ya taifa, yaani Kinyarwanda!

Sababu ya pili ni kwa serikali kutaka kufuatilia habari zinazochapishwa katika magazeti na kutangazwa kwenye redio. Kwanza, hii ni sababu yenye mtazamo hasi. Serikali inafikiri kuwa watu watatumia lugha zao kwenye vyombo vya habari kufanya mambo yasiyokuwa na manufaa kwa taifa. Msimamo mzuri zaidi ungekuwa kuamini kuwa lugha hizi zitatumika kwa mambo yasiyokuwa na madhara yoyote kwa taifa; yaani kuwapasha habari na kuwaelimisha watu katika jamii husika. Pili, bila shaka serikali ina uwezo wa kufuatilia mambo yanayoandikwa au kutangazwa kwa kutumia lugha za asili kwa sababu katika serikali kuna watu wanaojua lugha hizo au inaweza kuwatumia watu wengine wenye kujua lugha hizo. Haiyumkiniki kuwa jambo linaweza kuandikwa kwa lugha yoyote ya asili na serikali isiwe na uwezo wa kulifanyia utafiti. Jambo la kushangaza ni kuwa msimamo huu wa serikali unapingana na Sera ya Utamaduni ya mwaka 1997 (uk. 17–18) ambayo pamoja na mambo mengine, inasema:

- Jamii zetu zitaendelea kutumia na kujivunia lugha zake za asili.
- Wananchi, mashirika ya umma na ya watu binafsi yatahamasishwa kuandika, kukusanya, kutafiti, kuhifadhi na kutafsiri lugha za asili katika lugha nyingine.
- Uandishi wa kamusi na vitabu vya sarufi za lugha za asili utahimizwa.
- Mashirika ya umma na ya watu binafsi yatahimizwa kuchapisha na kusambaza maandiko katika lugha za asili.

Kwa hakika, lugha ya Kiswahili inatoa msongo mkubwa kwa lugha nyingine za Tanzania na kasi yake haina mfano hapa Tanzania, na pengine hata katika bara zima la Afrika. Hata hivyo, nguvu ya msongo wa Kiswahili kwa lugha nyingine imejengwa kwa makusudi kwa kutumia sera, sheria na kanuni mbalimbali. Hoja ni kwamba kwa kufanya hivyo jamii za wazungumzaji wa lugha nyingine zinanyimwa fursa ya kukuza, kuendeleza na kuhifadhi sehemu muhimu ya utamaduni wao; kwamba taifa zima linatupilia mbali rasilimali kabla ya wakati wake na hivyo kudhoofisha jitihada zetu za kujitea maendeleo; na kwamba taifa linajiweka katika hali ya unyonge kwa kudharau na kupuuza utamaduni wake na hivyo kushindwa kujipambanua vilivyo katika jamii pana ya wanadamu.

Changamoto katika Kukuza Lugha za Asili

Kuna misimamo mitatu ya kifalsafa kuhusu lugha.

(a) Lugha kama tatizo

Wenye msimamo huu huona lugha nyingi kama tatizo. Msimamo huu una mizizi yake katika nchi za Ulaya wakati nchi hizo zilipokuwa zinajitahidi kuwa na dola huru. Waliamini kuwa ili nchi/dola iweze kuimarika, lazima kuwe na lugha moja. Hivyo kaulimbiu yao ilikuwa *dola moja, lugha moja*. Iliaminika kuwa lugha nyingine nje ya lugha ya taifa/dola zitavuruga ujenzi wa taifa/dola imara. Msimamo huo ndio tuliourithi kutoka kwa wakoloni, na kwa kiasi kikubwa unaweza kueleza kwa nini serikali ya Tanzania inapinga matumizi ya lugha za asili katika vyombo vya habari na nyanja nyingine rasmi.

(b) Lugha kama haki ya kila mtu

Msimamo huu unajikita katika imani kuwa kila binadamu anayo haki ya msingi ya kutumia lugha yake ya kwanza katika nyanja zote. Kwa mujibu wa mtazamo huu, kumkataza mtu au kundi la watu kutumia lugha yao ni kuwakosesha haki ya msingi. Msimamo huu vilevile huhusishwa na imani katika uanuai wa lugha. Baadhi ya wanazuoni wamefananisha uanuai wa lugha na bustani yenye maua ya aina nyingi na rangi nyingi, ambayo hakika hupendeza zaidi kuliko ile yenye aina na rangi moja tu ya ua, hata lingekuwa zuri namna gani.

(c) *Lugha kama rasilimali*

Msimamo huu huamini kuwa lugha ni rasilimali kama rasilimali nyingine yoyote. Kwa mtazamo huu taifa likiwa na lugha nyingi, haziwi tatizo bali rasilimali inayoweza kutumika kwa manufaa ya jamii husika. Kama tulivyosema hapo awali, faida ya rasilimali-lugha ni pamoja na kusheheni maarifa ambayo yakitumiwa vizuri yanaweza kuwa chachu ya maendeleo ya taifa.

Tunadhani misimamo mizuri ni kuona lugha kama *haki* na kama *rasilimali*. Changamoto tuliyo nayo ni kuhamasisha jamii zetu na viongozi wetu watambue kuwa lugha za asili sio *tatizo*, na kuwa zinaweza kutumiwa vizuri, kuleta ustawi na maendeleo katika taifa letu. Katika kufanikisha hili, Kahigi (2008) amependekeza mambo yafuatayo yafanyike:

- Kuanzisha vyama vya wataalamu wa lugha za asili pamoja na wakereketwa wa lugha hizo ambao watakuwa mstari wa mbele kuzitetea na kuzikuza kwa kufanya utafiti na kuandika maandiko mbalimbali katika lugha hizo.
- Kutozinyima fursa lugha za asili kutumika madarasani kama lugha za kueleza mambo ambayo wanafunzi hawakuelewa. Hili hasa linaweza kufaa kwa madarasa ya mwanzo huko vijijini ambako watoto huanza shule bila kujua Kiswahili.
- Kuunganisha baadhi ya lugha zinazokaribiana kinasaba ili iwe rahisi kuandika vitabu vinavyoweza kusomwa na watu wengi zaidi.

Kwa teknolojia ya kisasa inawezekana kabisa kuwa na redio yenye kulenga hadhira ya kijiji kimoja, au gazeti lenye wasomaji katika kata moja, au televisheni yenye watazamaji katika wilaya moja. Lakini pia vyombo hivyo vya habari vyaweza kuwa na vipindi mbalimbali kuwalenga wazungumzaji wa lugha mbalimbali katika maeneo makubwa zaidi – kama redio za mataifa mengine zifanyavyo zinaporusha matangazo kwa lugha mbalimbali za dunia.

Fursa ya mtu kuwasiliana na watu wengine kwa lugha aitakayo mtu ni haki ya binadamu. Kutambuliwa kwa haki hii kwa vitendo kutamwezesha mtu mmoja mmoja na jamii moja moja kupata taarifa za mambo yenye kuathiri maisha yake; kutamwezesha kutoa mchango wake katika kujadili kwa uelewa sera na sheria zinazotumika kumtawala; kutamwezesha kuelimika ipasavyo katika kupambana na makali ya maisha. Waelimishaji afya wanaweza kuwafikia watu wengi zaidi katika kampeni za kupambana na maradhi kama ukimwi na malaria. Wanasiasa wanaweza kufafanua sera zao kwa watu na kupata ushiriki mkubwa zaidi hasa kutoka vijijini. Wafanyabiashara wanaweza kutangaza bidhaa zao katika lugha mbalimbali na kuongeza mauzo.

Mfano mmoja wa mchango wa lugha za Tanzania katika kukuza uchumi unatoka katika sekta ya elimu. Fursa ya kujifunza/kufundisha lugha za Tanzania katika ngazi mbalimbali za mfumo wa elimu itatoa ajira kwa walimu

na waandishi wa vitabu vya lugha hizo. Wahitimu wa masomo haya watatengeneza ajira katika kufungua nyanja mpya za mawasiliano – redio, televisheni, magazeti, vipeperushi, tafsiri (za sera, sheria, maandishi mbalimbali ya maarifa). Wananchi wenye uelewa mpana watashiriki zaidi katika kujiletea maendeleo na kujenga taifa lenye watu makini.

Kuthamini lugha zetu kutatupa msukumo mkubwa katika kujiletea maendeleo, kujenga demokrasia, na kuhifadhi utamaduni wetu. Badala ya kutugawa katika makabila kama baadhi yetu tunavyohofu, lugha zetu zitakuwa nyenzo kubwa za kukuza utu wetu kwa hali na mali. Kwa jumla, hofu ya ukabila ni itikadi ya kawaida ya tabaka lo lote la watawala lenye kulenga kuwadhhibiti watawaliwa kwa kisingizio cha kujenga umoja.

2. MAANDIKO KATIKA/KUHUSU LUGHA ZA TANZANIA

Utangulizi

Madhumuni ya sehemu hii ni kuangalia maandiko yaliyopo kuhusu/katika lugha za asili za Tanzania (isipokuwa Kiswahili) ili kujua kazi iliyokwishafanyika kuhusiana na kuchunguza na kurekodi lugha za asili, na pia kubainisha changamoto zinazowakabili watu wenye nia ya kuhifadhi au kukuza lugha hizi.

Mengi ya maandiko yaliyopo yanaweza kukutwa katika bibliografia mbalimbali, mathalani Maho na Sands (2002) na Kagaya na Yoneda (2006), na katika vitabu na majarida yaliyochapishwa baada ya bibliografia hizo kutoka. Kwa kiasi kikubwa, maandiko yaliyopo mengi si ya wasemaji wa lugha hizi, na pia hayakuandikwa kwa lugha za asili. Maandiko haya yanaweza kugawanywa katika makundi mawili:

1. Maandiko ya kitaalamu kuhusu lugha za asili:

- i. tafiti za kilinganishi, kiainishaji na za kiisimu-jamii;
- ii. sarufi (sarufi kamili – yaani fonolojia, mofolojia, sintaksia, semantiki), au sarufi vipande, yaani sarufi ya kiwango kimoja au makala juu ya kipengele kimoja; na
- iii. kamusi au misamiati.

Maandiko haya hasa yaliwalenga wataalamu wa lugha, wamisionari na wanafunzi wageni, na mengi yayo yako katika lugha za kigeni. Ingawaje, watafiti hawa walizinufaisha lugha walizozitafiti kwa maandiko yaliyohifadhi sehemu za sarufi na msamiati wake. Baada ya uhuru, utafiti wa namna hii uliendelea, sio tu kwa lengo la kuhifadhi bali pia katika utumizi wa nadharia za kisasa za isimu kutafiti miundo ya lugha za asili.

2. Maandiko katika lugha za asili. Haya yanajumuisha:

- i. vitabu vya kidini (biblia, sehemu za biblia, katekismu, vitabu vya sala na nyimbo, n.k.);
- ii. vitabu vichache vya tafsiri za hadithi na semi (methali na vitendawili) kwa Kiswahili au lugha za kigeni kutoka kwenye lugha za asili; na
- iii. vitabu vichache vya hadithi, semi, historia na tanzu nyingine katika lugha za asili.

Baadhi ya maandiko haya (hasa ya kidini, hadithi, semi na historia) yaliwalenga wasemaji wa lugha hizi, ingawa mengine (yaliyochapishwa katika majarida ya kitaalamu) yaliwalenga wataalamu na wanafunzi wageni wa lugha hizi. Hata hivyo, maandiko mengi ya namna hii hayakuchapishwa kwa sababu hapakuwepo wachapishaji waliokuwa na ujasiri wa kuchapisha vitabu vya lugha za asili. Mfano wa mwandishi ambaye alikosa mchapishaji wa kazi zake za kihistoria, ngano na semi ni Kitereza (1980), mwandishi wa riwaya maarufu ya Bwana

Myombekere na Bibi Bugonoka. Mfano wa mwandishi wa vitabu vya historia aliyefaulu kupata mchapishaji ni Lwamugira (1949).

Maandiko Yanayohusu Lugha za Asili

Maandiko ya tafiti za kilinganishi, kiainishaji na kiisimujamii

Maandiko ya tafiti za kilinganishi na kiainishaji ni kama yale ya Bleek (1862/69), Meinhof (1906, 1910), Johnston (1919/22), Guthrie (1948, 1967/71), Nurse 1979; Maho (1999), Schoenbrun (1997), Heine na Nurse (2000), na Nurse na Phillipson (2003). Umuhimu wa maandiko ya namna hii ni kwamba yanatoa picha ya kijumla kuhusu mahusiano ya kinasaba baina ya lugha hizi, licha ya kutoa mwanga kuhusiana na muundo wake.

Hali ya kiisimujamii imetafitiwa na kurekodiwa katika maandiko mengi mbalimbali, mathalani Polomé na Hill (1980), Bromber na Smieja (2004), Batibo (2005); mengine yanayotokana na juhudi za SIL (tazama Mwita (2008)); na mengine yaliyoko katika vitabu na majarida mbalimbali yanayoendelea kuchapishwa. Mojawapo ya mambo yanayofanywa na maandiko haya ni kutoa picha kuhusu uhusiano baina ya lugha na jamii, na hasa hali ya usemwaji wa lugha hizi, lugha na elimu, sera za lugha na mipango-lugha na athari za mipango-lugha iliyopo kwa lugha nyingi za asili.

Licha ya kutoa mchango mkubwa kwenye taaluma ya lugha za Afrika, maandiko yote yaliyotajwa yanawalenga wataalamu na wanafunzi wa isimu ya lugha za Afrika; hayawalengi wasemaji wa lugha zenyewe.

Sarufi

Mapitio ya bibliografia yanaonyesha kuwa si lugha zote zimepata kuandikiwa sarufi au hata makala ya kisarufi. Lugha nyingi hazijatafitiwa. Maandiko ya kisarufi yaliyoorodheshwa katika Maho na Sands (2002) na Kagaya na Yoneda (2006) yanaonyesha kuwa ni lugha kama 50 tu kati ya lugha zote za Tanzania ambazo zimeandikiwa angalau sarufi au sarufi “kipande”; aidha, ni lugha kama 36 tu ambazo zimechambuliwa kwa undani na utafiti kuchapishwa katika makala, hasa za kifonolojia. Uchambuzi wa kimofolojia na sintaksia uko nyuma zaidi, kwani ni lugha 18 tu ambazo zimeshachambuliwa (katika vitabu au makala) kisintaksia au kimofolojia. Zaidi ya hayo, karibu maandiko yote hayo yameandikwa kwa lugha za kigeni. Sarufi pekee iliyoandikwa kwa lugha ya Kiswahili ni ile ya Kihehe iliyoandikwa na Egidio Crema (1987).

Kamusi na Misamiati

Maandiko ambayo ni mengi zaidi ni misamiati. Ni misamiati ya lugha 87 tu iliyoorodheshwa katika Maho na Sands (2002). Hata baina ya lugha hizi kuna kutofautiana; zipo lugha zenye mikusanyo mingi ya misamiati, mathalani Kiyao (mikusanyo 9) na zile zenye mkusanyo mmoja (kwa mfano Burunge) au miwili (kwa mfano Kijita).

Lugha ambazo zimeorodheshwa kuwa zina kamusi ni 32. Ni wazi kuwa kazi bado ni kubwa.

Maandiko katika Lugha za Asili

Vitabu vya kidini

Kwa lugha nyingi za Tanzania, maandiko pekee ambayo yameandikwa kwa lugha hizo ni ya kidini. Kabla lugha za asili hazijaachwa kutumiwa kama lugha za kidini, maandiko haya yalikuwa yakisomwa, na watu wengi vijijini walijua kusoma, na hata kuandika katika lugha zao. Kwa taarifa tulizo nazo (Mojola 1999; Fabian 2008), lugha kama 8 zina biblia kamili, 17 zina agano jipya, na 11 zina sehemu za biblia. Jambo ambalo halifahamiki vizuri ni lugha ngapi ambazo zina katekismu, vitabu vya sala na vya nyimbo.

Hadithi na semi

Kwa kiasi kikubwa, fasihi-simulizi katika lugha zetu bado ni ya kusimulia tu. Ni kiasi kidogo tu cha fasihi hii kinachoweza kukutwa katika maandiko ya lugha zenyewe. Maandiko haya ni kama vile majarida, vitabu, na tasnifu. Katika machapisho haya kunapatikana hadithi au semi ambazo zimekusanywa au kuchambuliwa, zikiwa na tafsiri kwa lugha lengwa (Kiswahili au lugha ya kigeni). Mifano ya Kihaya (Mulokozi 1986; Mwombeki na Kamanzi 1999) na Kisumbwa (Capus 1897) na mingine kama hiyo, inaonyesha hali hii.

Maandiko mengineyo

Kabla ya uhuru kulikuwa na magazeti ambayo yalichapisha maandiko ya aina ya makala, hadithi, semi, mashairi, na habari za matukio mbalimbali katika baadhi ya lugha za asili, mathalani *Rumuli*, *Engoma ya Buhaya*, *Ija Webonere*, *Bukya na Gandi* (katika Kihaya); *Lipuli* (Kihehe) na *Lumuli* (Kisukuma). Baada ya uhuru, sera ya kupendelea Kiswahili iliyaua magazeti haya. Siku hizi ni gazeti moja tu, *Rumuli*, ambalo bado lipo; lakini kwa kufuata sera iliyopo, linachapishwa kwa Kiswahili, na andiko moja tu fupi katika Kihaya.

Changamoto

Mapitio haya mafupi yanadhihirisha changamoto zifuatazo:

1. Ni dhahiri kuwa maandiko mengi yamewalenga wanaisimu, au wanafunzi wa sarufi, na yameandikwa kwa lugha za kigeni (Kiingereza, Kijerumani, Kifaransa, Kireno, n.k.). *Changamoto iliyopo ni namna ya kuwalenga wasemaji wa lugha za asili.*
2. Kwa lugha nyingi sana, sarufi na kamusi (vifaa viwili muhimu katika kujifunza au kuelewa juu ya lugha) haziwezi kuwasaidia wasemaji wa lugha husika kwa sababu vimeandikwa kwa lugha za kigeni. *Changamoto iliyopo ni kuandika sarufi na kamusi zinazoweza kutumiwa na wasemaji wa lugha za asili.*
3. Mojawapo ya matakwa ya lugha kukua katika zama hizi ni kwa wasemaji kuweza kuandika maandiko mbalimbali kwa lugha yao, kwa ajili ya wasomaji

wasemaji lugha hiyo. Kutokana na sera iliyopo, kwa jumla hakuna waandishi wala wasomaji wa namna hii. *Changamoto iliyopo ni kuweza kupata waandishi na wasomaji katika lugha zetu za asili.*

Maandiko katika Kuhifadhi, Kukuza na Kudumisha Lugha za Asili

Changamoto hizo hapo juu zinaibua masuala ya kuhifadhi na kukuza lugha za asili.

Kuhifadhi

Maandiko yanaweza kutumika kuhifadhi lugha katika hali mbalimbali. Mfano mzuri wa dhima hii ya maandiko ni Kigiriki cha kale na Kilatini, lugha ambazo hazisemwi tena lakini zimehifadhiwa katika maandiko ya namna mbalimbali na tanzu mbalimbali. Kwa kuwa lugha hizi zimehifadhiwa kikamilifu, zinaweza kufundishwa vyaoni na “kusemwa” na wanavyuo wanaozisoma. Uhifadhi wa maandiko siku hizi umeendelea zaidi kuliko ulivyokuwa zamani. Siku hizi maandiko yanaweza kuhifadhiwa katika nakala ngumu na nakala tepe. Aidha, inawezekana kabisa kuhifadhi maandiko pamoja na usomaji wake kwa sauti. Maana yake ni kwamba sarufi na fasihi ya lugha mahususi vinaweza kuhifadhiwa kama vinavyosemwa bila matatizo.

Kuhusu jukumu hili, juhudi pekee za kuhifadhi lugha hizi ni za watafiti mbalimbali kama vile wanaisimu, watendaji wa mashirika ya kidini, na wanataaluma wengine. Juhudi za watafiti hawa pamoja na changamoto zilizojitokeza ndizo zimezaa Mradi wa Lugha za Tanzania. Lengo la wadau wa mradi ni kuhakikisha kuwa lugha zote zinatafitiwa na kuandikiwa kamusi, sarufi na maandiko ya kifasihi-simulizi. Ni wazi kwamba kunahitajika mkakati wa kitaifa ili kutekeleza nia ya kuhifadhi lugha za asili inayotajwa katika Sera ya Utamaduni.

Kukuza na kudumisha

Kukuza lugha maana yake ni kuiwezesha lugha hiyo si tu kuendelea kusemwa, kuandikwa na kusomwa na wasemaji wake, bali pia kupanuka katika matumizi na idadi ya wasemaji wake.

Ukuaji huu hauwezi kutokea iwapo:

- i. hakuna sera zinazoruhusu utumizi wa lugha hizi katika miktadha mbalimbali iliyo bayana;
- ii. hakuna motisha (za hali na mali) zinazowasukuma watu wajifunze, waseme, waandike, wasome na kuona fahari kuzitumia lugha hizi katika miktadha hiyo; na
- iii. hakuna mipango madhubuti ya kufundisha lugha hizi katika ngazi zote za elimu.

Lugha inayokua huwa na wasemaji wanaoweza kuiandika, kuisoma, kuisema, kuifundisha na kuirithisha kwa watoto wao. Kwa mantiki hii ukuzaji wa lugha za asili unakabiliwa na changamoto kubwa.

3. UAINISHAJI WA LUGHA ZA TANZANIA KINASABA

Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ni nchi pekee katika bara la Afrika ambamo mbari kuu nne za lugha za Kiafrika zinapatikana. Mbari ya kwanza ni ile ya Naija-Kongo ambayo lugha zake zilizo nyingi ni zile za Kibantu, k.m. Kisukuma, Kinyamwezi, Kiha, Kigogo, Kihaya n.k. Mbari ya pili ni ile ya lugha za Kinilo, kwa mfano, Kiluo na Kimaasai. Mbari ya tatu ni ya Kikushi ambayo inawakilishwa na lugha za Kiiraku, Kiburunge na Kima. Mbari ya mwisho ni ya Kikoisani ambayo inazo lugha kama Kisandawe na Kihadzabe. Wazungumzaji wa lugha za mbari hizi wamefika nyakati tofauti kuishi katika sehemu hii ambayo baadaye imekuja kujulikana kama Tanzania.

Kwa mujibu wa wazungumzaji wa lugha hizo, imeonekana kuwa lugha hizo zinatofautiana sana kwa ukubwa. Kuna lugha zenye wazungumzaji zaidi ya milioni tano, k.m. Kisukuma; kuna zenye ukubwa wa wastani kama wazungumzaji milioni moja lakini hawafiki milioni tano, k.m. Kihaya, Kimakonde na Kigogo; kuna lugha ndogo zenye wazungumzaji wasiotimia laki moja, ambazo ndizo nyingi; na zile ndogo sana zenye wazungumzaji wasiotimia elfu moja. Kwa ujumla mbari hizi nne ndizo zimekuwa chanzo cha kuifanya Tanzania iwe na takribani lugha zisizopungua 150 (Rugemalira na Muzale 2008). Zaidi ya asilimia 85 ya lugha hizi ni za Kibantu na asilimia 15 zilizobaki ni zile zinazowakilisha mbari za Kiniloti, Kikushi na Kikoisani.

Ingawaje idadi ya lugha husika ni nyingi, lakini ukweli uliodhihirika ni kwamba lugha zilizo nyingi, hususani zile za Kibantu zinashabihiana sana kimsamiati na kisarufi. Wachunguzi kadhaa wameainisha lugha za Tanzania (Guthrie 1948, 1970–71; Greenberg 1963; Nurse 1979; Raymond 2005). Kwa kuzingatia tafiti hizi, lugha za Tanzania zimeainishwa kama inavyoonyeshwa katika orodha ifuatayo.

Uainishaji Kinasaba wa Lugha za Kibantu za Tanzania

I. Ukanda wa Ziwa

A. Nyanza Mashariki

1. Mara-Mori (Kikurya, Kingoreme, Kisweta, Kihacha, Kisimbiti, Kikine, Kirieri, Kisurwa, Kikabhwa, Kikiroobha, Kikenye, Kigusii, Kikironi)
2. Serengeti Chini (Kiikizu, Kishashi, Kizanaki)
3. Serengeti Juu (Kinata, Kiikoma, Kiisenye)
4. Suguti (Kijita, Kikwaya, Kiruuri, Kileki)

B. Nyanza Magharibi

1. Rutara (Kinyambo, Kihaya, Kisubi, Kizinza, Kilongo, Kikerewe, Kinyankore, Kikiga)
2. Nyanda za Juu Magharibi (Kishubi, Kihangaza, Kiha, Kirundi, Kinyarwanda)
3. Kiganda

II. Tanzania Magharibi

- ###### A. Unyamwezi (Kisukuma, Kinyamwezi, Kisumbwa, Kikimbu, Kibungu)

- ###### B. Bonde la Ufa (Kinilamba, Kinyisanzu, Kinyaturu)
- ###### C. Kirangi (Kirangi, Kimbugwe).

III. Ruvu-Pwani

A. Ruvu Kuu

1. Ruvu Magharibi (Kinyambwa, Kigogo, Kikagulu, Kividunda, Kitiliko)
2. Ruvu Mashariki (Kiluguru, Kikutu, Kikami, Kidoe, Kizalamo, Kikwere)
3. Seuta (Kisambaa, Kibondei, Kizigula, Kisagara, Kinguu)

B. Pwani

1. Pare (Kiasu, Kitaveta)
2. Sabaki (Kidigo, Kisegeju, Kiswahili, Kipokomo)

IV. Kilimanjaro

A. Kilimanjaro

1. Kilimanjaro Magharibi (Kimashami, Kimeru, Kiwoso)
2. Kilimanjaro Kati (Kimochi, Kiuru, Kikahe)
3. Kilimanjaro Mashariki (Kiroombo, Kivunjo)
4. Kikamba, Kikikuyu

B. Ugweno (Kigweno)

V. Nyasa-Tanganyika

- #### A. Mwika (Kisafwa, Kipimbwe, Kifipa, Kimambwe, Kinyiha, Kinyamwanga, Kibembe, Kitongwe, Kibende)

- #### B. Unyakyusa (Kinyakyusa, Kindali, Kilungu, Kilambya, Kimalila, Kiwanda, Kisongwe, Kiwemba)

VI. Nyanda za Juu Kusini

- #### A. Ubena (Kibena, Kisangu, Kihehe)

- #### B. Kusini Magharibi (Kiwani, Kikinga, Kikisi, Kipangwa)

VII. Rufiji-Ruvuma

A. Rufiji

1. Kinyasa
2. Kindendeule, Kingindo, Kimatengo, Kinindi
3. Kingoni, Kimanda, Kimpoto, Kindengereko, Kinyagatwa, Kirwingo, Kinkamanga

- #### B. Kilombero (Kipogoro, Kisagara, Kindamba, Kimatumbi, Kindwewe, Kimbunga)

- #### C. Ruvuma (Kiyao, Kimwera, Kimakonde, Kimaraba, Kilomwe, Kimatambwe, Kindonde, Kimakua)

Uainishaji Kinasaba wa Lugha Zilizokatika Makundi Mengine

- #### A. Lugha za Kikushi: Kialagwa, Kiburunge, Kigorwaa, Kiiraku, Kima, Kisomali

- #### B. Lugha za Kinilo: Kimaasai (Kikwavi, Kimaasai, Kiarusha, Kindorobo); Kidatooga; Kiluo

- #### C. Lugha za Kikoisani: Kihadzabe, Kisandawe

Lugha ambazo hazijaainishwa

- #### Kilingala (Kigoma), Kibwali (Kigoma), Kisonjo (Arusha)

4. ISTILAHU

Katika sehemu hii tutatoa ufafanuzi wa istilahi mbalimbali utakaomsaidia msomaji kuelewa vizuri atlas hii. Istilahi husika zinaeleza uhusiano kati ya lugha na jamii, au baina ya lugha na lugha.

Lugha na Lahaja

Kwa maelezo mafupi tunaweza kusema *lugha* ni mfumo wa maneno yaliyoundwa na jamii fulani ya watu, kwa kutumia sauti au alama za nasibu (ambazo si lazima ziakisi maana), kwa madhumuni ya kuwasiliana katika maisha na shughuli zao za kila siku. Katika atlas hii ya Lugha za Tanzania kuna jumla ya lugha 150 ambazo zimeonyeshwa.

Kwa kiasi kikubwa hadi hii leo wataalamu hawajakubaliana juu ya nini kiitwe *lugha* na nini kiitwe *lahaja*. Kwa mtazamo wa jumla, *lahaja* ni namna nyingine ya usemaji wa *lugha* ileile moja. Ingawa kuna tofauti za wazi kati ya wasemaji wa lahaja tofauti, hali hiyo haiwazui kuelewana. Kwa mfano, baadhi ya lahaja za lugha ya Kisukuma ni Kidakama, Kinyantuzu, King'weli. Vilevile baadhi ya lahaja za Kihaya ni Kiziba, Kinyaihangiro, Kihyoza, na Kihamba. Na baadhi ya lahaja za Kimaasai ni Kipurko, Kilumbwa (Kikwavi), na Kisongo.

Hata hivyo, wazungumzaji wa lahaja mbili za lugha moja wanaweza kudai kwamba wanazungumza lugha tofauti kwa kuzingatia mambo mengine ya kijamii, kama vile maeneo ya makazi, historia, idadi ya wasemaji, na mipaka ya utawala. Mfano mzuri ni wasemaji wa lugha za *Kiruuri*, *Kijita* na *Kikwaaya*. Utafiti wa Massamba (1977) umeonyesha kuwa katika mtazamo wa kiisimu lugha hizo tatu zinaweza kuhesabika kuwa lahaja tatu za lugha hiyohiyo moja, kwani kila msemaji wa lugha hizi humwelewa mwenzake kwa urahisi kabisa tukiacha tofauti ndogondogo zilizopo. Lakini kwa upande wa wazungumzaji wenyewe, kila mmoja wao anajihesabu kuwa anazungumza “lugha” tofauti na wala si lahaja.

Lugha na Kabila

Kihistoria kumekuwapo uhusiano wa karibu kati ya lugha na jina la jamii au kabila lenye lugha hiyo. Kwa mfano, Wahehe wanazungumza Kihehe; Wahacha wanasema Kihacha; Wakwere wanasema Kikwere. Hata hivyo, si lazima kuwa na uhusiano wa moja kwa moja kati ya lugha na kabila. Kwa mfano, watoto wengi wanaozaliwa sehemu za mijini hawaongei lugha za wazazi wao; lugha yao ni Kiswahili ingawa makabila yao ni tofauti. Mfano mwingine unahusisha jamii (kabila) ya Wapare ambao hujipambanua katika lugha mbili, yaani Kigweno na Kiasu, na hakuna lugha ya “Kipare”.

Mfano wa tatu unahitaji maelezo zaidi, nao unahusisha matumizi ya neno “Kichagga” katika atlas hii ya lugha za Tanzania. Jamii ya Wachagga ina asili yake katika mkoa wa Kilimanjaro, na lugha sita za jamii hii zimetambuliwa, yaani Kimochi, Kimashami, Kirombo, Kivunjo, Kiuru na Kiwoso. Lakini Wachagga waliopatikana katika mikoa mingine, hawakubainishwa wanazungumza lugha ipi kati ya hizo sita. Kwa hivyo Wachagga hao, mahali popote Tanzania nje ya mkoa wa Kilimanjaro, wamehesabiwa kuwa wanasema lugha ya “Kichagga”.

Lugha ya Kwanza na Lugha ya Pili

Lugha ya kwanza ni lugha ambayo mtu hujifunza anapoanza kusema; yaani lugha ambayo mtu hujifunza kutoka kwa wazazi au walezi wake kutoka utotoni. Pengine huitwa ‘lugha ya mama’, ingawa inawezekana mtoto akajifunza lugha ya watu wengine ambao sio mama wala baba, kwa kutegemea mazingira anayolelewa. *Lugha ya Pili* ni lugha yoyote ambayo mtu hujifunza baada ya kuwa tayari ana lugha yake ya kwanza. Mara nyingi mtu hujifunza lugha ya pili ukubwani, baada ya kuondoka katika mazingira ya nyumbani na kukutana na jamii zenye kuzungumza lugha nyingine. Watu walio wengi pia hufundishwa lugha ya pili shuleni.

Katika atlas hii takwimu zinaonyesha wazungumzaji wa lugha husika ambao kwao ni lugha ya kwanza, bila kujali kama watu hao wamejifunza lugha nyingine yoyote kama lugha ya pili. Katika kila kijiji au mtaa kila mkazi anabainishwa kuwa ni msemaji wa lugha moja tu ya kwanza. Iwapo kuna lugha zaidi ya moja katika eneo husika, basi lugha moja yenye wasemaji wengi (kama lugha yao ya kwanza) kuliko nyingine inaonyeshwa katika ramani kama lugha kuu ya kwanza. Lugha inayofuata kwa wingi wa wasemaji (kama lugha yao ya kwanza) katika eneo hilo inaonyeshwa kama lugha kuu ya pili. Na lugha ya tatu kwa idadi ya wasemaji (kama lugha yao ya kwanza) inaonyeshwa katika ramani kama lugha kuu ya tatu, n.k. hadi ngazi tano. Kwa maana hii, atlas hii inaonyesha kwamba wasemaji wa lugha ya Kisukuma kama lugha yao ya kwanza ni wengi kuliko wasemaji wa lugha ya Kiswahili kama lugha yao ya kwanza. Vivyo hivyo wasemaji wa Kigogo kama lugha ya kwanza ni wengi kuliko wasemaji wa Kihaya kama lugha ya kwanza.

Jina Dhalilishi la Lugha

Jina dhalilishi la lugha ni jina la kuitaja lugha kwa kuibeza lugha hiyo na jamii ya wazungumzaji wa lugha hiyo. Majina hayo kwa kawaida hutungwa na majirani au maadui wa jamii husika. Baadhi ya majina dhalilishi ni Kimang’ati, Kitaturu, na Kikonongo.

5. MAUDHUI YA ATLASI NA MBINU ZA UTAFITI

Atlasi ya lugha za Tanzania ni kiungo muhimu katika mkakati huu wa kuzitambua na kuzithamini rasilimali hizi za utamaduni. Inatupa picha ya hali halisi kwa taifa zima kuhusiana na mambo yafuatayo:

- i) kuna lugha zipi na ziko wapi;
- ii) kila lugha ina wazungumzaji wangapi;
- iii) lugha gani ina wazungumzaji wengi kuliko zote; ipi ni ndogo kuliko zote;
- iv) lugha zipi ziko katika hatari kubwa zaidi ya kutokomea;
- v) maandiko yapi yako katika lugha hizi;
- vi) lugha zimesambaa kiasi gani katika mikoa na wilaya kadhaa;
- vii) lugha zipi zina maelewano ya karibu.

Taarifa zinazopatikana katika atlasi hii zimetokana na utafiti wa miaka kadhaa. Kiini cha taarifa hizi ni takwimu za idadi ya wazungumzaji wa kila lugha. Namna moja nzuri ya kupata takwimu za aina hii ni kuhesabu wazungumzaji wa kila lugha kutoka nyumba hadi nyumba kama ifanyikavyo katika sensa ya idadi ya watu kitaifa. Ingetazamiwa kuwa katika sensa ya taifa ya idadi ya watu, baadhi ya maswali yangelenga kutafuta taarifa kuhusu lugha. Lakini kwa kuwa ilishindikana kuingiza maswali ya lugha katika sensa ya mwaka 2002, mradi ulilazimika kubuni njia mbadala ya kupata taarifa hizi. Kwa kutumia data za sensa ya mwaka 2002 watoa taarifa walikadiria kwa kila kijiji au mtaa, idadi ya wazungumzaji wa kila lugha katika kijiji hicho. Makadirio haya yalilenga lugha mama tu (yaani lugha ya kwanza ya mzungumzaji) na siyo lugha nyingine ambayo mtu amejifunza ukubwani au shuleni. Hata hivyo, zilitambuliwa lugha kuu zisizozidi tano kwa kila kijiji. Maeneo yenye lugha zaidi ya tano kwa mtaa mmoja yalipatikana katika miji na majiji, hususani Dar es Salaam na Mwanza (wilaya ya Nyamagana). Hivyo hakuna takwimu za maeneo hayo katika atlasi hii na utaratibu wa pekee unahitajika kuyashughulikia.

Taarifa nyingine zinajumuisha matokeo ya utafiti wa wataalamu mbalimbali kama zinavyopatikana katika machapisho kadhaa yanayoorodheshwa katika marejeo. Taarifa hizo, kwa mfano, zinahusu uainishaji wa lugha kinasaba, lahaja za lugha, majina mbadala ya lugha, na maandiko katika lugha za Tanzania.

Utengenezaji wa Ramani za Atlasi

Taarifa za watafiti wa lugha zilikusanywa na kupangwa kwa kata kwenye programu ya kompyuta ya *Ms Excel*, zikionyesha lugha kuu ya 1, ya 2 ya 3 n.k. Programu ya *MapInfo Professional* ya Mfumo wa Taarifa za Kijiografia, imetumika kuunganisha taarifa za watafiti wa lugha na ramani za kata zilizotengenezwa na Taasisi ya Taifa ya Takwimu za mwaka 2002. Ramani zinazoonyesha kusambaa kwa lugha zimezalishwa kwa kutumia rangi mbalimbali.

Kwa kila mkoa na wilaya, ramani zinazoonyesha lugha

kuu ya **kwanza**, ya **pili** na ya **tatu** zimewekwa kwa mfuatano ili msomaji aweze kuona uhusiano wa lugha kuu tatu kwa kila mkoa na wilaya. Takwimu za idadi ya watu wanaoongea lugha husika pia zimeonyeshwa kwenye ufunguo wa kila ramani. Taarifa za barabara, mito na majina ya kata zimeonyeshwa kwenye ramani ili kumsaidia mtumiaji kupata mwelekeo. Katika kusoma kila ramani, msomaji anashauriwa kufungua ramani inayoonyesha lugha ya pili na ya tatu ili kuuona uhusiano uliopo kati ya lugha mbalimbali.

Msomaji anatahadharishwa ya kuwa upana wa maeneo yanayoonyesha rangi kuwakilisha lugha sio wingi wa watu wanaozungumza lugha hiyo. Sehemu nyingine, lugha inaonekana kuchukua eneo kubwa kwa vile hata kata za sehemu hizo ni kubwa, au kwa vile sehemu hizo ni hifadhi ya misitu au mbuga za wanyama.

Atlasi kwenye Nakala Tepe

Atlasi hii inapatikana pia kwa nakala tepe katika sidii.

6. ORODHA YA VITABU VYA MRADI

	Mwandishi	Jina la Kitabu	Mchapishaji	Mwaka
Kamusi				
1	J. Rugemalira	<i>Msamiati wa Runyambo–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2002
2	H. Muzale	<i>Kamusi ya Lugha ya Alama ya Tanzania</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2004
3	D. Massamba	<i>Kamusi ya Ciruuri–Kiswahili -Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2005
4	C. Rubagumya	<i>Msamiati wa Kihangaza–Kiswahili -Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2006
5	H. Muzale	<i>Kamusi ya Kihaya –Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2006
6	J. Rugemalira	<i>Kamusi ya Kimashami–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
7	Y. Rubanza	<i>Msamiati wa Luzinza–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
8	A. Mreta	<i>Msamiati wa Kisimbiti–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
9	S. Sewangi	<i>Msamiati wa Kiikizo–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
10	J. Mdee	<i>Msamiati wa Kijita–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
11	K. Kahigi	<i>Kamusi ya Kisumbwa–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
12	A. Mreta	<i>Kamusi ya Chasu–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
13	Y. Rubanza	<i>Msamiati wa Kimeru–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
14	S. Sewangi	<i>Msamiati wa Kigweni–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
15	G. Mrikaria	<i>Msamiati wa Kimochi–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
16	K. Kahigi	<i>Msamiati wa Kikahe–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
17	J. Kiango	<i>Msamiati wa Kibondei–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
18	Z. Mochiwa	<i>Msamiati wa Kizigula–Kiswahili-Kiingereza</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
Sarufi				
19	J. Rugemalira	<i>A Grammar of Runyambo</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2005
Juzuu za Makala Mbalimbali				
20	Mradi	<i>Occasional Papers in Linguistics 1</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2005
21	Mradi	<i>Occasional Papers in Linguistics 2</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
22	Mradi	<i>Occasional Papers in Linguistics 3</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2008
Hadithi za Jadi				
23	K. Legere & P. Mkwana'hembo	<i>Hadithi za Kividunda</i>	TUKI	2006
24	K. Legere & P. Mkwana'hembo	<i>Hadithi za Zamani za Kividunda</i>	Benedictine Publications, Ndanda	2008
Atlasi				
25	Mradi wa Lugha za Tanzania	<i>Atlasi ya Lugha za Tanzania</i>	Mradi wa Lugha za Tanzania	2009

Marejeo

- Batibo, H. 2005. *Language Endangerment and Death in Africa: Causes, Consequences and Challenges*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bleek, Wilhelm H.I. 1862/69 *A Comparative Grammar of South African Languages*. Cape Town & London: J.C. Juta & Trubner & Co.
- Bromber, K. na B. Smieja (Wahariri) 2004. *Globalization and African Languages: Risks and Benefits*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Capus, A. 1897. Contes, Chants, et Proverbes des Basumbwa dans l'Afrique Orientale. *Zeitschrift fuer Afrikanische und Oceanische Sprachen*, 3: 358–381.
- Crema, Egidio. 1987. *Sarufi ya Lugha ya Kihehe*. Irole: Tanzania. (Amechapisha mwenyewe).
- Fabian, D.N. 2008. Nafasi ya Tafsiri za Biblia katika Kukuza Lugha Tanzania. Katika: *Occasional Papers in Linguistics* No. 2. Mradi wa Lugha za Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. uk. 62–73.
- Greenberg, J. 1963. *The Languages of Africa*. The Hague: Mouton.
- Guthrie, M. 1948. *The Classification of Bantu Languages*. London: OUP for IAI.
- Guthrie, M. 1967/71. *Comparative Bantu*. Vol. 1–4. London: Gregg International.
- Heine, B. na D. Nurse (Wahariri) 2000. *African Languages*. Cambridge: CUP.
- Johnston, H.H. 1919/22. *A Comparative Study of the Bantu and Semi-Bantu Languages*. 2 vols. Oxford: Clarendon Press.
- Kagaya, R. na N. Yoneda 2006. *Bibliography of African Language Study: ILCAA 1964–2006*.
- Kahigi, K. 2008. Lugha za Asili za Tanzania katika Zama za Utandawazi: Hali Halisi, Mitazamo, na Mikakati ya Kuzihifadhi na Kuzidumisha. *Occasional Papers in Linguistics* No. 2. Mradi wa Lugha za Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. uk.74–86.
- Kitereza, A. 1980. Bwana Myombekere na Bibi Bugonoka, Ntulanalwo na Bulihwali. DSM: TPH.
- Lwamugira, F.X. 1949. *Amakulu ga Kiziba n'Abakama Bamu*. Bukoba: Rumuli Press.
- Maho, J.F. 1999. *A Comparative Study of Bantu Noun Classes*. Goeteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Maho, J.F. na B. Sands. 2002. *The Languages of Tanzania: A Bibliography*. Goteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Massamba, D. P.B. 1977. A Comparative Study Of Ruri, Jita and Kwaya 'Languages' of the Eastern Shores of Lake Nyanza (Victoria). M.A. Thesis. University of Dar es Salaam.
- Meinhof, Carl 1906. *Grundzuege einer Vergleichenden Grammatik der Bantusprachen*. Berlin: Verlag von Dietrich Reimer.
- Meinhof, Carl 1910. *Grundriss einer Lautlehre der Bantusprachen. nebst Anleitung zur Aufnahme von Bantusprachen. Zweite Ausgabe*. Berlin: Verlag von Dietrich Reimer.
- Mojola, A. 1999. *God Speaks in Our Own Languages: Bible Translation in East Africa 1844–1998*. Dodoma: The Bible Societies.
- Mtavangu, N. 2008. Nafasi ya Lugha za Tanzania katika Uchumi. Katika *Occasional Papers in Linguistics* No. 2. Mradi wa Lugha za Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. uk.101–109.
- Mulokozi, M.M. 1986. *The Nanga Epos of the Bahaya*. Ph.D. thesis. UDSM.
- Mulokozi, M. 2008. Maendeleo ya Matatizo ya Uandishi na Uchapishaji katika Lugha za Asili Nchini Tanzania. Katika *Occasional Papers in Linguistics* No. 2. Mradi wa Lugha za Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. uk.19–34
- Muzale, H.R.T. na J. Rugemalira. 2008. Researching and Documenting the Languages of Tanzania. Katika *Languages Documentation and Conservation Vol. 2 No.1*.
- Mwita, G. 2008. Mchango wa Wamisionari wa Kikristo na Shirika la 'SIL International' katika Maendeleo ya Lugha za Tanzania. Katika: *Occasional Papers in Linguistics* No. 2. Mradi wa Lugha za Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. uk:41–49.
- Mwombeki, R.A. na G.B. Kamanzi 1999. *Folk Tales from Buhaya*. DSM. Ecoprint.
- Ndagala, D. 2008. Hali ya Lugha za Tanzania na Utekelezaji wa Sera ya Utamaduni. Katika: *Occasional Papers in Linguistics* No. 2. Mradi wa Lugha za Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. uk: 1-7.
- Nurse, D. 1979. *Classification of the Chaga Dialects: Language and History on Kilimanjaro, the Taita Hills and the Pare Mountains*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Nurse, D. na G. Phillipson (Wahariri) 2003. *The Bantu Languages*. London: Curzon Press.
- Polomé, E. C. na C.P. Hill (Wahariri) 1980. *Language in Tanzania*. Oxford: OUP. (Published for IAI, London).
- Raymond, G. (ed.) 2005. *Languages of the World: Ethnologue*. 15th edition. Dallas: SIL International.
- Rubanza, Y. 2008. Lugha za Asili za Tanzania: Hazina ya Maarifa. Katika *Occasional Papers in Linguistics* No. 2. Mradi wa Lugha za Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. uk.110–116.
- Schoenbrun, D.L. 1997. *The Historical Reconstruction of Great Lakes Bantu: Etymologies and Distributions*. SUGIA. Koeln: Koepe Verlag.
- Wizara ya Elimu na Utamaduni, 1997. *Sera ya Utamaduni*. Dar es Salaam.

"Lugha za jamii ni hazina kuu ya historia, mila, desturi, teknolojia na utamaduni wetu kwa jumla. Aidha, lugha hizi ni msingi wa lugha yetu ya taifa, yaani Kiswahili. Kwa hiyo:

Jamii zetu zitaendelea kutumia na kujivunia lugha zake za asili.

Wananchi, mashirika ya umma na ya watu binafsi yatahamasishwa kuandika, kukusanya, kutafiti, kuhifadhi na kutafsiri lugha za asili katika lugha nyinginezo.

Uandishi wa kamusi na vitabu vya sarufi za lugha za asili utahimizwa.

Mashirika ya umma na ya watu binafsi yatahimizwa kuchapisha na kusambaza maandiko katika lugha za asili."

Sera ya Utamaduni

ORODHA YA LUGHA ZA TANZANIA KWA UKUBWA

Na.	Lugha	Idadi
1	Sukuma	5,195,504
2	Swahili	2,379,294
3	Ha	1,229,415
4	Gogo	1,023,790
5	Nyamwezi	959,832
6	Haya	833,214
7	Makonde	805,299
8	Maasai	803,457
9	Hehe	740,113
10	Nyakyusa	733,020
11	Fipa	712,803
12	Iraku	602,600
13	Bena	592,401
14	Sambaa	565,257
15	Nyaturu	552,343
16	Asu	530,341
17	Zigua	442,102
18	Kurya	423,511
19	Yao	416,802
20	Luguru	403,602
21	Nilamba	386,098
22	Mwera	385,408
23	Rangi	370,578
24	Jita	364,889
25	Sumbwa	361,111
26	Nyambo	360,505
27	Kagulu	336,749
28	Makua	300,825
29	Safwa	299,924
30	Nyiha	275,864
31	Chagga	274,442
32	Matengo	270,783
33	Zalamo	260,010
34	Ngoni	258,218
35	Rundi	246,452
36	Kerewe	240,941
37	Matumbi	226,958
38	Kinga	217,324
39	Meru	217,003
40	Nguu	214,586
41	Chagga-Rombo	202,224
42	Pogoro	200,974
43	Ndamba	196,178
44	Chagga-Mashami	194,868
45	Ndali	192,552
46	Zinza	187,105
47	Luo	185,172
48	Ngindo	170,803
49	Digo	166,386
50	Hangaza	155,305

Na.	Lugha	Idadi
51	Kwere	151,583
52	Chagga-Vunjo	141,853
53	Nyamwanga	141,281
54	Ndengereko	139,224
55	Datooga	138,777
56	Ndendeule	135,753
57	Subi	135,211
58	Bondei	121,988
59	Sangu	119,342
60	Leki	114,990
61	Arusha	113,921
62	Gorwaa	112,941
63	Sagara	106,331
64	Maraba	97,656
65	Zanaki	97,429
66	Pangwa	95,134
67	Shubi	85,142
68	Nyarwanda	82,738
69	Chagga-Woso	81,181
70	Malila	77,934
71	Kwaya	74,153
72	Sandawe	65,935
73	Pimbwe	64,592
74	Kimbu	62,672
75	Nyambwa	60,390
76	Alagwa	52,816
77	Ngoreme	52,360
78	Ikizu	48,456
79	Chagga-Mochi	47,144
80	Nyasa	45,214
81	Manda	43,115
82	Wanji	41,815
83	Bende	41,490
84	Chagga-Uru	40,364
85	Simbiti	38,086
86	Tongwe	37,686
87	Mbugwe	37,177
88	Maa	33,653
89	Nyagatwa	33,434
90	Pokomo	32,375
91	Lambya	30,408
92	Bungu	30,332
93	Burunge	27,942
94	Mpoto	27,559
95	Kutu	27,512
96	Ganda	26,244
97	Nyisanzu	25,978
98	Ruuri	25,924
99	Gweno	25,366
100	Vidunda	25,318

Na.	Lugha	Idadi
101	Sonjo	24,618
102	Segeju	23,232
103	Taturu	22,672
104	Kisi	22,395
105	Songwe	21,980
106	Bembe	21,915
107	Matambwe	21,343
108	Kenye	19,397
109	Ikoma	19,393
110	Longo	18,253
111	Kabhwa	17,692
112	Nyankore	14,452
113	Rieri	14,246
114	Lingala	13,236
115	Kamba	11,790
116	Mbunga	11,589
117	Sweta	10,735
118	Lomwe	10,409
119	Kine	9,437
120	Kahe	9,130
121	Isenye	8,238
122	Doe	7,944
123	Tiliko	7,171
124	Nata	7,050
125	Hacha	7,008
126	Rwingo	6,451
127	Hadzabe	6,289
128	Somali	6,154
129	Nindi	5,689
130	Kami	5,518
131	Rooba	5,416
132	Mambwe	5,056
133	Shashi	4,449
134	Surwa	4,394
135	Ndwewe	4,358
136	Kwiva	4,216
137	Wemba	3,908
138	Kwavi	3,004
139	Burushi	2,533
140	Ndonde	2,458
141	Gala	2,380
142	Lungu	1,627
143	Gusii	1,468
144	Nkamanga	1,396
145	Hanju	1,390
146	Ndorobo	1,152
147	Bwali	1,070
148	Kikuyu	938
149	Kiga	662
150	Wanda	182

Takwimu hizi hazikuhusisha mkoa wa Dar es Salaam, Wilaya ya Nyamagana (Mwanza), na baadhi ya taasisi kubwa zenye mchanganyiko mkubwa wa watu. Kwa hali hiyo, idadi ya wazungumzaji wa Kiswahili, kama lugha ya kwanza, inaonekana kuwa ndogo kuliko ilivyotarajiwa na baadhi ya wadau wa lugha za Tanzania

ORODHA YA LUGHA ZA TANZANIA KWA ALFABETI

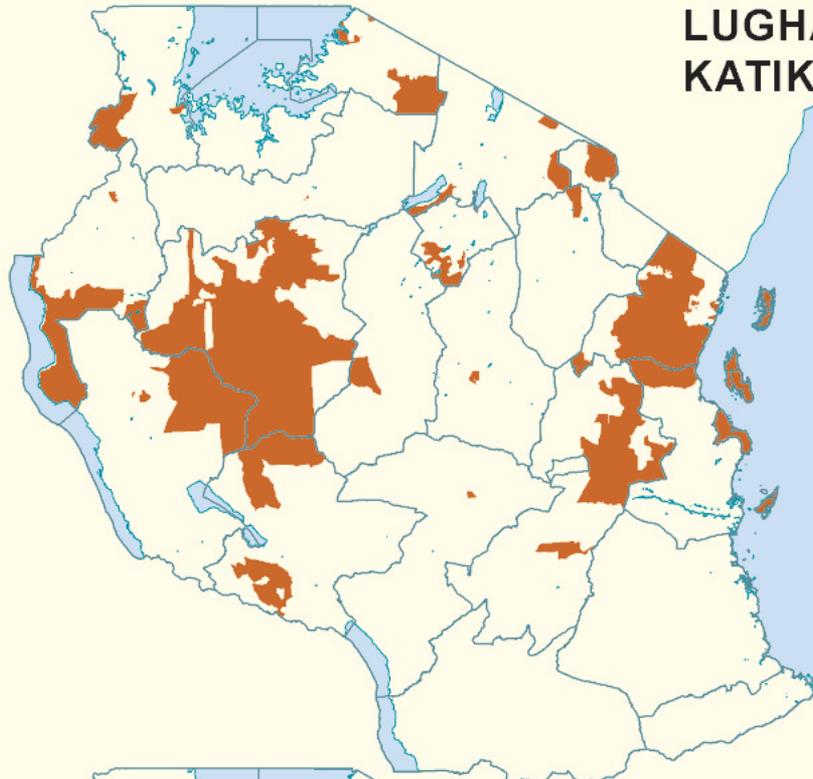
Na.	Lugha	Idadi	Nafasi
1	Alagwa	52,816	76
2	Arusha	113,921	61
3	Asu	530,341	16
4	Bembe	21,915	106
5	Bena	592,401	13
6	Bende	41,490	83
7	Bondei	121,988	58
8	Bungu	30,332	92
9	Burunge	27,942	93
10	Burushi	2,533	139
11	Bwali	1,070	147
12	Chagga	274,442	31
13	Chagga-Mashami	194,868	44
14	Chagga-Mochi	47,144	79
15	Chagga-Rombo	202,224	41
16	Chagga-Uru	40,364	84
17	Chagga-Vunjo	141,853	52
18	Chagga-Woso	81,181	69
19	Datooga	138,777	55
20	Digo	166,386	49
21	Doe	7,944	122
22	Fipa	712,803	11
23	Gala	2,380	141
24	Ganda	26,244	96
25	Gogo	1,023,790	4
26	Gorwaa	112,941	62
27	Gusii	1,468	143
28	Gweno	25,366	99
29	Ha	1,229,415	3
30	Hacha	7,008	125
31	Hadzabe	6,289	127
32	Hangaza	155,305	50
33	Hanju	1,390	145
34	Haya	833,214	6
35	Hehe	740,113	9
36	Ikizu	48,456	78
37	Ikoma	19,393	109
38	Iraku	602,600	12
39	Isenye	8,238	121
40	Jita	364,889	24
41	Kabhwa	17,692	111
42	Kagulu	336,749	27
43	Kahe	9,130	120
44	Kamba	11,790	115
45	Kami	5,518	130
46	Kenye	19,397	108
47	Kerewe	240,941	36
48	Kiga	662	149
49	Kikuyu	938	148
50	Kimbu	62,672	74

Na.	Lugha	Idadi	Nafasi
51	Kine	9,437	119
52	Kinga	217,324	38
53	Kisi	22,395	104
54	Kurya	423,511	18
55	Kutu	27,512	95
56	Kwavi	3,004	138
57	Kwaya	74,153	71
58	Kwere	151,583	51
59	Kwiva	4,216	136
60	Lambya	30,408	91
61	Leki	114,990	60
62	Lingala	13,236	114
63	Lomwe	10,409	118
64	Longo	18,253	110
65	Luguru	403,602	20
66	Lungu	1,627	142
67	Luo	185,172	47
68	Maa	33,653	88
69	Maasai	803,457	8
70	Makonde	805,299	7
71	Makua	300,825	28
72	Malila	77,934	70
73	Mambwe	5,056	132
74	Manda	43,115	81
75	Maraba	97,656	64
76	Matambwe	21,343	107
77	Matengo	270,783	32
78	Matumbi	226,958	37
79	Mbugwe	37,177	87
80	Mbunga	11,589	116
81	Meru	217,003	39
82	Mpoto	27,559	94
83	Mwera	385,408	22
84	Nata	7,050	124
85	Ndali	192,552	45
86	Ndamba	196,178	43
87	Ndendeule	135,753	56
88	Ndengereko	139,224	54
89	Ndonde	2,458	140
90	Ndorobo	1,152	146
91	Ndwewe	4,358	135
92	Ngindo	170,803	48
93	Ngoni	258,218	34
94	Ngoreme	52,360	77
95	Nguu	214,586	40
96	Nilamba	386,098	21
97	Nindi	5,689	129
98	Nkamanga	1,396	144
99	Nyagatwa	33,434	89
100	Nyakyusa	733,020	10

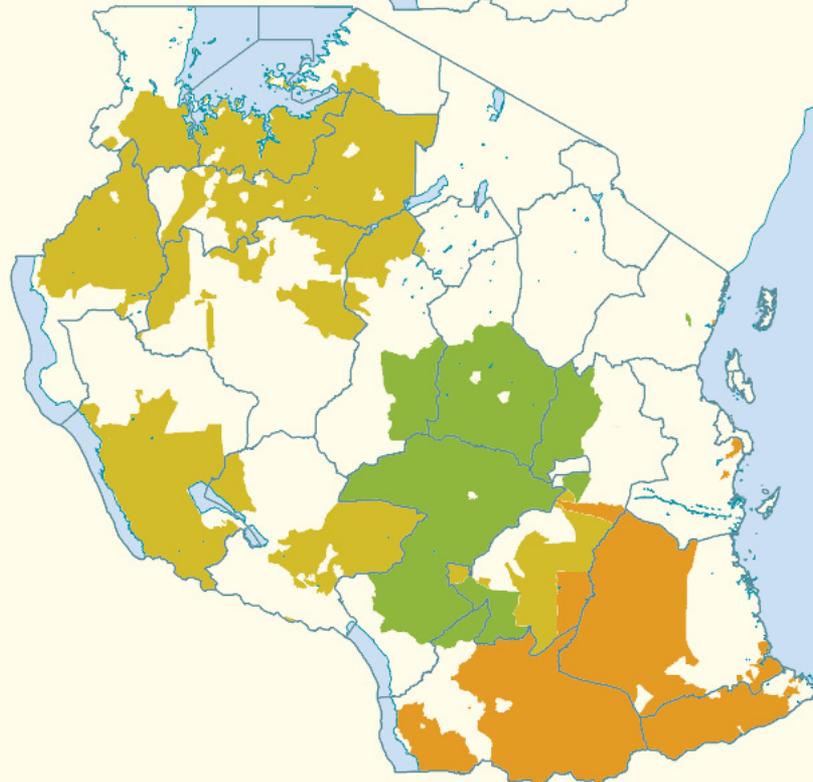
Na.	Lugha	Idadi	Nafasi
101	Nyambo	360,505	26
102	Nyambwa	60,390	75
103	Nyamwanga	141,281	53
104	Nyamwezi	959,832	5
105	Nyankore	14,452	112
106	Nyarwanda	82,738	68
107	Nyasa	45,214	80
108	Nyaturu	552,343	15
109	Nyiha	275,864	30
110	Nyisanzu	25,978	97
111	Pangwa	95,134	66
112	Pimbwe	64,592	73
113	Pogoro	200,974	42
114	Pokomo	32,375	90
115	Rangi	370,578	23
116	Rieri	14,246	113
117	Rooba	5,416	131
118	Rundi	246,452	35
119	Ruuri	25,924	98
120	Rwingo	6,451	126
121	Safwa	299,924	29
122	Sagara	106,331	63
123	Sambaa	565,257	14
124	Sandawe	65,935	72
125	Sangu	119,342	59
126	Segeju	23,232	102
127	Shashi	4,449	133
128	Shubi	85,142	67
129	Simbiti	38,086	85
130	Somali	6,154	128
131	Songwe	21,980	105
132	Sonjo	24,618	101
133	Subi	135,211	57
134	Sukuma	5,195,504	1
135	Sumbwa	361,111	25
136	Surwa	4,394	134
137	Swahili	2,379,294	2
138	Sweta	10,735	117
139	Taturu	22,672	103
140	Tiliko	7,171	123
141	Tongwe	37,686	86
142	Vidunda	25,318	100
143	Wanda	182	150
144	Wanji	41,815	82
145	Wemba	3,908	137
146	Yao	416,802	19
147	Zalamo	260,010	33
148	Zanaki	97,429	65
149	Zigua	442,102	17
150	Zinza	187,105	46

LUGHA KUU ISHIRINI
KATIKA RAMANI

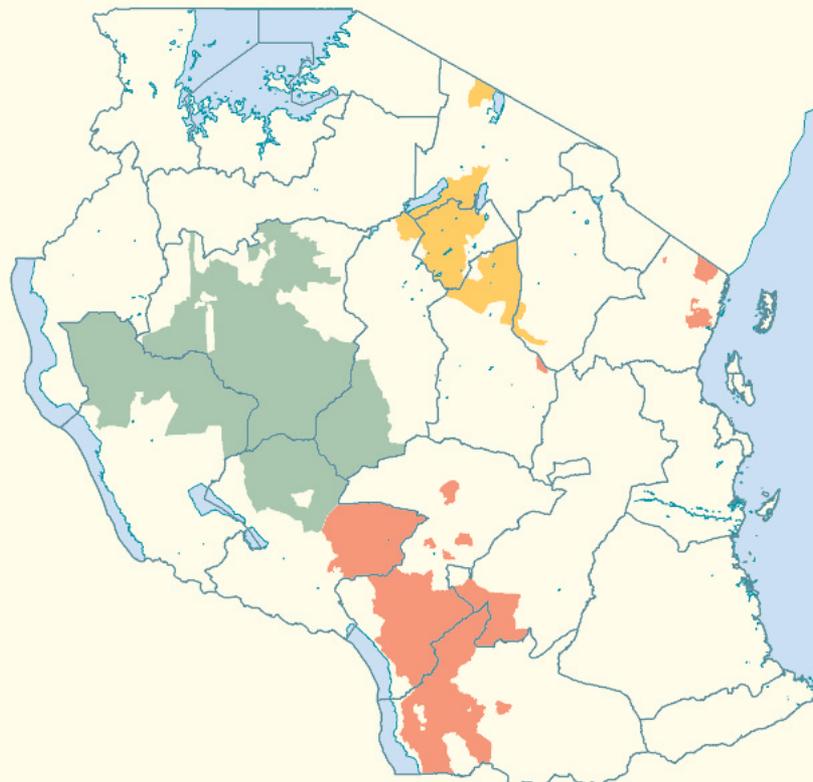
Swahili

Sukuma
Gogo
Yao

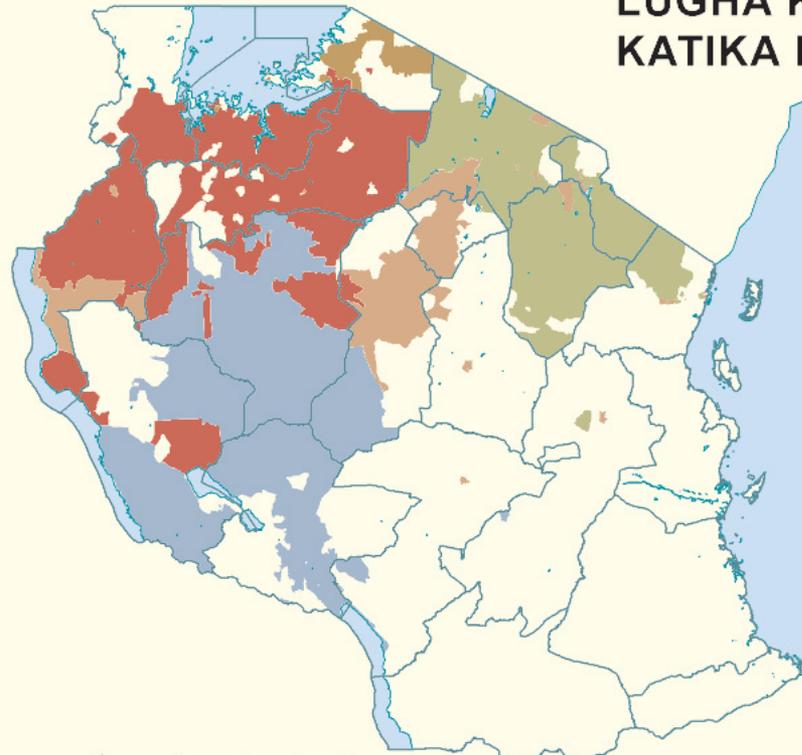

Nyamwezi
Iraku
Bena

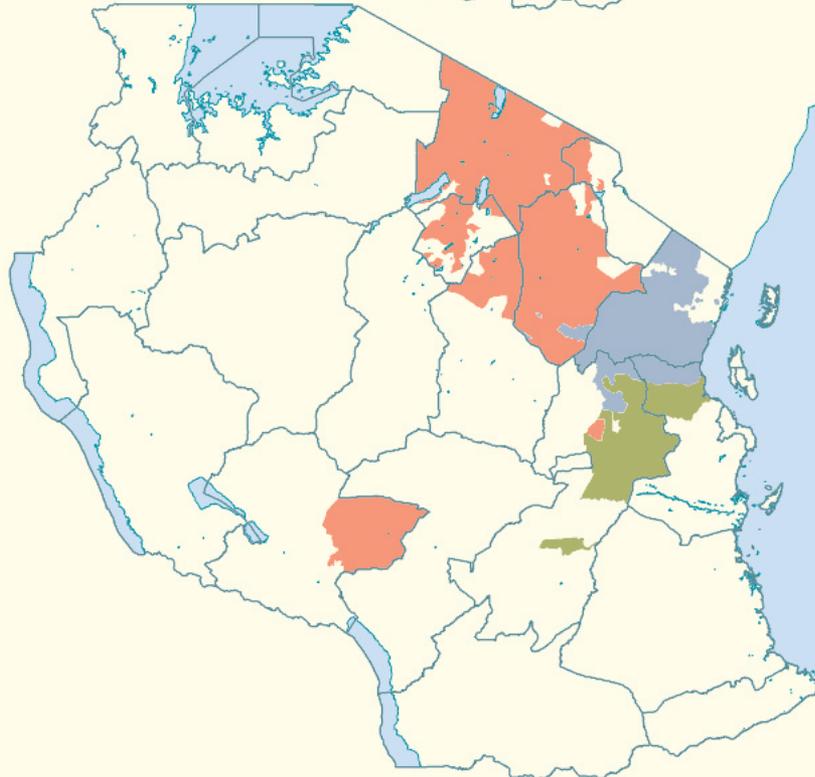

LUGHA KUU ISHIRINI
KATIKA RAMANI

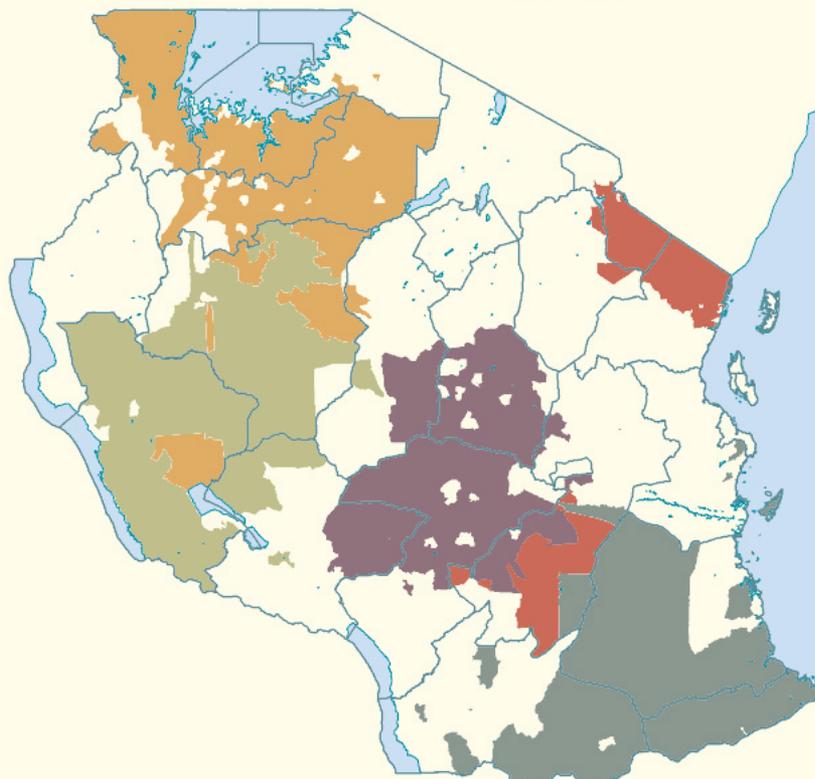
- Ha
- Nyakyusa
- Kurya
- Asu
- Nyaturu

- Maasai
- Zigua
- Luguru

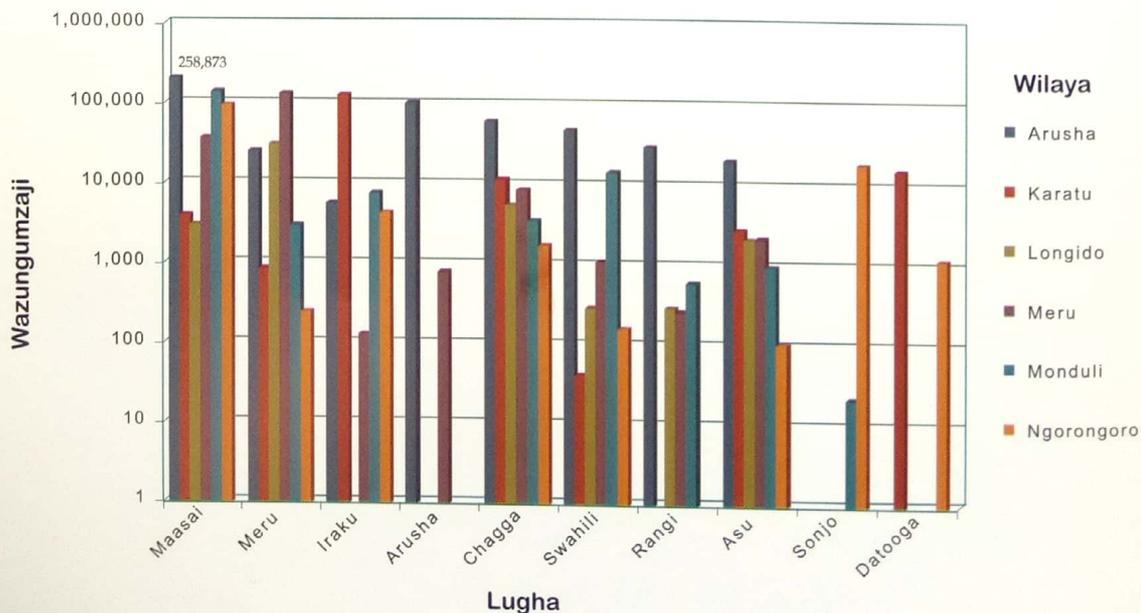
- Haya
- Fipa
- Hehe
- Makonde
- Sambaa

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Arusha

Lugha	Arusha	Karatu	Longido	Meru	Monduli	Ngorongoro	Jumla
Maasai	219,589	4,128	3,176	38,903	149,001	100,873	515,671
Meru	26,818	884	32,740	142,062	3,097	258	205,860
Iraku	6,007	135,318		136	8,046	4,595	154,103
Arusha	109,237			826			110,064
Chagga	65,099	12,150	5,777	9,028	3,729	1,818	97,600
Swahili	50,945	43	301	1,141	15,260	164	67,855
Rangi	31,907		303	271	637		33,118
Asu	21,829	2,942	2,254	2,288	1,046	110	30,469
Sonjo					23	19,809	19,832
Datooga		16,571				1,260	17,831
Nyaturu	5,972	2,942		1,495	214		10,624
Sambaa	7,460						7,460
Sandawe	6,456						6,456
Nilamba	719	1,203	2,195	1,095			5,213
Somali					3,438		3,438
Sukuma	1,061					462	1,522
Safwa	660			273			932
Haya		375	341	172			888
Hadzabe		801					801
Nyisanzu		593					593
Nyakyusa			65	86			151
Chagga-Mashami				126			126
Hehe			65				65
Gogo	30						30
Mbugwe					25		25
Kurya						13	13

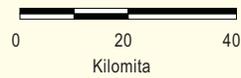
Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Arusha

MKOA WA ARUSHA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

Kas

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

Daraja Mbili	Moshono
Elerai	Murieti
Engutoto	Ngarenaro
Kaloleni	Oloirien
Kati	Oltroto
Kimandolu	Sekei
Kiranyi	Sokoni
Lemara	Sombetini
Levolosi	Themini
Moivo	Unga Ltd

UFUNGUO

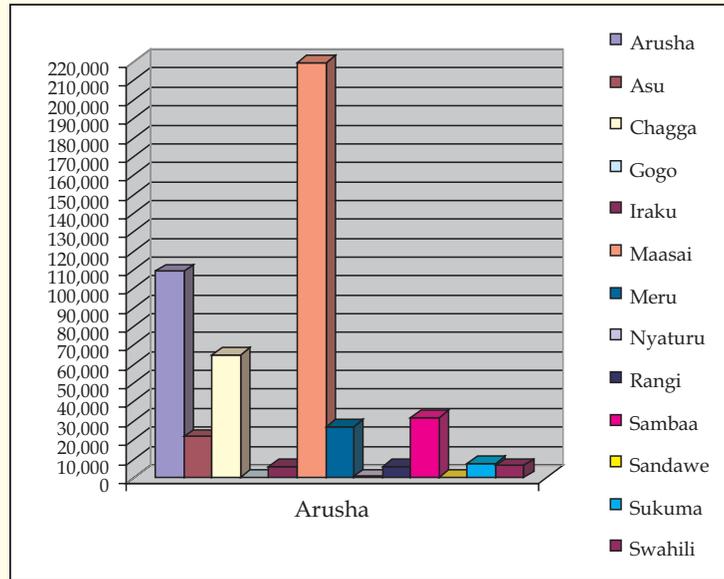
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kakesio
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Maasai	489,181
Meru	175,604
Iraku	129,862
Arusha	106,522
Swahili	38,080
Sonjo	15,831
Datooga	8,806

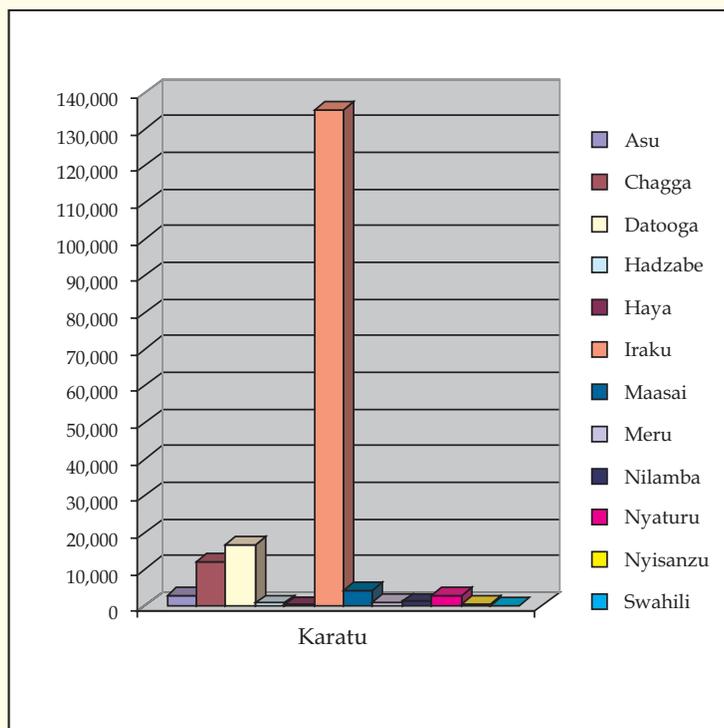

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Arusha, Karatu na Longido

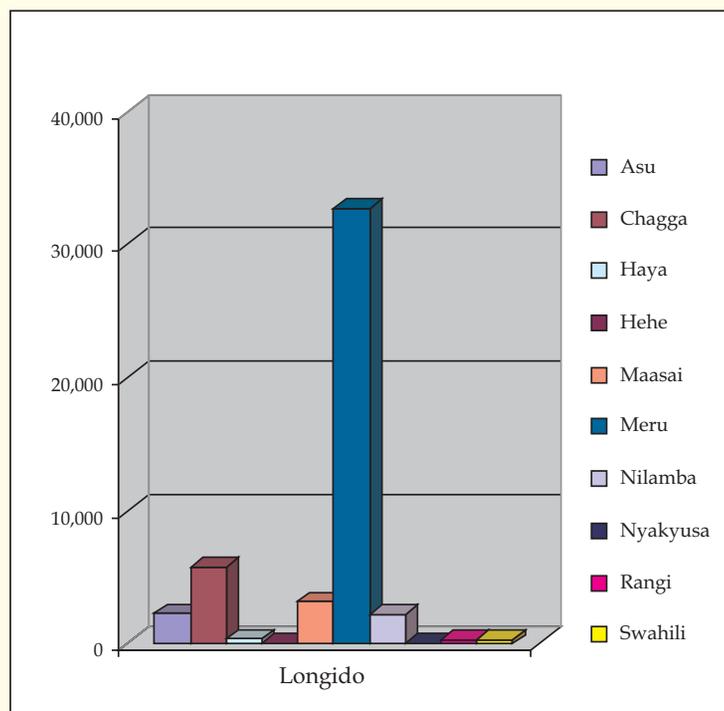
Lugha	Arusha
Arusha	109,237
Asu	21,829
Chagga	65,099
Gogo	30
Iraku	6,007
Maasai	219,589
Meru	26,818
Nilamba	719
Nyaturu	5,972
Rangi	31,907
Safwa	660
Sambaa	7,460
Sandawe	6,456
Sukuma	1,061
Swahili	50,945

Lugha	Karatu
Asu	2,942
Chagga	12,150
Datooga	16,571
Hadzabe	801
Haya	375
Iraku	135,318
Maasai	4,128
Meru	884
Nilamba	1,203
Nyaturu	2,942
Nyisanzu	593
Swahili	43

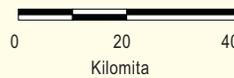
Lugha	Longido
Asu	2,254
Chagga	5,777
Haya	341
Hehe	65
Maasai	3,176
Meru	32,740
Nilamba	2,195
Nyakyusa	65
Rangi	303
Swahili	301

MKOA WA ARUSHA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

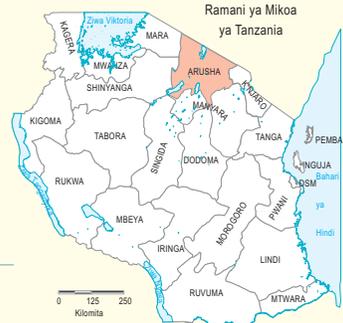
Kas

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kakesio
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

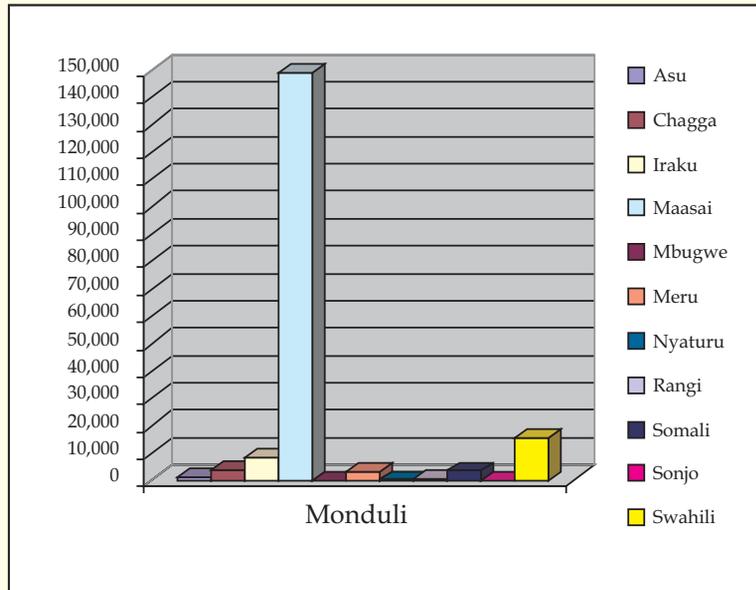
Lugha	Wazungumzaji
	Chagga 69,548
	Maasai 23,460
	Meru 17,088
	Iraku 14,776
	Swahili 13,691
	Datooga 9,250
	Rangi 6,607
	Sandawe 5,681
	Sonjo 3,799
	Nilamba 1,987
	Somali 1,690
	Arusha 539
	Asu 447
	Nyaturu 445
	Hakuna

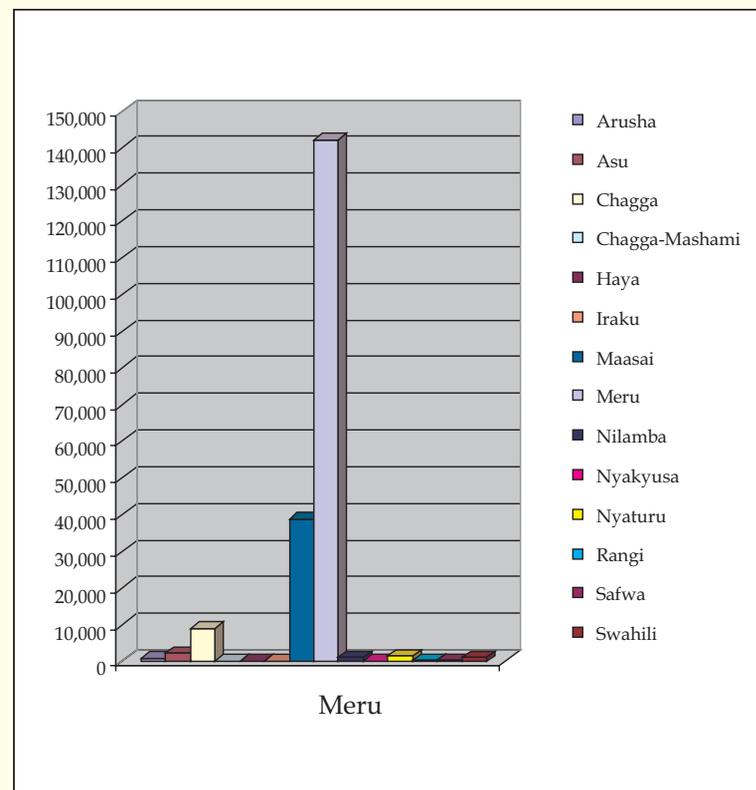
- Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani**
Daraja Mbili	Moshono
Elerai	Murieti
Engutoto	Ngarenaro
Kaloleni	Oloirien
Kati	Oltroto
Kimandolu	Sekei
Kiranyi	Sokoni
Lemara	Sombetini
Levolosi	Themi
Moivo	Unga Ltd

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Monduli, Meru na Ngorongoro

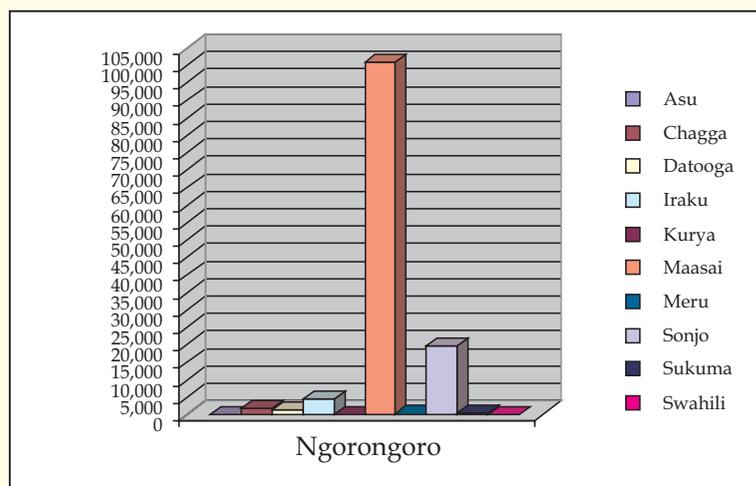
Lugha	Monduli
Asu	1,046
Chagga	3,729
Iraku	8,046
Maasai	149,001
Mbugwe	25
Meru	3,097
Nyaturu	214
Rangi	637
Somali	3,438
Sonjo	23
Swahili	15,260

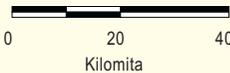
Lugha	Meru
Arusha	826
Asu	2,288
Chagga	9,028
Chagga-Mashami	126
Haya	172
Iraku	136
Maasai	38,903
Meru	142,062
Nilamba	1,095
Nyakyusa	86
Nyaturu	1,495
Rangi	271
Safwa	273
Swahili	1,141

Lugha	Ngorongoro
Asu	110
Chagga	1,818
Datooga	1,260
Iraku	4,595
Kurya	13
Maasai	100,873
Meru	258
Sonjo	19,809
Sukuma	462
Swahili	164

MKOA WA ARUSHA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

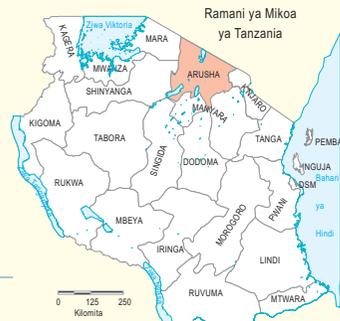
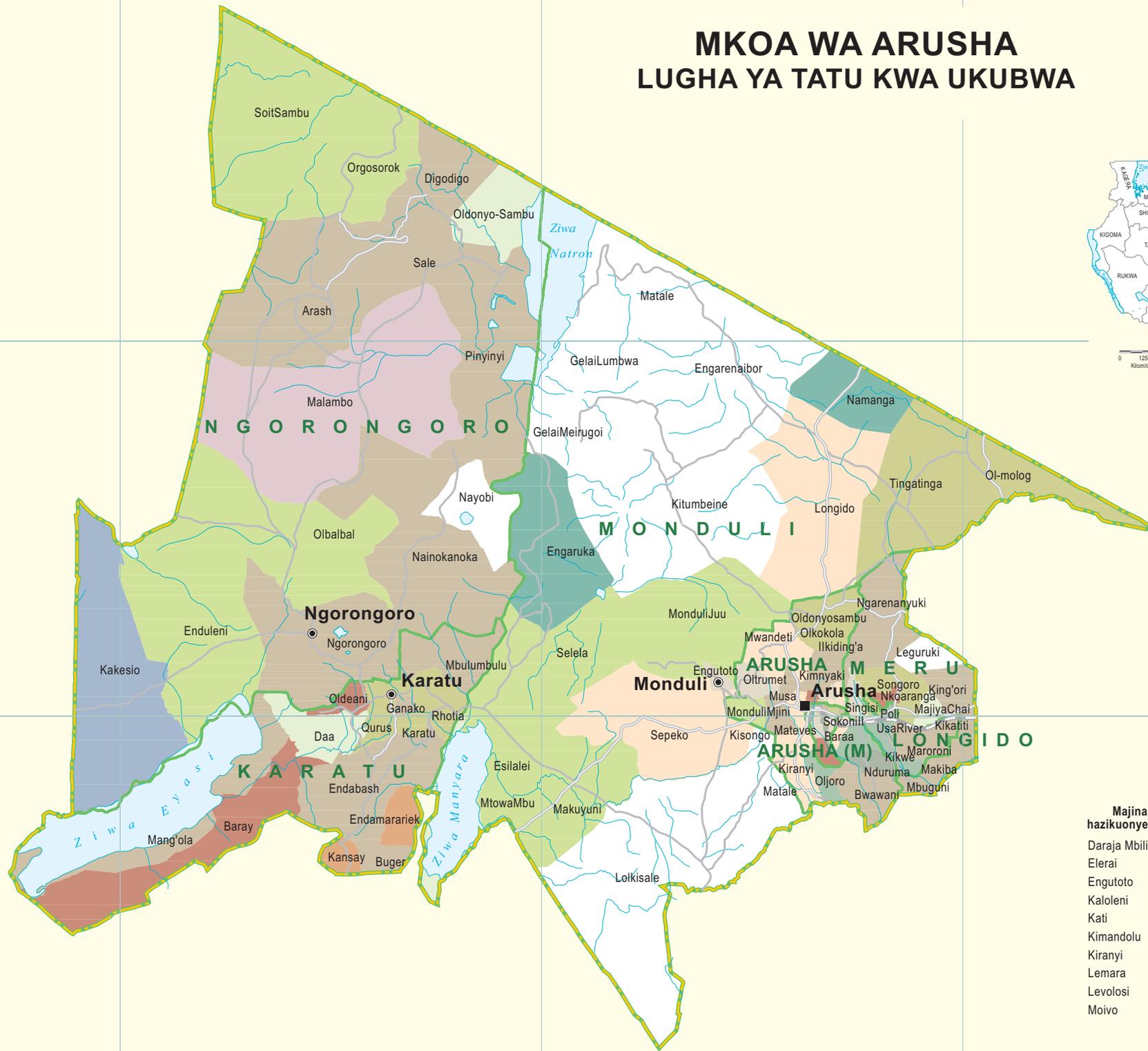

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kakesio
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Nyinginezo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

Chagga	19,545
Rangi	14,007
Swahili	12,767
Meru	7,805
Asu	7,716
Nyaturu	4,061
Arusha	3,778
Iraku	3,411
Maasai	2,496
Nilamba	2,336
Somali	1,208
Sukuma	1,069
Datooga	1,034
Sonjo	179
Safwa	175
Hakuna	

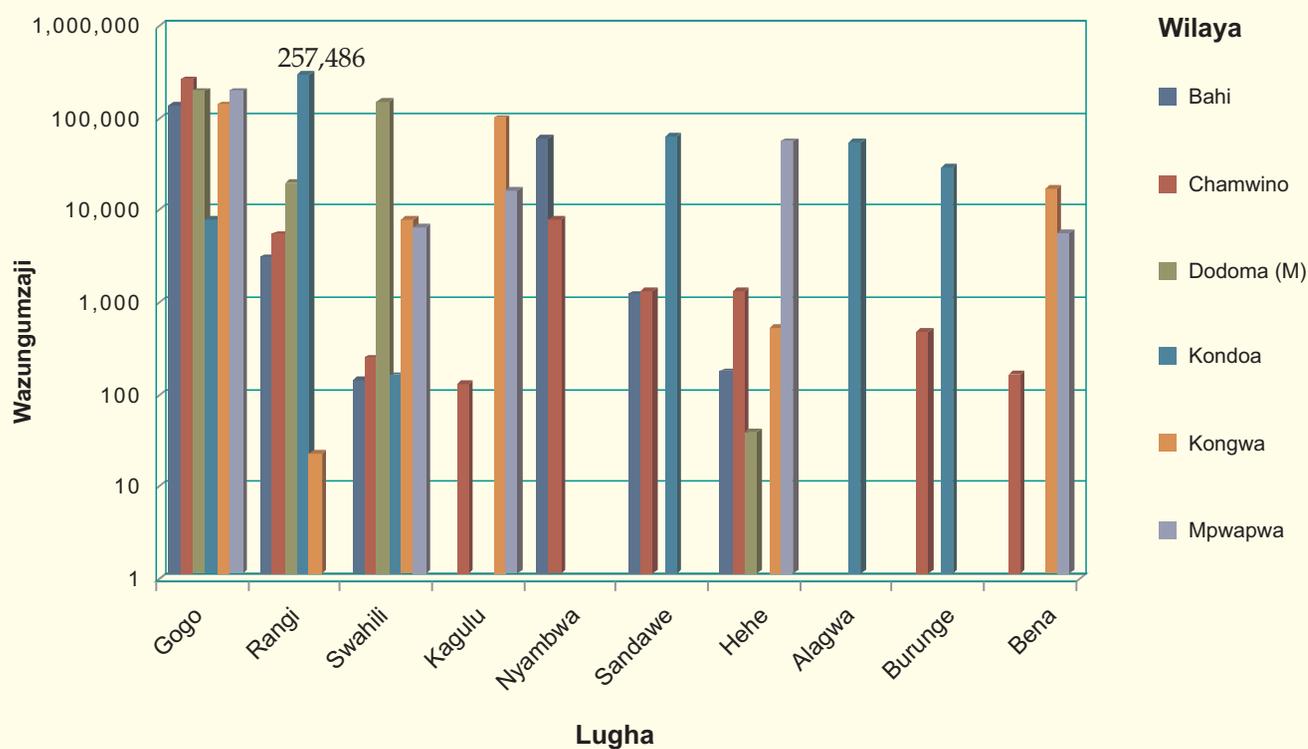
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

Daraja Mbili	Moshono
Elerai	Murieti
Engutoto	Ngarenaro
Kaloleni	Oloirien
Kati	Oltroto
Kimandolu	Sekei
Kiranyi	Sokoni
Lemara	Sombetini
Levolosi	Themi
Moivo	Unga Ltd

Idadi ya wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Dodoma

Lugha	Bahi	Chamwino	Dodoma (M)	Kondoa	Kongwa	Mpwapwa	Jumla
Gogo	118,234	227,936	171,625	6,872	123,317	170,784	818,766
Rangi	2,674	4,770	17,112	257,486	20		282,062
Swahili	126	219	131,099	141	6,869	5,613	144,067
Kagulu		113			87,734	14,454	102,301
Nyambwa	53,415	6,975					60,390
Sandawe	1,068	1,141		54,504			56,714
Hehe	155	1,155	34		460	49,169	50,973
Alagwa				48,169			48,169
Burunge		418		25,589			26,008
Bena		144			15,013	4,999	20,156
Nguu		4,063		882	10,790	271	16,005
Gorwaa				15,651			15,651
Maasai	817	4,990		1,956	4,811	54	12,628
Nyaturu	474			11,769			12,243
Tiliko						7,171	7,171
Datooga		2,970		3,863			6,833
Chagga	420	2,168	2,069	762		372	5,792
Sukuma	1,269	1,028		67			2,364
Zigua	257	1,775					2,033
Haya			733				733
Iraku				311			311
Asu	71	20		22			112
Kurya			84				84
Pogoro						69	69
Somali			57				57
Sambaa				45			45

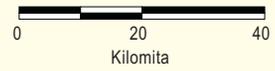
Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Dodoma

MKOA WA DODOMA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

Kas

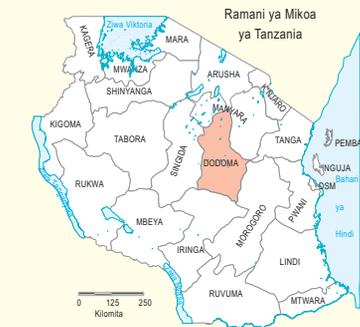

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Segela
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

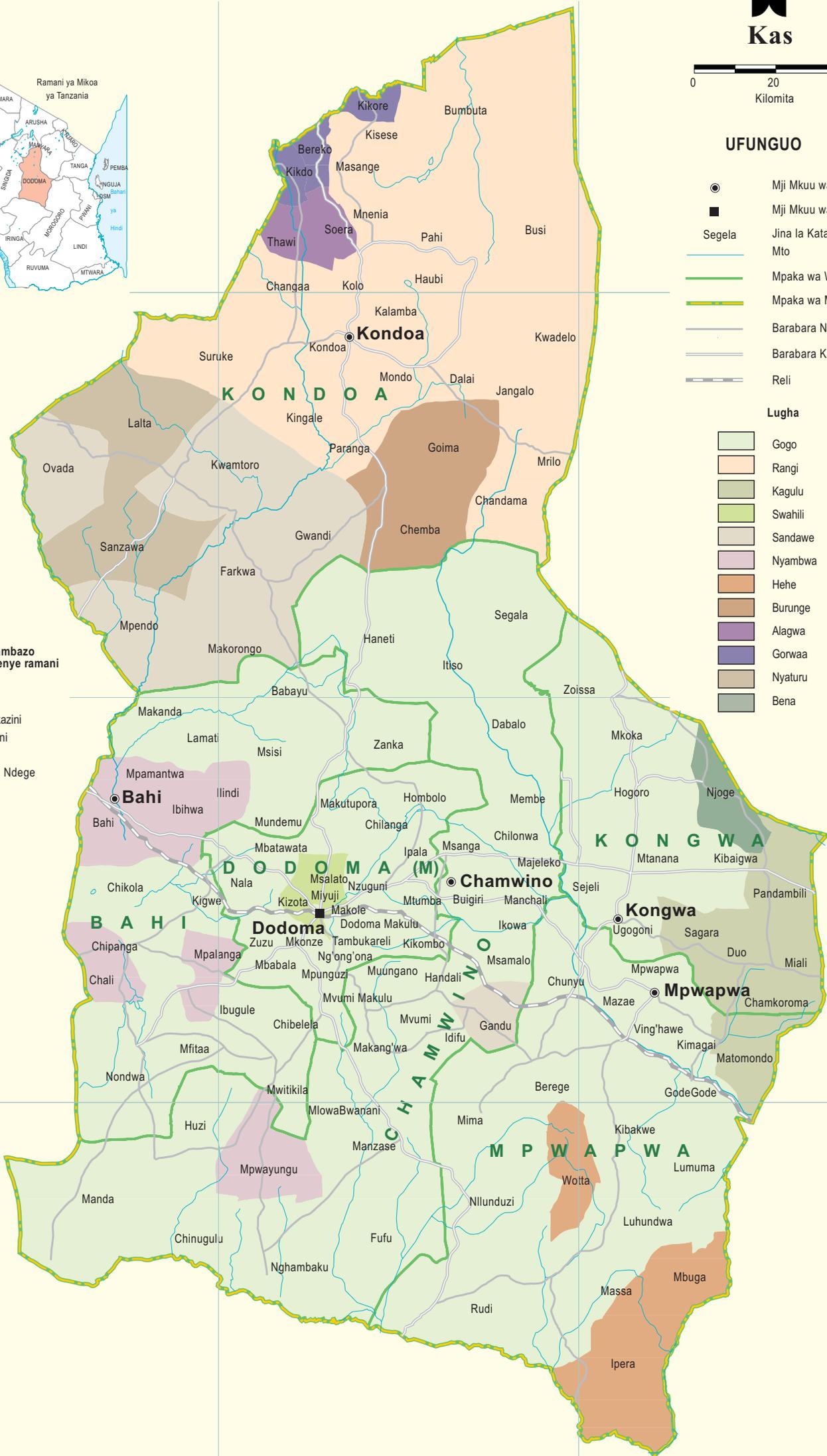
Lugha Wazungumzaji

Lugha	Wazungumzaji
Gogo	726,154
Rangi	234,110
Kagulu	82,703
Swahili	79,952
Sandawe	52,030
Nyambwa	43,959
Hehe	29,799
Burunge	16,303
Alagwa	15,720
Gorwaa	12,121
Nyaturu	10,980
Bena	8,228

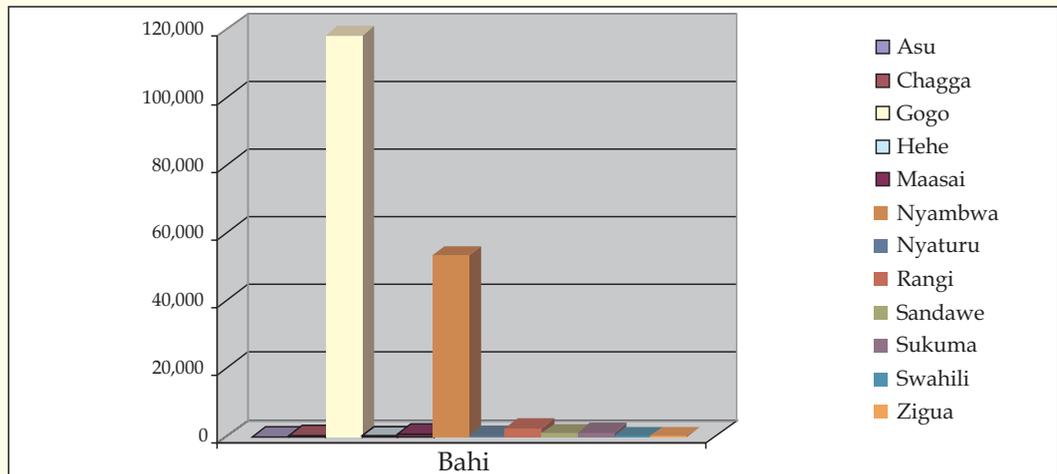
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Chamwino
- Hazina
- Kikuyu Kaskazini
- Kikuyu Kusini
- Kilimani
- Kiwanja cha Ndege
- Madukani
- Majengo
- Uhuru
- Waridani

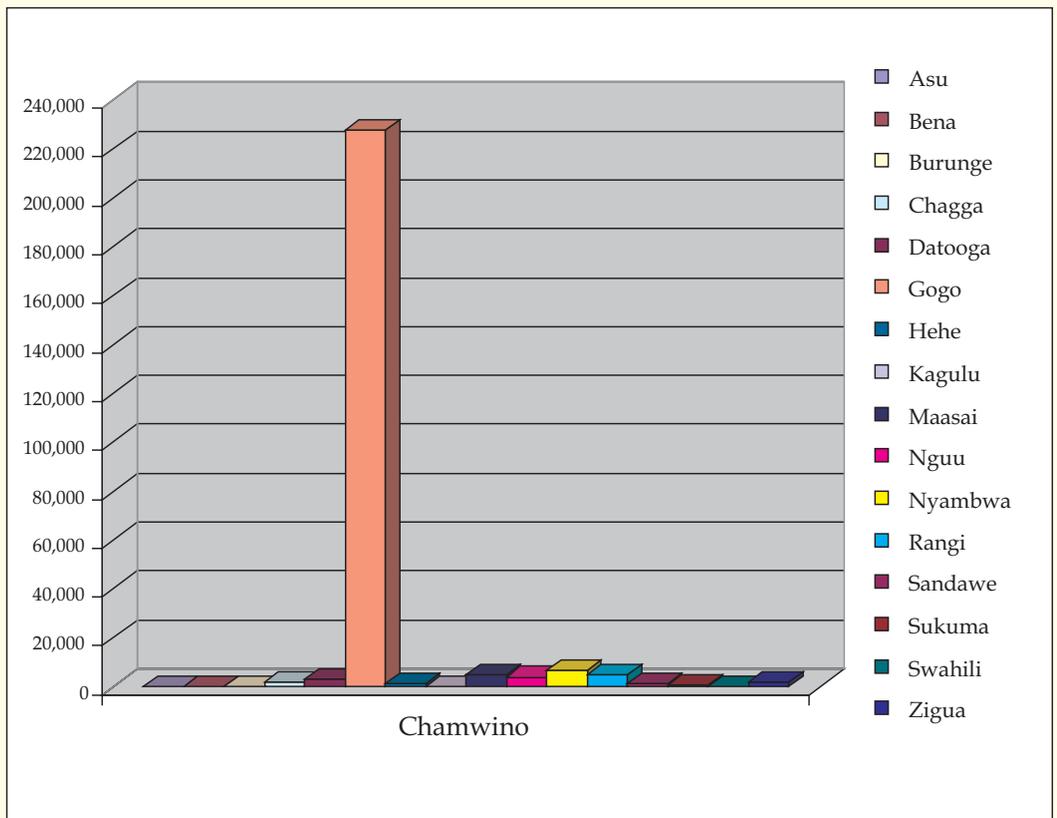

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Bahi, Chamwino na Dodoma (M)

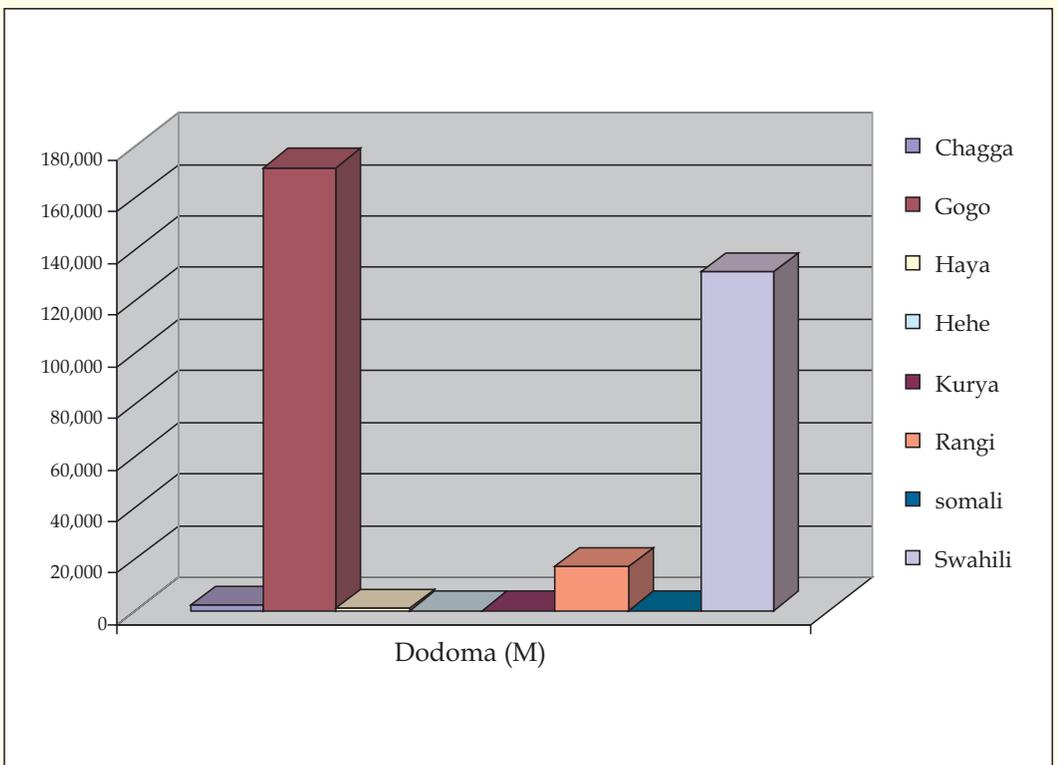
Lugha	Bahi
Asu	71
Chagga	420
Gogo	118,234
Hehe	155
Maasai	817
Nyambwa	53,415
Nyaturu	474
Rangi	2,674
Sandawe	1,068
Sukuma	1,269
Swahili	126
Zigua	257

Lugha	Chamwino
Asu	20
Bena	144
Burunge	418
Chagga	2,168
Datooga	2,970
Gogo	227,936
Hehe	1,155
Kagulu	113
Maasai	4,990
Nguu	4,063
Nyambwa	6,975
Rangi	4,770
Sandawe	1,141
Sukuma	1,028
Swahili	219
Zigua	1,775

Lugha	Dodoma (M)
Chagga	2,069
Gogo	171,625
Haya	733
Hehe	34
Kurya	84
Rangi	17,112
Somali	57
Swahili	131,099

MKOA WA DODOMA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

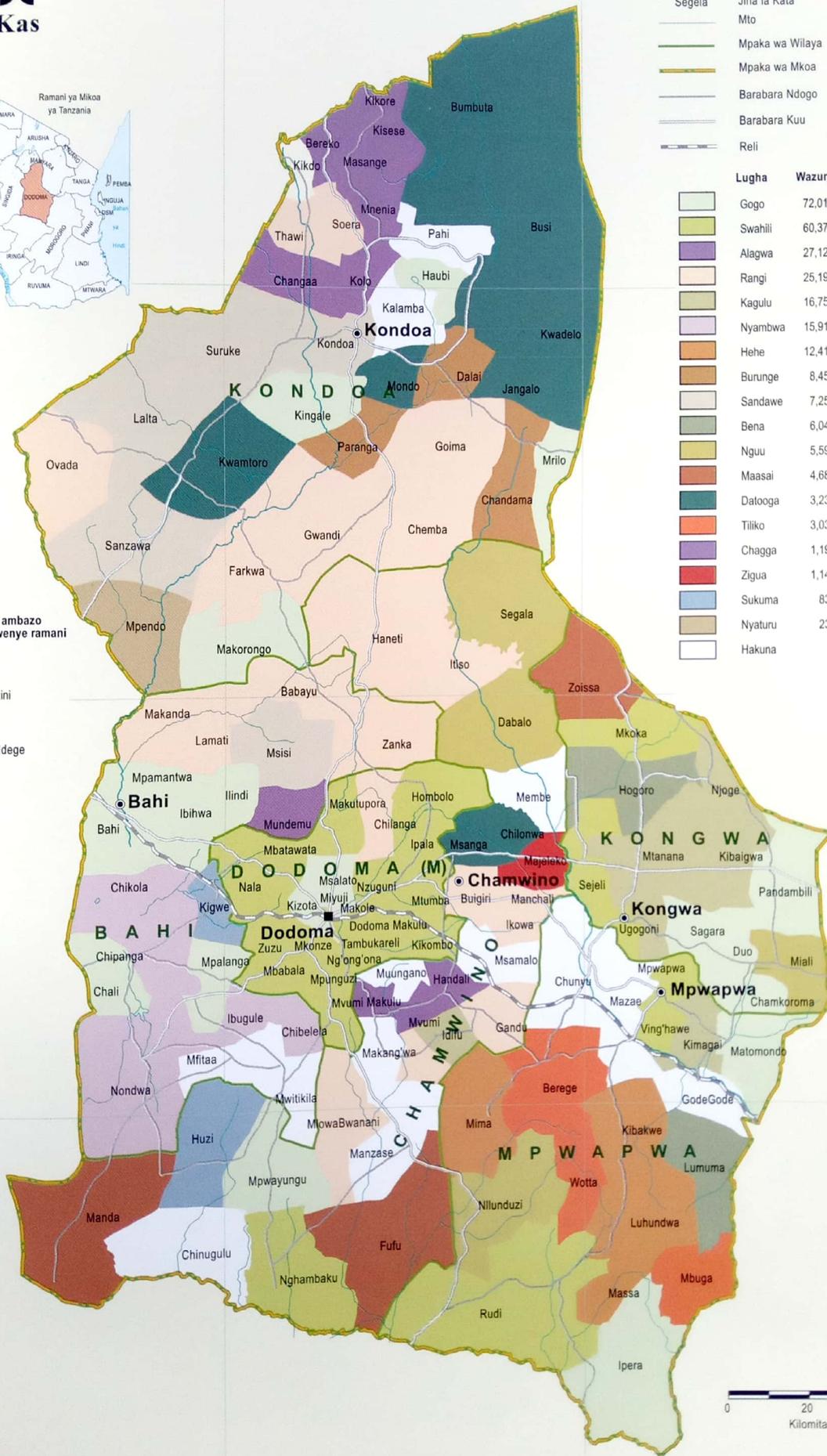

- UFUNGUO**
- Mji Mkuu wa Wilaya
  - Mji Mkuu wa Mkoa
  - Segela
  - Mto
  - Mpaka wa Wilaya
  - Mpaka wa Mkoa
  - Barabara Ndogo
  - Barabara Kuu
  - Reli

Lugha	Wazungumzaji
Gogo	72,015
Swahili	60,375
Alagwa	27,121
Rangi	25,192
Kagulu	16,756
Nyambwa	15,910
Hehe	12,418
Burunge	8,456
Sandawe	7,254
Bena	6,040
Nguu	5,594
Maasai	4,689
Dalooga	3,236
Tiliko	3,035
Chagga	1,192
Zigua	1,142
Sukuma	837
Nyaturu	230
Hakuna	

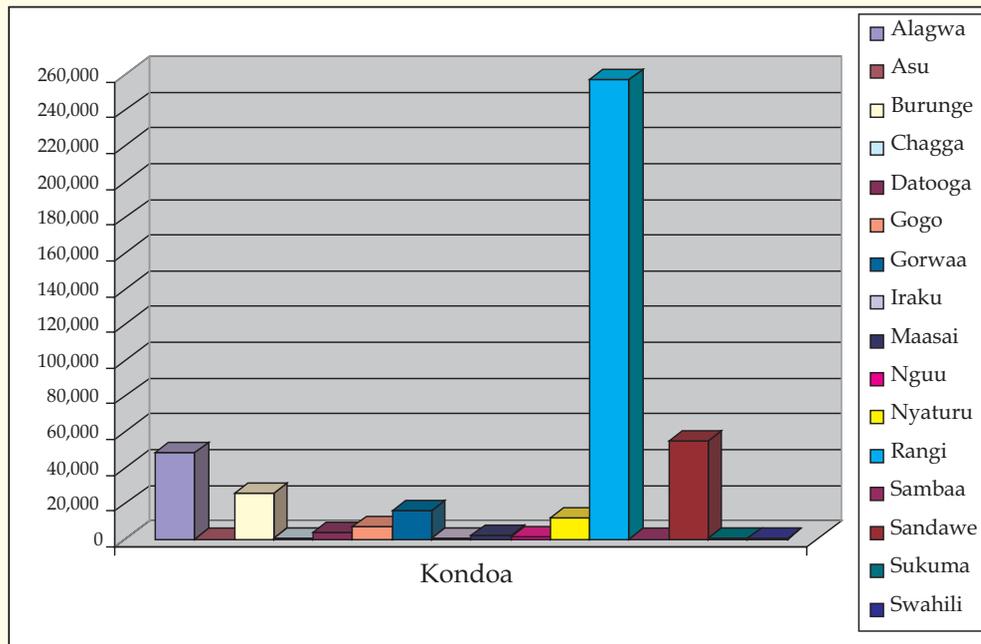
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Chamwino
- Hazina
- Kikuyu Kaskazini
- Kikuyu Kusini
- Kilimani
- Kiwanja cha Ndege
- Madukani
- Majengo
- Uhuru
- Waridani

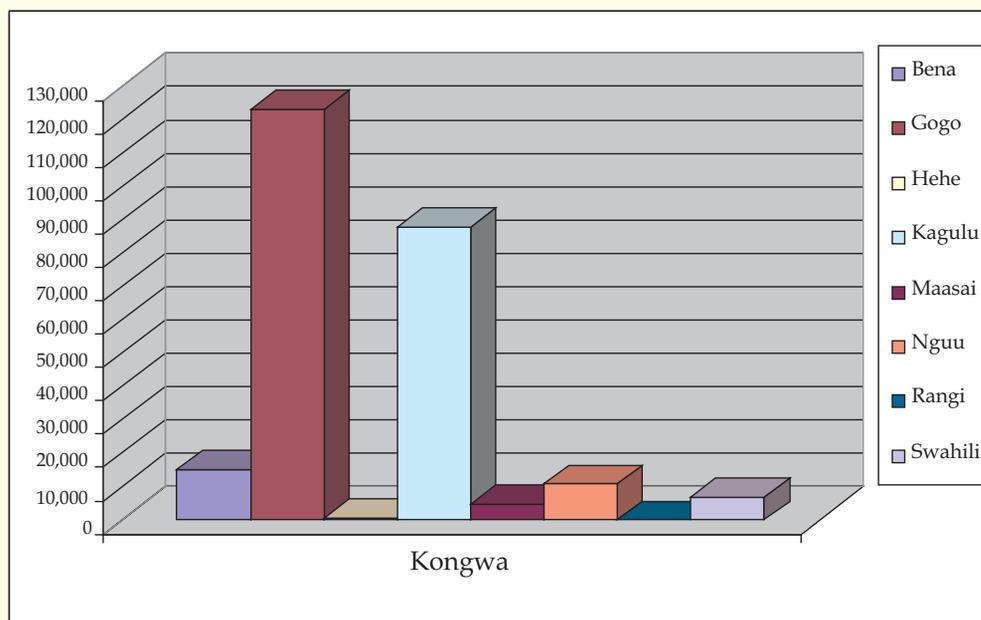

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Kondoa, Kongwa na Mpwapwa

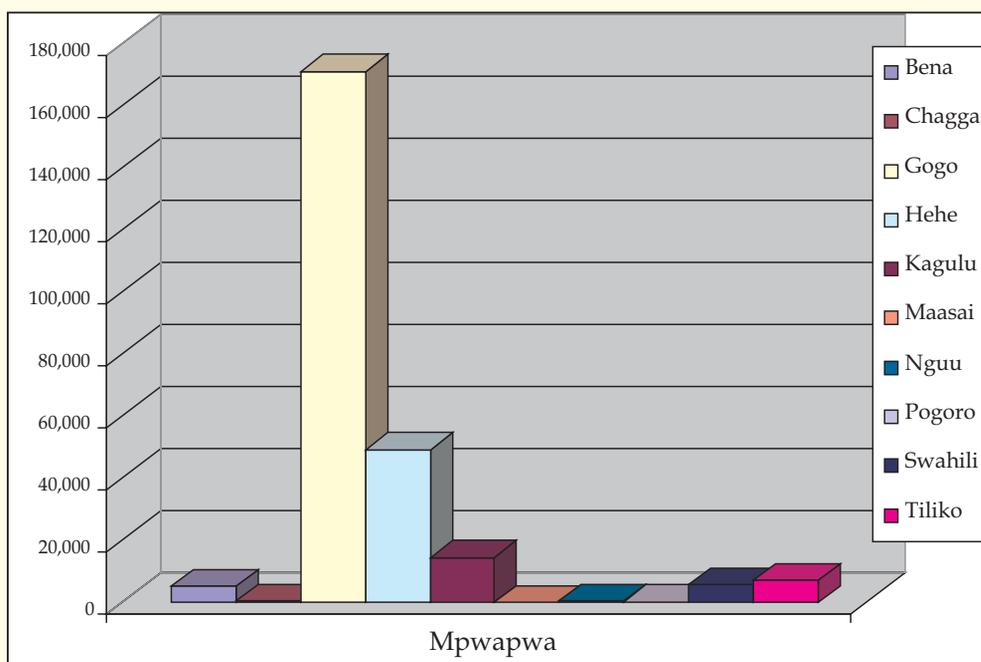
Lugha	Kondoa
Alagwa	48,169
Asu	22
Burunge	25,589
Chagga	762
Datooga	3,863
Gogo	6,872
Gorwaa	15,651
Iraku	311
Maasai	1,956
Nguu	882
Nyaturu	11,769
Rangi	257,486
Sambaa	45
Sandawe	54,504
Sukuma	67
Swahili	141

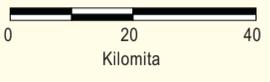
Lugha	Kongwa
Bena	15,013
Gogo	123,317
Hehe	460
Kagulu	87,734
Maasai	4,811
Nguu	10,790
Rangi	20
Swahili	6,869

Lugha	Mpwapwa
Bena	4,999
Chagga	372
Gogo	170,784
Hehe	49,169
Kagulu	14,454
Maasai	54
Nguu	271
Pogoro	69
Swahili	5,613
Tiliko	7,171

MKOA WA DODOMA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

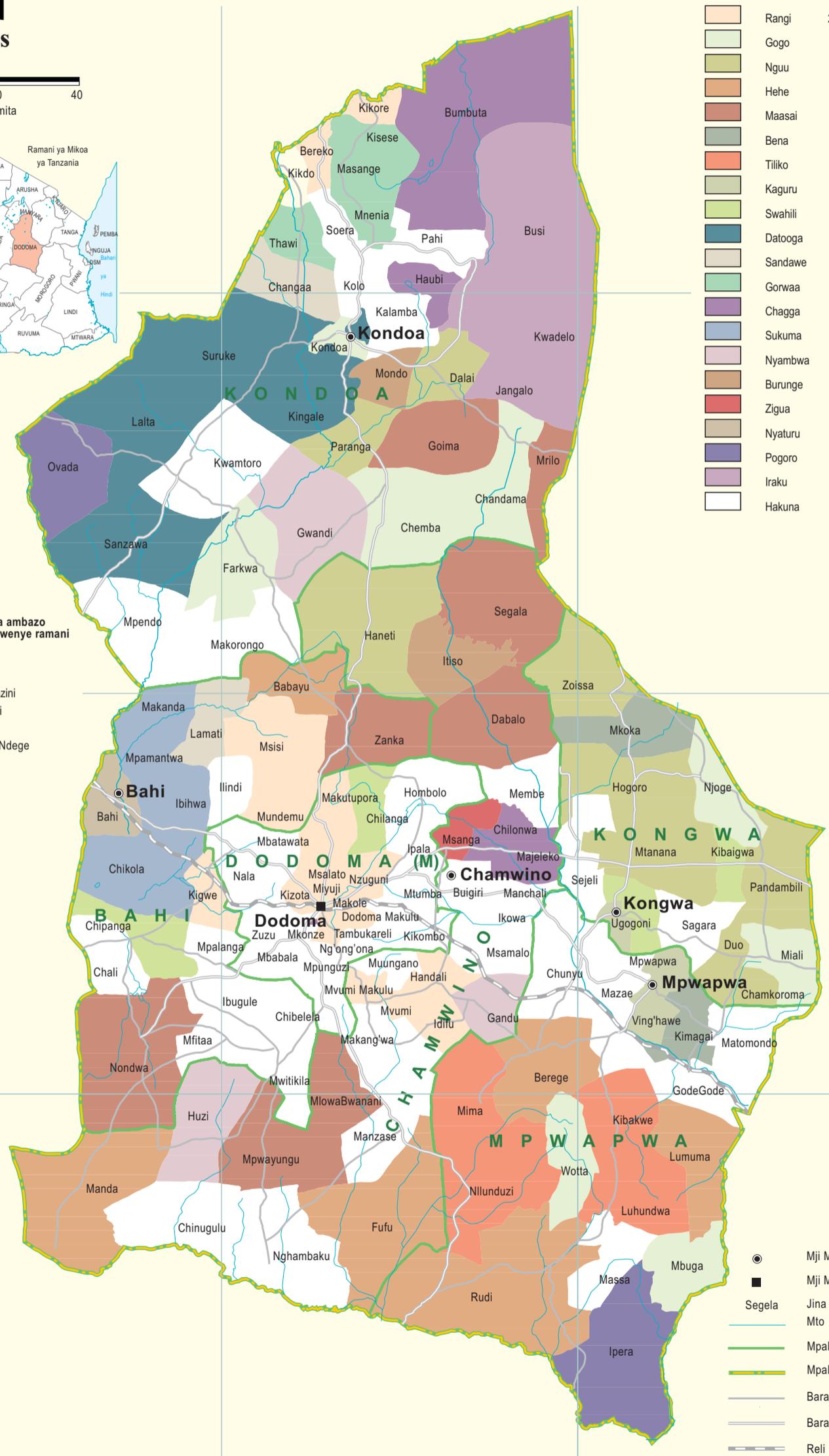

UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji
Rangi	20,146
Gogo	9,620
Nguu	9,445
Hehe	6,613
Maasai	4,686
Bena	3,471
Tiliko	2,870
Kaguru	2,767
Swahili	2,703
Datooga	1,525
Sandawe	1,469
Gorwaa	1,059
Chagga	945
Sukuma	855
Nyambwa	658
Burunge	512
Zigua	497
Nyaturu	474
Pogoro	360
Iraku	311
Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Chamwino
- Hazina
- Kikuyu Kaskazini
- Kikuyu Kusini
- Kilimani
- Kiwanja cha Ndege
- Madukani
- Majengo
- Uhuru
- Waridani

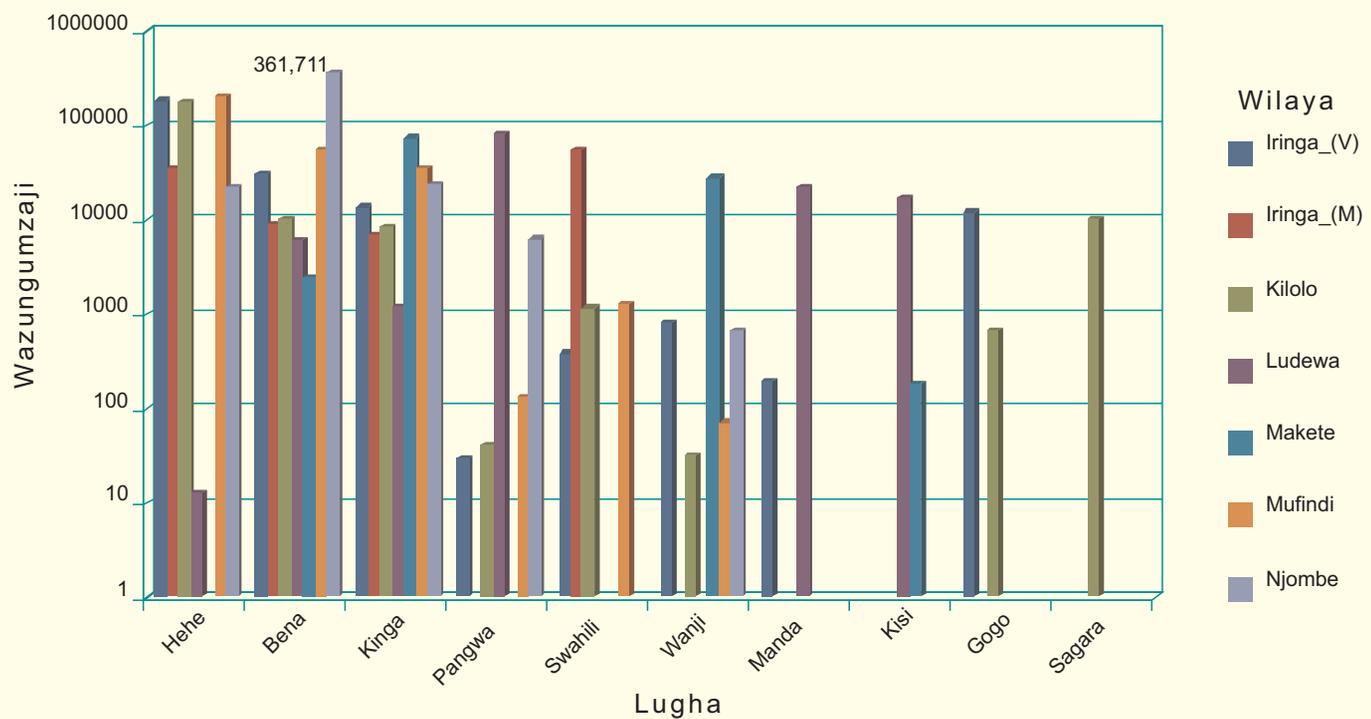

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Segela
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

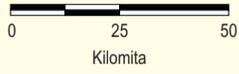
Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Iringa

Lugha	Iringa (V)	Iringa (M)	Kilolo	Ludewa	Makete	Mufindi	Njombe	Jumla
Hehe	178,298	34,530	171,177	13		193,363	21,457	598,839
Bena	30,566	8,684	9,898	6,081	2,337	52,657	361,716	471,938
Kinga	13,310	6,956	8,296	1,188	72,048	33,804	23,798	159,400
Pangwa	28		41	81,437		131	6,134	87,772
Swahili	377	53,140	1,143			1,257		55,917
Wanji	786		31		27,279	70	671	28,837
Manda	196			21,447				21,643
Kisi				16,557	183			16,740
Gogo	11,763		645					12,408
Sagara			10,175					10,175
Maasai	5,750		2,865					8,615
Nyakyusa	25			1,143	1,565	202	3,194	6,130
Chagga		3,457				251		3,708
Sukuma	2,866					122		2,988
Sangu					911	212	1,732	2,855
Datooga	962		497					1,460
Ngoni	66			141			122	330
Ndamba							147	147
Ndendeule				118				118
Matumbi							99	99
Safwa					89			89
Nyasa							45	45
Kerewe	39							39
Rangi				30				30

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Iringa

MKOA WA IRINGA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Ilala
- Kitanzini
- Kitwiro
- Kwakilosa
- Makorongoni
- Mivinjeni
- Mlandege
- Mshindo

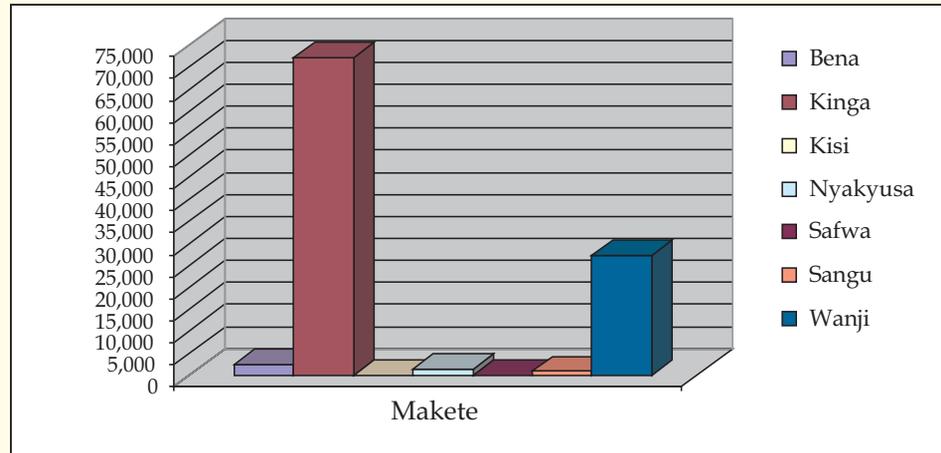
UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Idamba
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

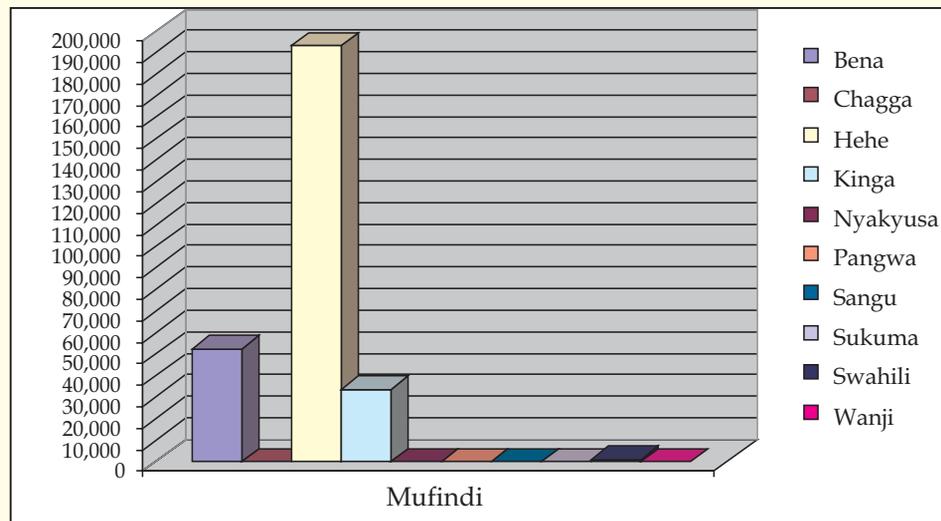
Lugha	Wazungumzaji
Hehe	552,896
Bena	355,599
Pangwa	80,921
Kinga	69,907
Swahili	51,544
Wanji	26,113
Manda	16,241
Kisi	12,575
Sagara	9,958
Nyakyusa	941

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Makete, Mufindi na Njombe

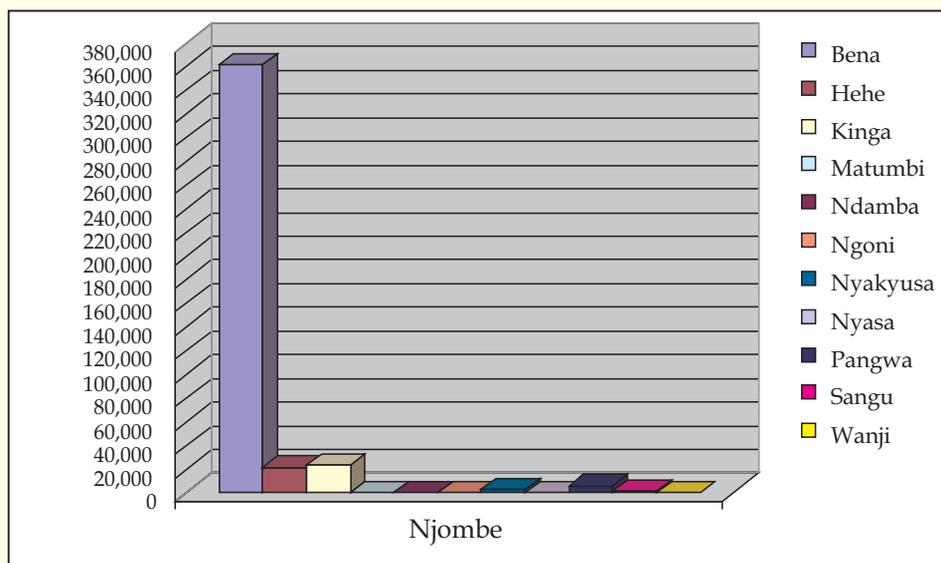
Lugha	Makete
Bena	2,337
Kinga	72,048
Kisi	183
Nyakyusa	1,565
Safwa	89
Sangu	911
Wanji	27,279

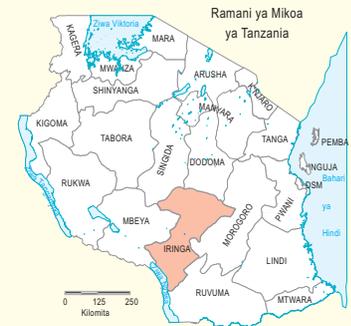
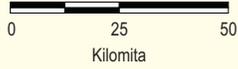
Lugha	Mufindi
Bena	52,657
Chagga	251
Hehe	193,363
Kinga	33,804
Nyakyusa	202
Pangwa	131
Sangu	212
Sukuma	122
Swahili	1,257
Wanji	70

Lugha	Njombe
Bena	361,716
Hehe	21,457
Kinga	23,798
Matumbi	99
Ndamba	147
Ngoni	122
Nyakyusa	3,194
Nyasa	45
Pangwa	6,134
Sangu	1,732
Wanji	671

MKOA WA IRINGA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Idamba Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

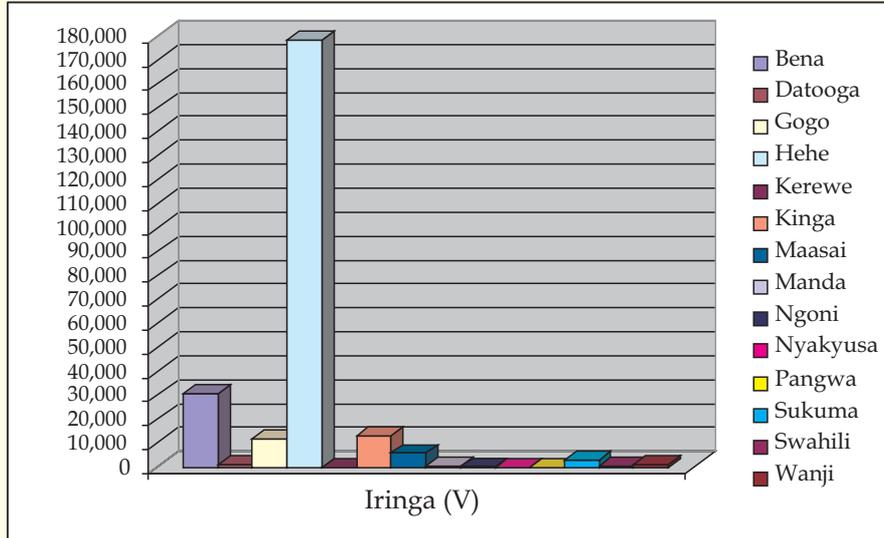
Bena	103,226
Kinga	67,146
Hehe	45,006
Gogo	8,966
Manda	5,208
Kisi	2,785
Swahili	1,855
Sangu	1,429
Nyakyusa	1,196
Wanji	985
Sukuma	484
Pangwa	161
Ndamba	147
Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

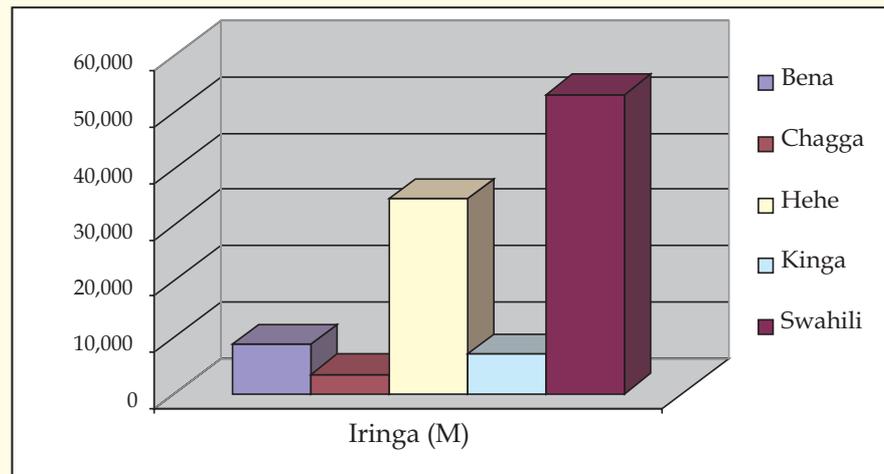
- Ilala
- Kitanzini
- Kitwiru
- Kwakilosa
- Makorongoni
- Mivinjeni
- Mlandege
- Mshindo

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Iringa (V), Iringa (M), Kilolo na Ludewa

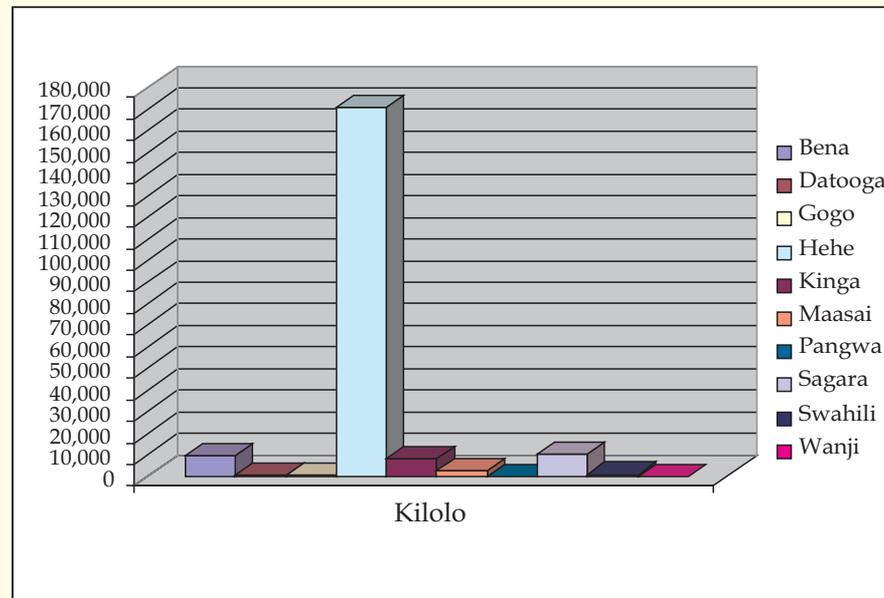
Lugha	Iringa (V)
Bena	30,566
Datooga	962
Gogo	11,763
Hehe	178,298
Kerewe	39
Kinga	13,310
Maasai	5,750
Manda	196
Ngoni	66
Nyakyusa	25
Pangwa	28
Sukuma	2,866
Swahili	377
Wanji	786

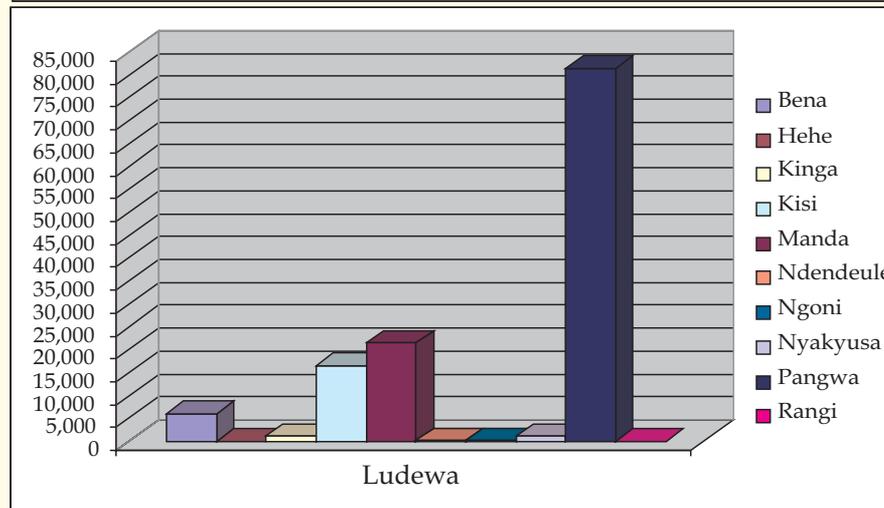
Lugha	Iringa (M)
Bena	8,684
Chagga	3,457
Hehe	34,530
Kinga	6,956
Swahili	53,140

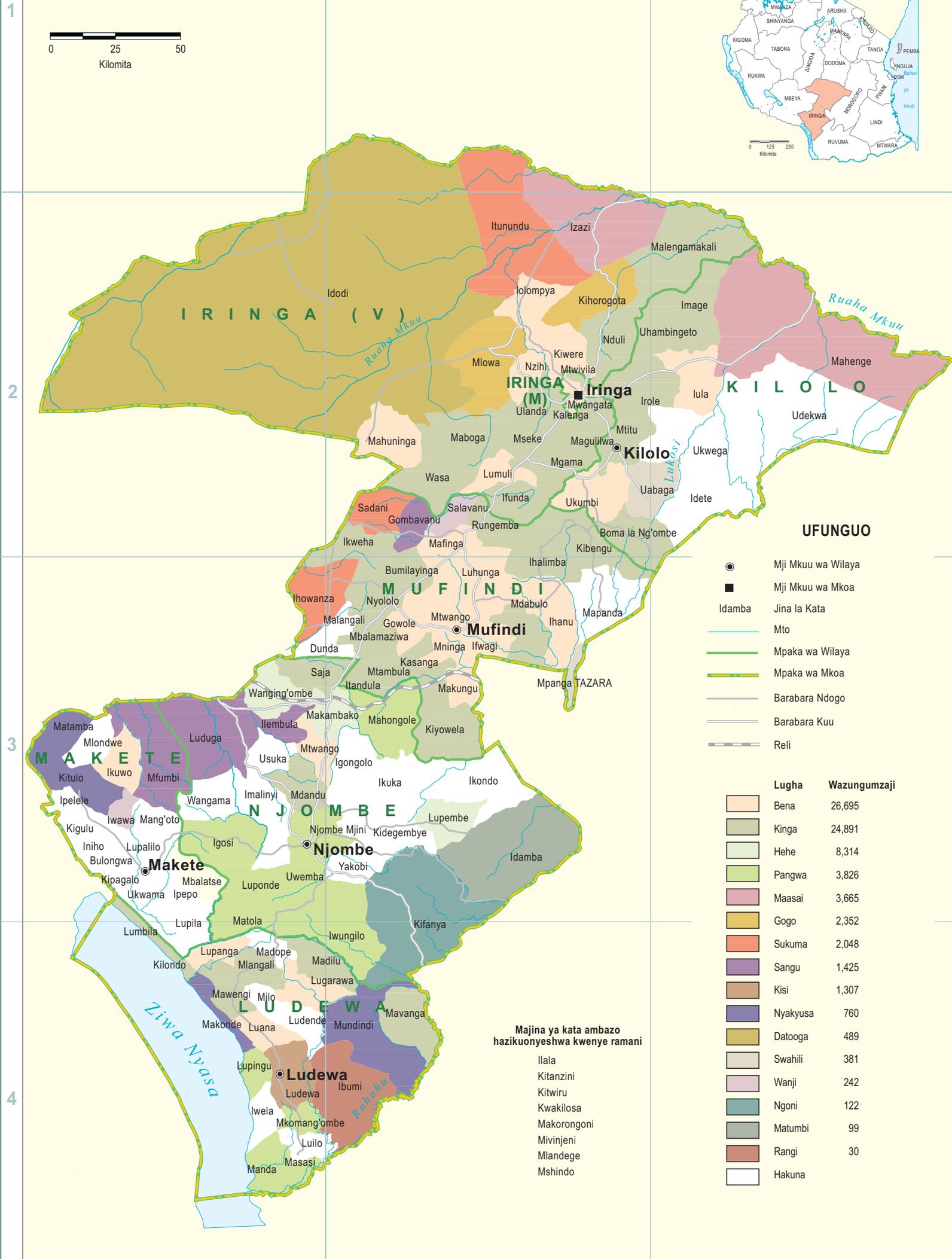
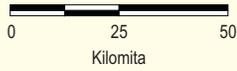
Lugha	Kilolo
Bena	9,898
Datooga	497
Gogo	645
Hehe	171,177
Kinga	8,296
Maasai	2,865
Pangwa	41
Sagara	10,175
Swahili	1,143
Wanji	31

Lugha	Ludewa
Bena	6,081
Hehe	13
Kinga	1,188
Kisi	16,557
Manda	21,447
Ndendeule	118
Ngoni	141
Nyakyusa	1,143
Pangwa	81,437
Rangi	30

MKOA WA IRINGA
LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

- UFUNGUO**
- Mji Mkuu wa Wilaya
  - Mji Mkuu wa Mkoa
  - Idamba Jina la Kata
  - Mto
  - Mpaka wa Wilaya
  - Mpaka wa Mkoa
  - Barabara Ndogo
  - Barabara Kuu
  - Reli

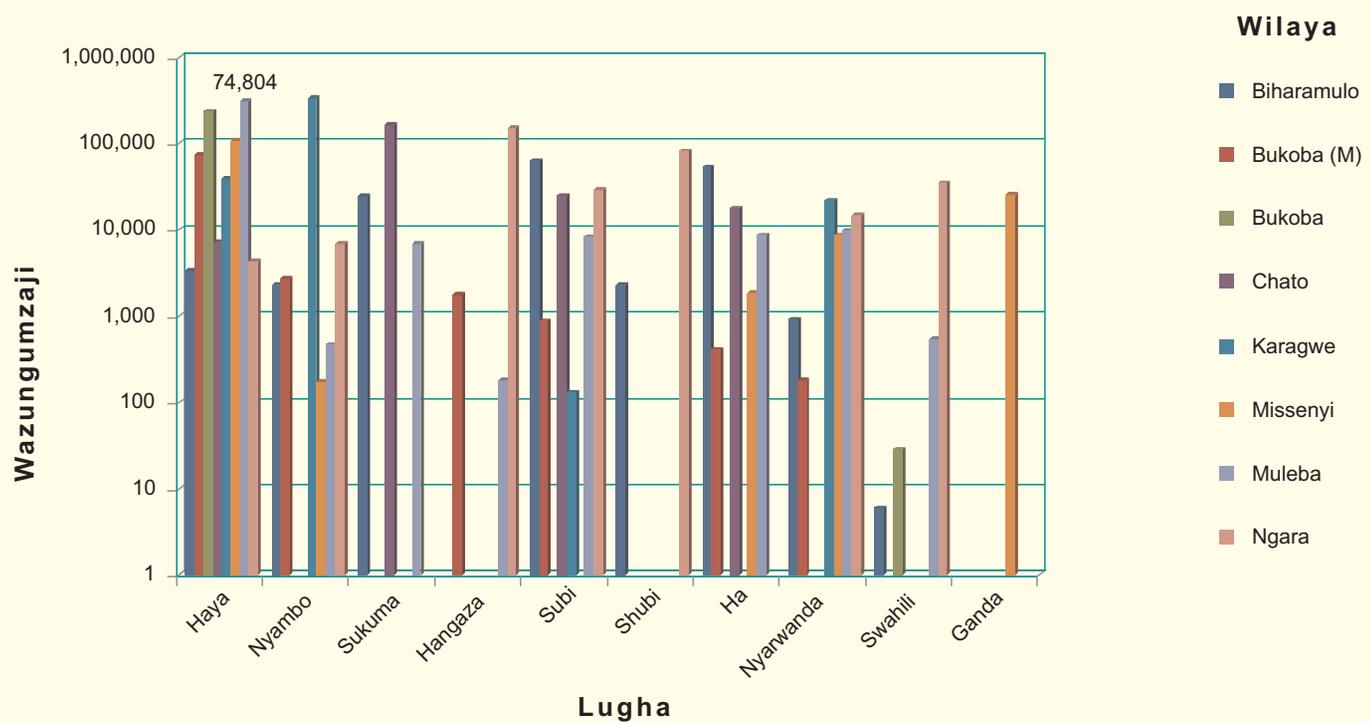
Lugha	Wazungumzaji
Bena	26,695
Kinga	24,891
Hehe	8,314
Pangwa	3,826
Maasai	3,665
Gogo	2,352
Sukuma	2,048
Sangu	1,425
Kisi	1,307
Nyakyusa	760
Datooga	489
Swahili	381
Wanji	242
Ngoni	122
Matumbi	99
Rangi	30
Hakuna	

- Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani**
- Ilala
  - Kitanzini
  - Kitwiru
  - Kwakilosa
  - Makorongoni
  - Mivinjeni
  - Mlandege
  - Mshindo

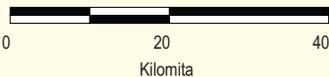
Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Kagera

Lugha	Biharamulo	Bukoba (M)	Bukoba	Chato	Karagwe	Missenyi	Muleba	Ngara	Jumla
Haya	3,396	74,804	241,205	7,335	39,691	110,361	318,255	4,409	799,454
Nyambo	2,314	2,740			347,822	176	481	6,973	360,505
Sukuma	24,946			169,347			6,951		201,244
Hangaza		1,812					183	153,310	155,305
Subi	64,092	909		25,230	135		8,453	29,619	128,438
Shubi	2,310							82,832	85,142
Ha	54,275	418		18,095		1,889	8,886		83,562
Nyarwanda	935	183			22,272	8,917	10,151	15,015	57,472
Swahili	6		29				556	35,533	36,124
Ganda						26,244			26,244
Kerewe	442			8,364			11,406		20,212
Jita	887	2		16,746			2,460		20,096
Rundi	1,687					4,343	5,134	6,718	17,882
Zinza				3,963	109		11,972		16,043
Nyankore					13,597	855			14,452
Sumbwa	3,766			540					4,306
Kiga					662	0			662
Leki				363					363
Longo	0			352					352
Luo							225		225
Lingala							73		73

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Kagera

MKOA WA KAGERA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Minziro Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Haya	730,155
Nyambo	347,822
Sukuma	194,982
Hangaza	150,413
Shubi	90,845
Subi	52,867
Ha	45,755
Ganda	19,720
Kerewe	5,353

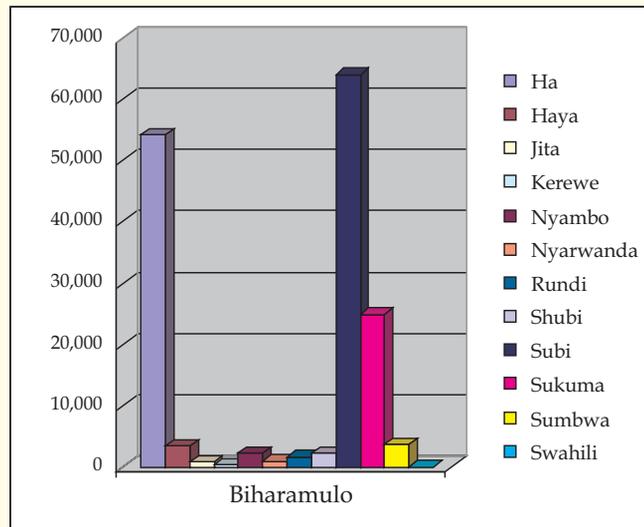
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Bakoba
- Bilele
- Buhembe
- Hamugernbe
- Ijuganyondo
- Kagondo
- Kahororo
- Kashai
- Kibeta
- Kitendaguro
- Miembeni
- Nshambya
- Nyanga
- Rwamishenye

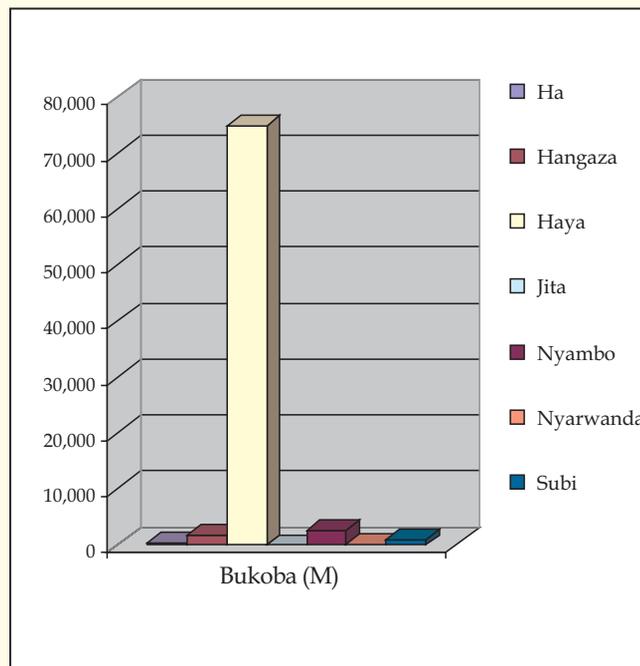

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Biharamulo, Bukoba (M), Bukoba na Chato

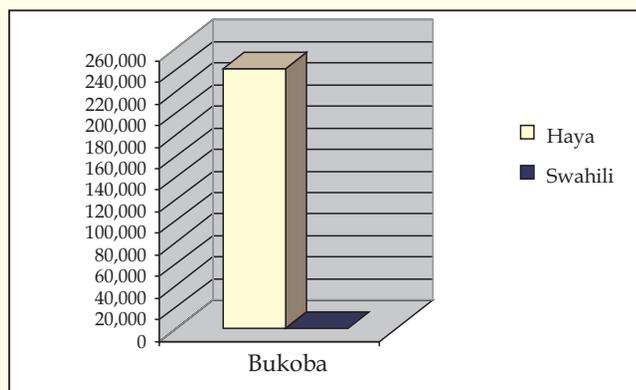
Lugha	Biharamulo
Ha	54,275
Haya	3,396
Jita	887
Kerewe	442
Nyambo	2,314
Nyarwanda	935
Rundi	1,687
Shubi	2,310
Subi	64,092
Sukuma	24,946
Sumbwa	3,766
Swahili	6

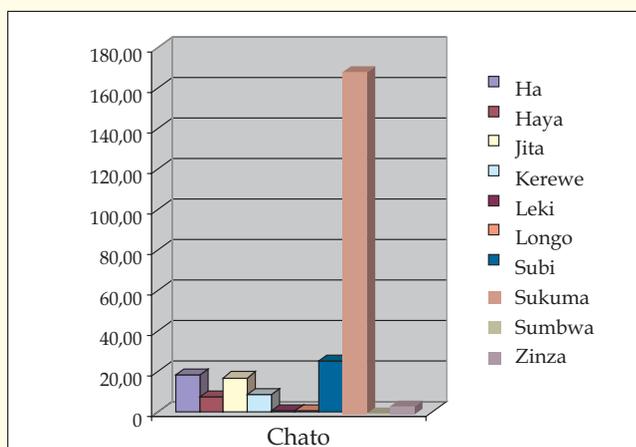
Lugha	Bukoba (M)
Ha	418
Hangaza	1,812
Haya	74,804
Jita	2
Nyambo	2,740
Nyarwanda	183
Subi	909

Lugha	Bukoba
Haya	241,205
Swahili	29

Lugha	Chato
Ha	18,095
Haya	7,335
Jita	16,746
Kerewe	8,364
Leki	363
Longo	352
Subi	25,230
Sukuma	169,347
Sumbwa	540
Zinza	3,963

A

B

C

MKOA WA KAGERA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

Kas

UFUNGUO

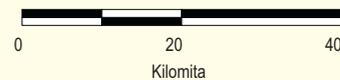
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Minzira Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Subi	57,046
Haya	48,351
Nyarwanda	26,147
Ha	15,864
Sukuma	12,791
Jita	12,716
Rundi	12,304
Nyankore	11,698
Kerewe	7,276
Zinza	6,970
Ganda	6,200
Swahili	4,701
Sumbwa	3,520
Nyambo	2,701
Hangaza	799
Hakuna	

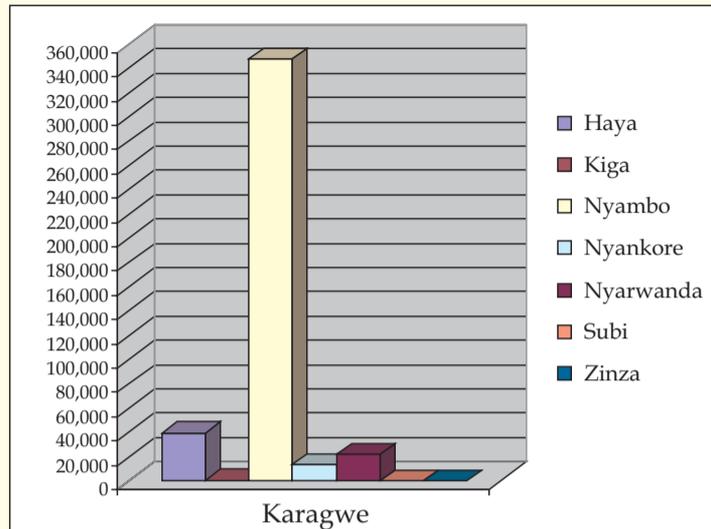
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Bakoba
- Bilele
- Buhembe
- Hamugernbe
- Ijuganyondo
- Kagondo
- Kahororo
- Kashai
- Kibeta
- Kitendaguro
- Miembeni
- Nshambya
- Nyanga
- Rwamishenye

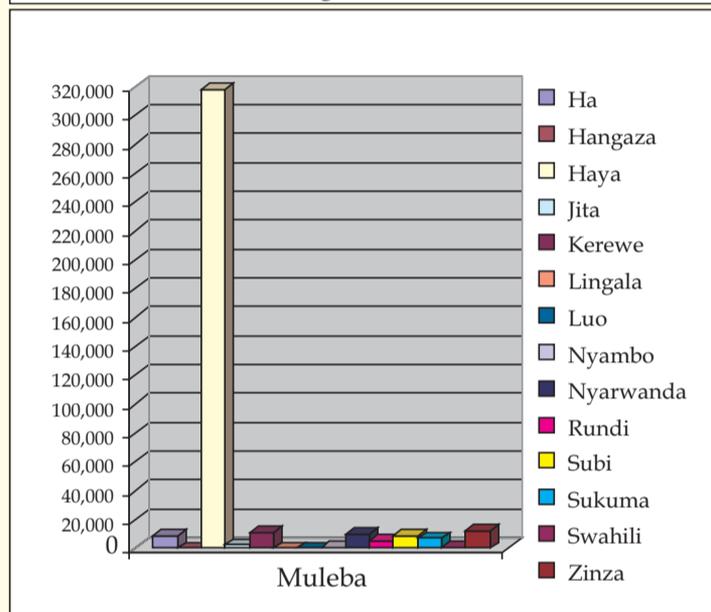

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Karagwe, Missenyi, Muleba na Ngara

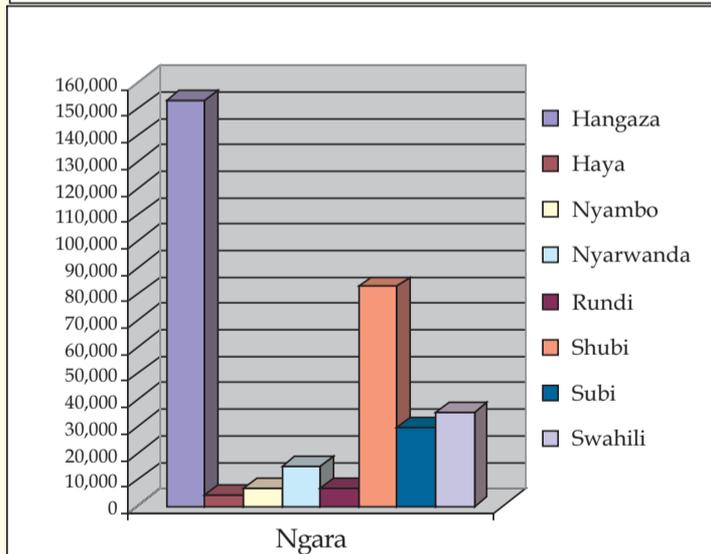
Lugha	Karagwe
Haya	39,691
Kiga	662
Nyambo	347,822
Nyankore	13,597
Nyarwanda	22,272
Subi	135
Zinza	109

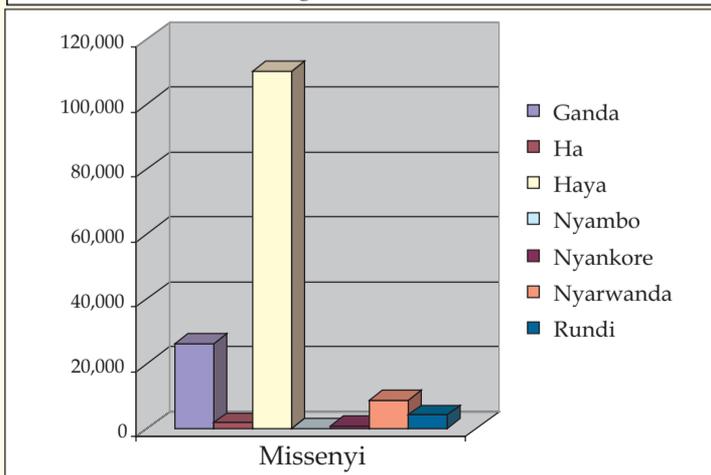
Lugha	Muleba
Ha	8,886
Hangaza	183
Haya	318,255
Jita	2,460
Kerewe	11,406
Lingala	73
Luo	225
Nyambo	481
Nyarwanda	10,151
Rundi	5,134
Subi	8,453
Sukuma	6,951
Swahili	556
Zinza	11,972

Lugha	Ngara
Hangaza	153,310
Haya	4,409
Nyambo	6,973
Nyarwanda	15,015
Rundi	6,718
Shubi	82,832
Subi	29,619
Swahili	35,533

Lugha	Missenyi
Ganda	26,244
Ha	1,889
Haya	110,361
Nyambo	176
Nyankore	855
Nyarwanda	8,917
Rundi	4,343

MKOA WA KAGERA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

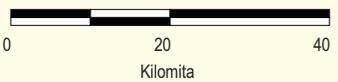

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Minziro
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Swahili	29,834
Nyanwanda	16,661
Ha	13,781
Subi	12,506
Haya	10,568
Zinza	7,891
Sukuma	5,711
Kerewe	3,950
Hangaza	3,663
Rundi	3,429
Nyambo	3,235
Jita	2,843
Kiga	662
Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

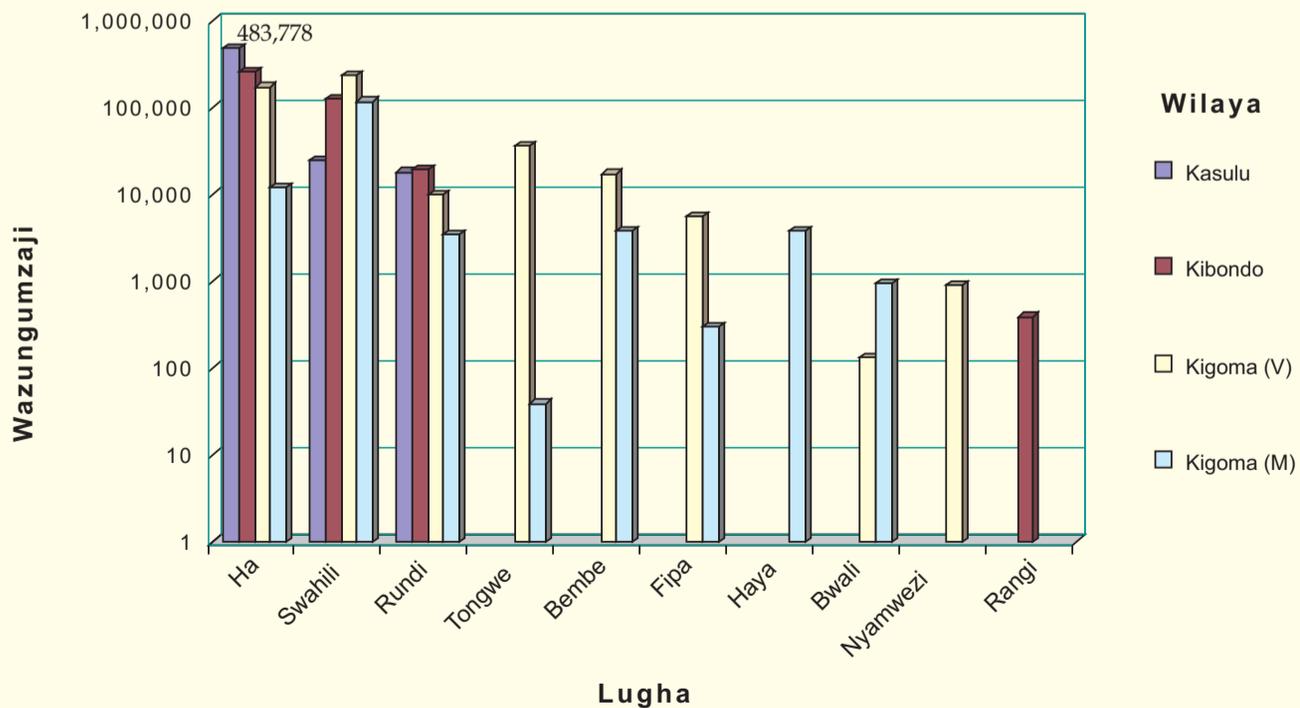
- Bakoba
- Bilele
- Buhembe
- Hamugernbe
- Ijuganyondo
- Kagondo
- Kahororo
- Kashai
- Kibeta
- Kitendaguro
- Miembeni
- Nshambya
- Nyanga
- Rwamishenye

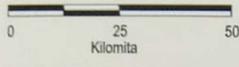
**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Kigoma**

Lugha	Kasulu	Kibondo	Kigoma (V)	Kigoma (M)	Jumla
Ha	483,778	267,202	174,295	12,240	937,516
Swahili	25,184	126,204	242,038	119,393	512,819
Rundi	18,271	19,632	10,201	3,509	51,612
Tongwe			37,284	39	37,323
Bembe			17,515	3,893	21,408
Fipa			5,586	298	5,884
Haya				3,898	3,898
Bwali			132	937	1,070
Nyamwezi			894		894
Rangi		390			390
Zinza		349			349
Bende			123	58	181

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Kigoma

MKOA WA KIGOMA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Igalula Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

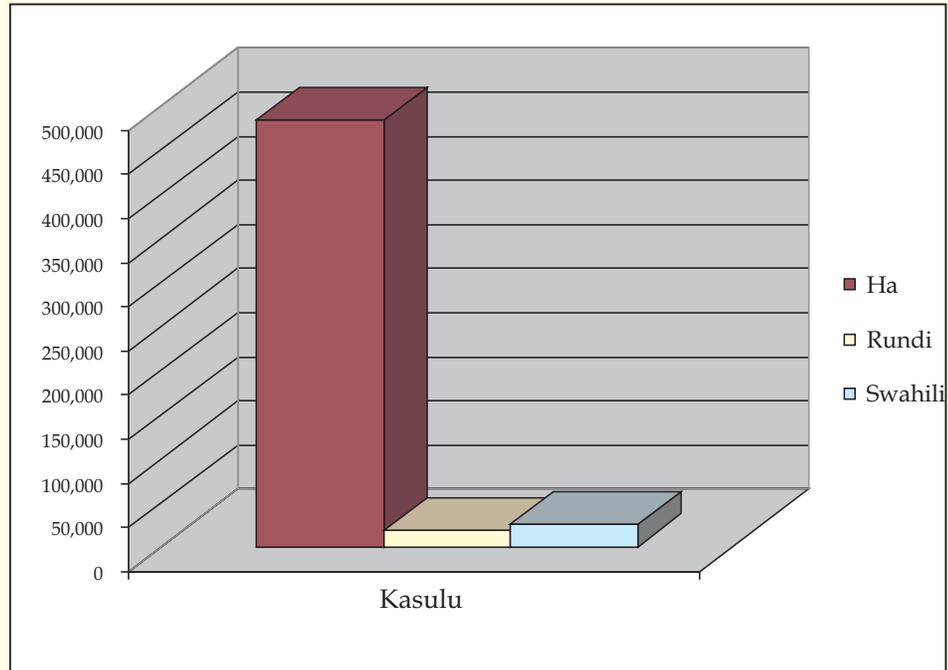
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Buhanda Businde
- Kagera
- Kasimbu
- Kigoma Bangwe
- Machinjoni
- Majengo
- Mwanga Kaskazini
- Mwanga Kusini
- Rubuga

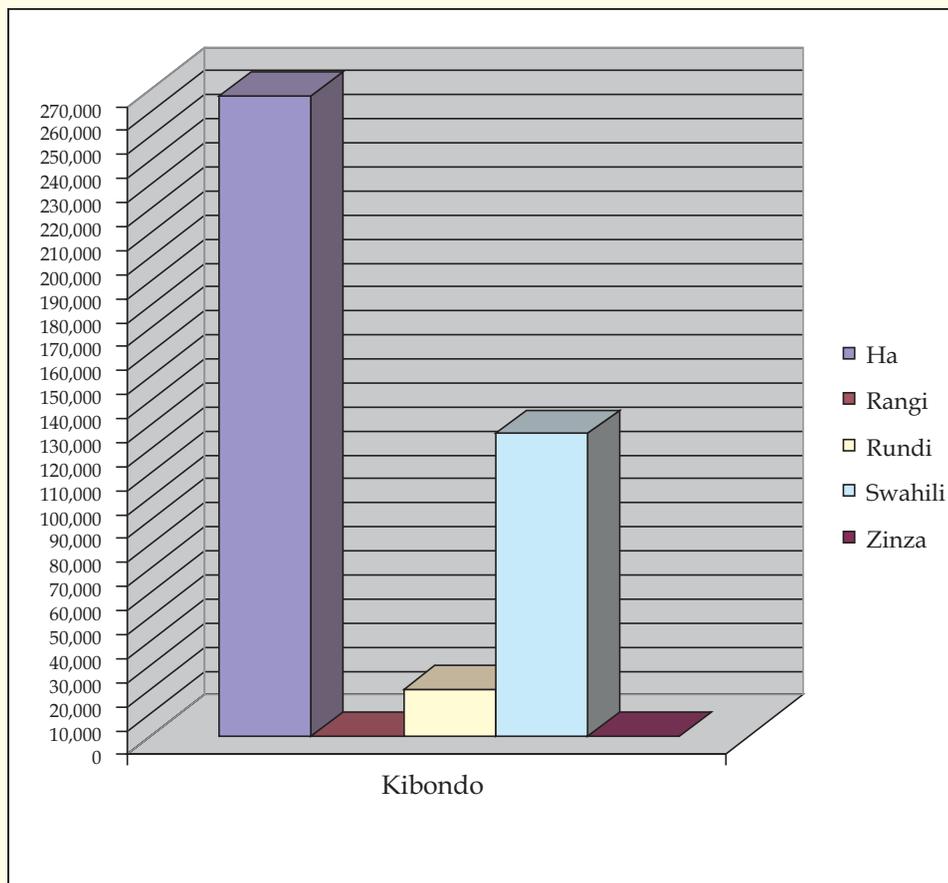
Lugha	Wazungumzaji
Ha	862,257
Swahili	335,189
Tongwe	30,243

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Kasulu na Kibondo**

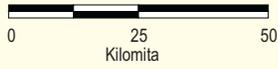
Lugha	Kasulu
Ha	483,778
Rundi	18,271
Swahili	25,184

Lugha	Kibondo
Ha	267,202
Rangi	390
Rundi	19,632
Swahili	126,204
Zinza	349

**MKOA WA KIGOMA
LUGHA YA PILI KWA UKUBWA**

1

2

3

4

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Igalula
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

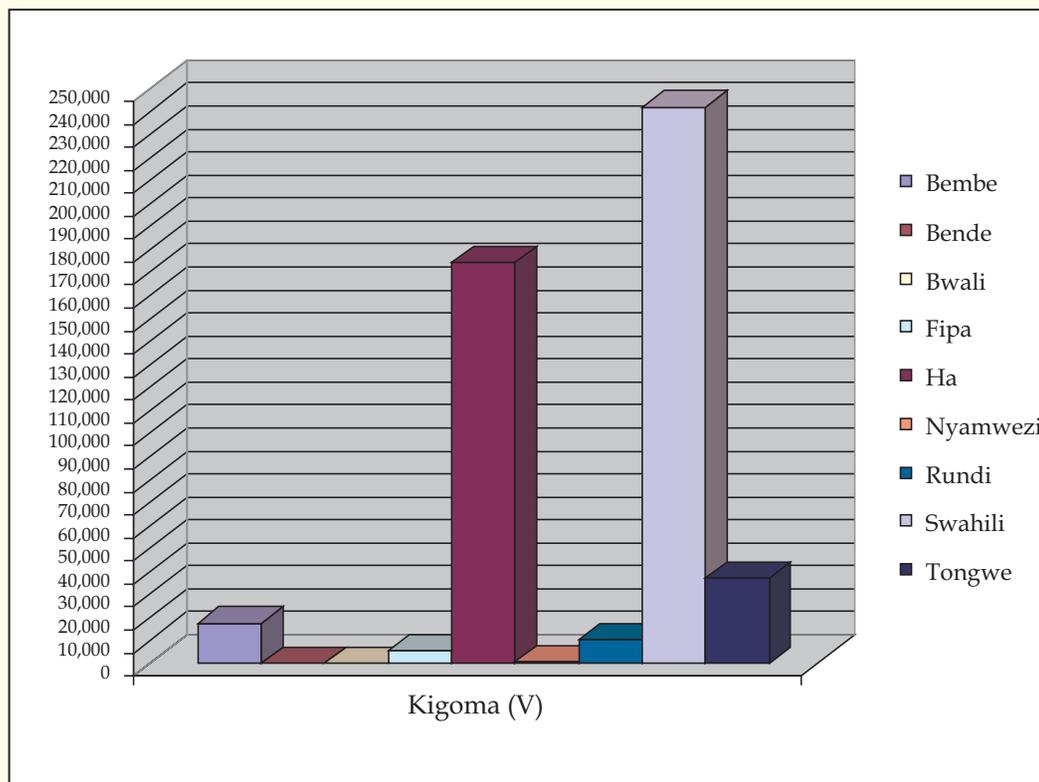
	Swahili	172,938
	Ha	62,238
	Rundi	21,479
	Bembe	11,190
	Haya	3,898
	Fipa	3,356
	Tongwe	1,284
	Bwali	125
	Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

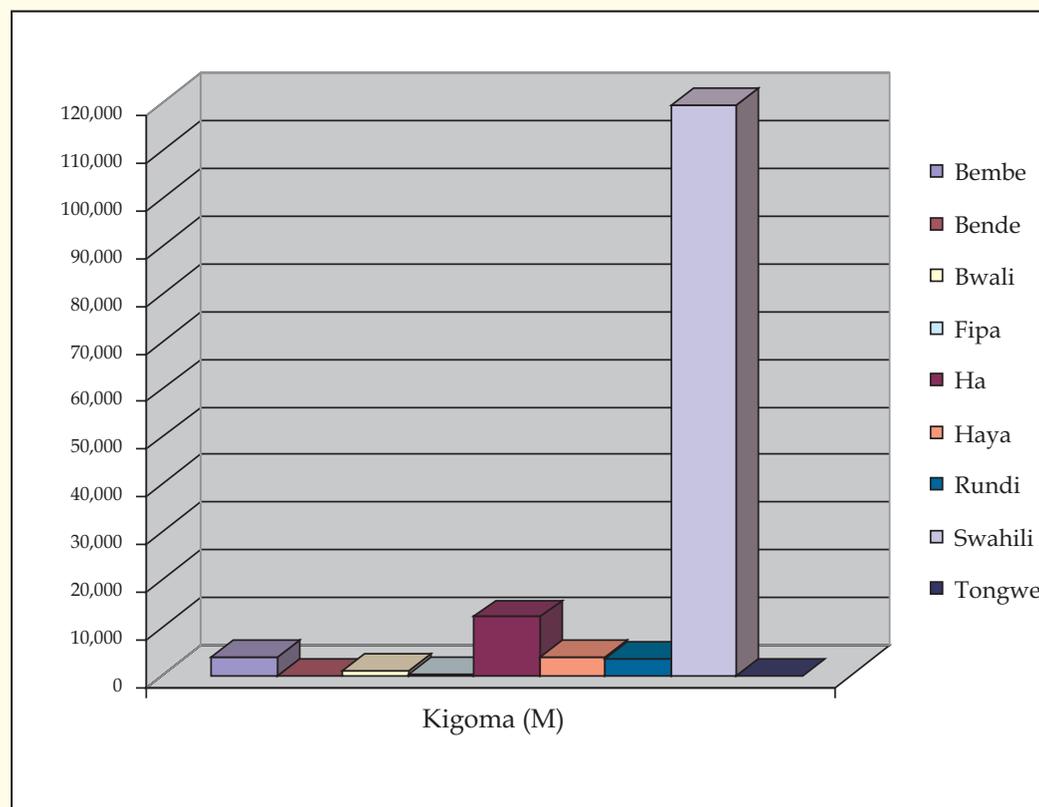
- Buhanda Businde
- Kagera
- Kasimbu
- Kigoma Bangwe
- Machinjioni
- Majengo
- Mwanga Kaskazini
- Mwanga Kusini
- Rubuga

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Kigoma (V) na Kigoma (M)**

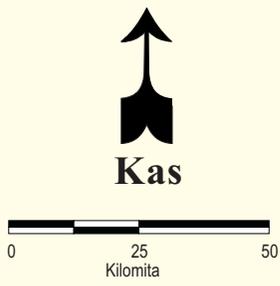
Lugha	Kigoma (V)
Bembe	17,515
Bende	123
Bwali	132
Fipa	5,586
Ha	174,295
Nyamwezi	894
Rundi	10,201
Swahili	242,038
Tongwe	37,284

Lugha	Kigoma (M)
Bembe	3,893
Bende	58
Bwali	937
Fipa	298
Ha	12,240
Haya	3,898
Rundi	3,509
Swahili	119,393
Tongwe	39

MKOA WA KIGOMA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

1
2
3
4

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Igalula
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

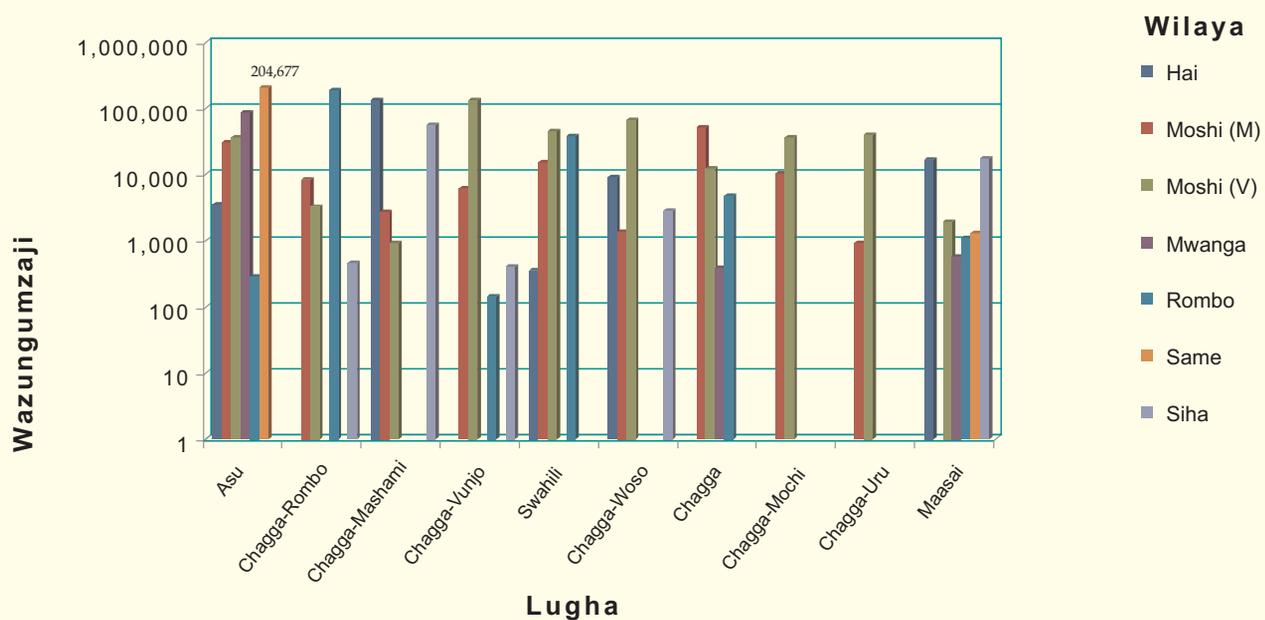
Lugha	Wazungumzaji
Rundi	25,898
Ha	12,801
Bembe	8,012
Swahili	4,693
Tongwe	4,123
Fipa	2,230
Bwali	401
Zinza	349
Hakuna	

- Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani**
- Buhanda Businde
  - Kagera
  - Kasimbu
  - Kigoma Bangwe
  - Machinjioni
  - Majengo
  - Mwanga Kaskazini
  - Mwanga Kusini
  - Rubuga

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Kilimanjaro**

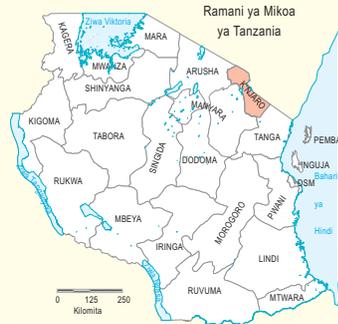
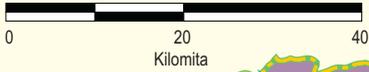
Lugha	Hai	Moshi (M)	Moshi (V)	Mwanga	Rombo	Same	Siha	Jumla
Asu	3,467	30,816	36,346	86,680	280	204,677		362,267
Chagga-Rombo		8,185	3,289		190,291		459	202,224
Chagga-Mashami	134,440	2,713	911				56,511	194,575
Chagga-Vunjo		6,142	134,858		145		397	141,542
Swahili	354	15,351	44,788		37,438			97,932
Chagga-Woso	9,195	1,370	67,789				2,828	81,181
Chagga		51,231	12,211	390	4,704			68,536
Chagga-Mochi		10,321	36,823					47,144
Chagga-Uru		924	39,440					40,364
Maasai	16,989		1,926	577	1,085	1,304	17,225	39,106
Gweno	652	271	1,160	23,032				25,115
Sambaa	317	12,779	4,608	615	1,983	98		20,400
Meru	3,860	106			32		6,364	10,362
Kahe			9,130					9,130
Safwa			1,383		956		4,524	6,864
Arusha			3,857					3,857
Luo		3,262						3,262
Hanju			1,390					1,390
Nilamba			394				909	1,303
Kikuyu				631	307			938
Kamba			424		375			799
Somali	445	188						633
Ngoni				444				444
Manda				424				424
Nyasa			349					349
Hehe			155					155
Bena			116					116
Kurya		77						77
Nyakyusa		56						56
Haya		37						37
Rundi				33				33
Sukuma		27						27
Malila			20					20
Zigua		6						6

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Mtwara

MKOA WA KILIMANJARO

LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Bondeni
- Karanga
- Kiboriloni
- Kilimanjaro
- Kiusa
- Korongoni
- Longuo
- Majengo
- Mawenzi
- Mji Mpya
- Njoro
- Pasua
- Rau

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Hedaru
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Asu	348,487
Chagga-Rombo	169,747
Chagga-Mashami	169,015
Chagga-Vunjo	150,580
Chagga-Woso	67,788
Chagga	45,429
Chagga-Mochi	42,858
Chagga-Uru	39,131
Maasai	21,823
Gweno	14,746
Kahe	5,165
Arusha	3,857
Swahili	1,099

1

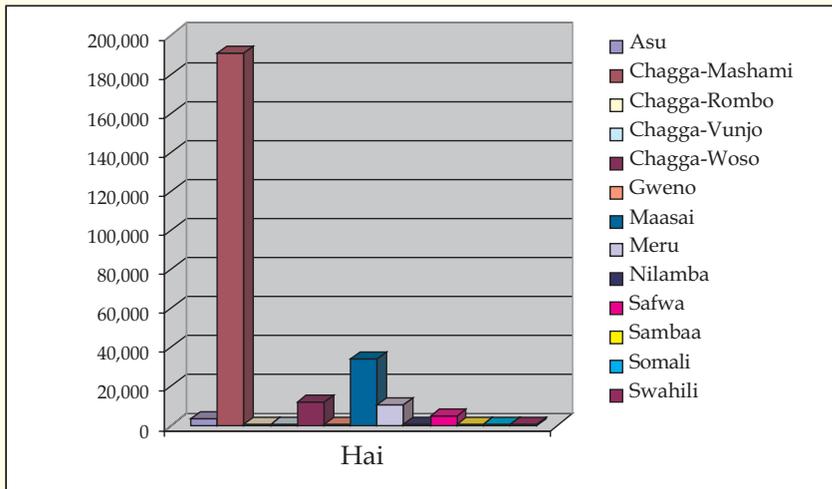
2

3

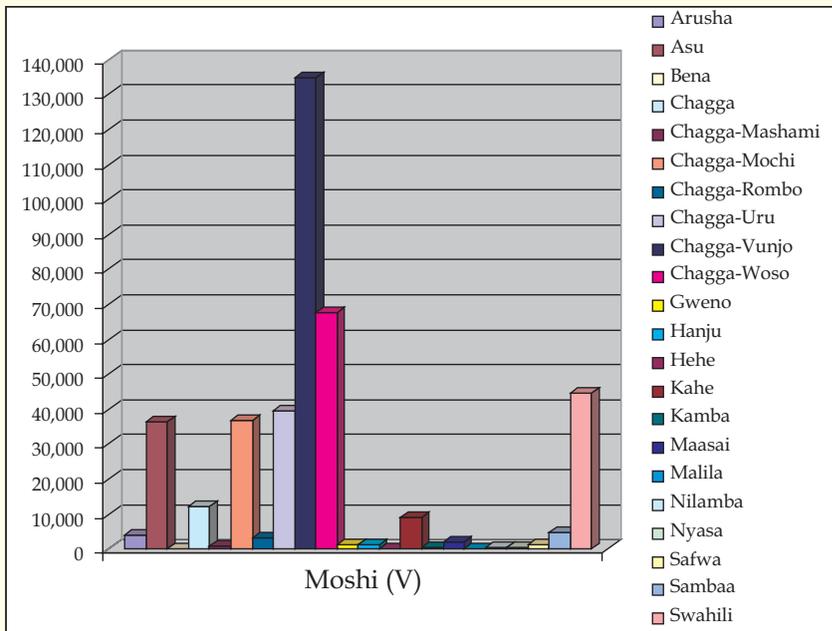
4

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Hai, Moshi (V) na Moshi (M)

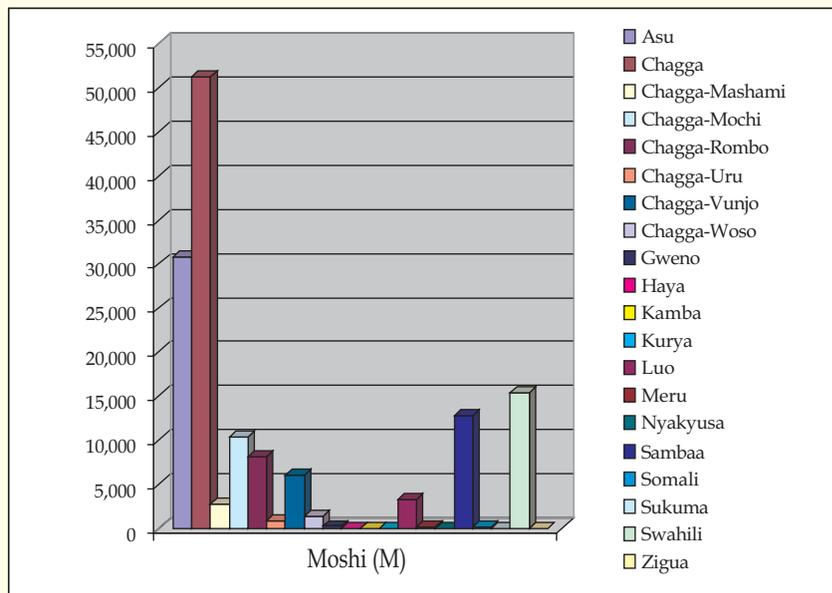
Lugha	Hai
Asu	3,467
Chagga-Mashami	190,950
Chagga-Rombo	459
Chagga-Vunjo	397
Chagga-Woso	12,023
Gweno	652
Maasai	34,214
Meru	10,224
Nilamba	909
Safwa	4,524
Sambaa	317
Somali	445
Swahili	354

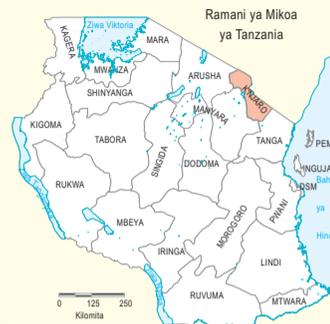
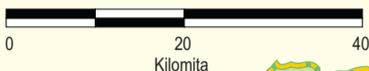
Lugha	Moshi (V)
Arusha	3,857
Asu	36,346
Bena	116
Chagga	12,211
Chagga-Mashami	911
Chagga-Mochi	36,823
Chagga-Rombo	3,289
Chagga-Uru	39,440
Chagga-Vunjo	134,858
Chagga-Woso	67,789
Gweno	1,160
Hanju	1,390
Hehe	155
Kahe	9,130
Kamba	424
Maasai	1,926
Malila	20
Nilamba	394
Nyasa	349
Safwa	1,383
Sambaa	4,608
Swahili	44,788

Lugha	Moshi (M)
Asu	30,816
Chagga	51,231
Chagga-Mashami	2,713
Chagga-Mochi	10,321
Chagga-Rombo	8,185
Chagga-Uru	924
Chagga-Vunjo	6,142
Chagga-Woso	1,370
Gweno	271
Haya	37
Kamba	0
Kurya	77
Luo	3,262
Meru	106
Nyakyusa	56
Sambaa	12,779
Somali	188
Sukuma	27
Swahili	15,351
Zigua	6

MKOA WA KILIMANJARO LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

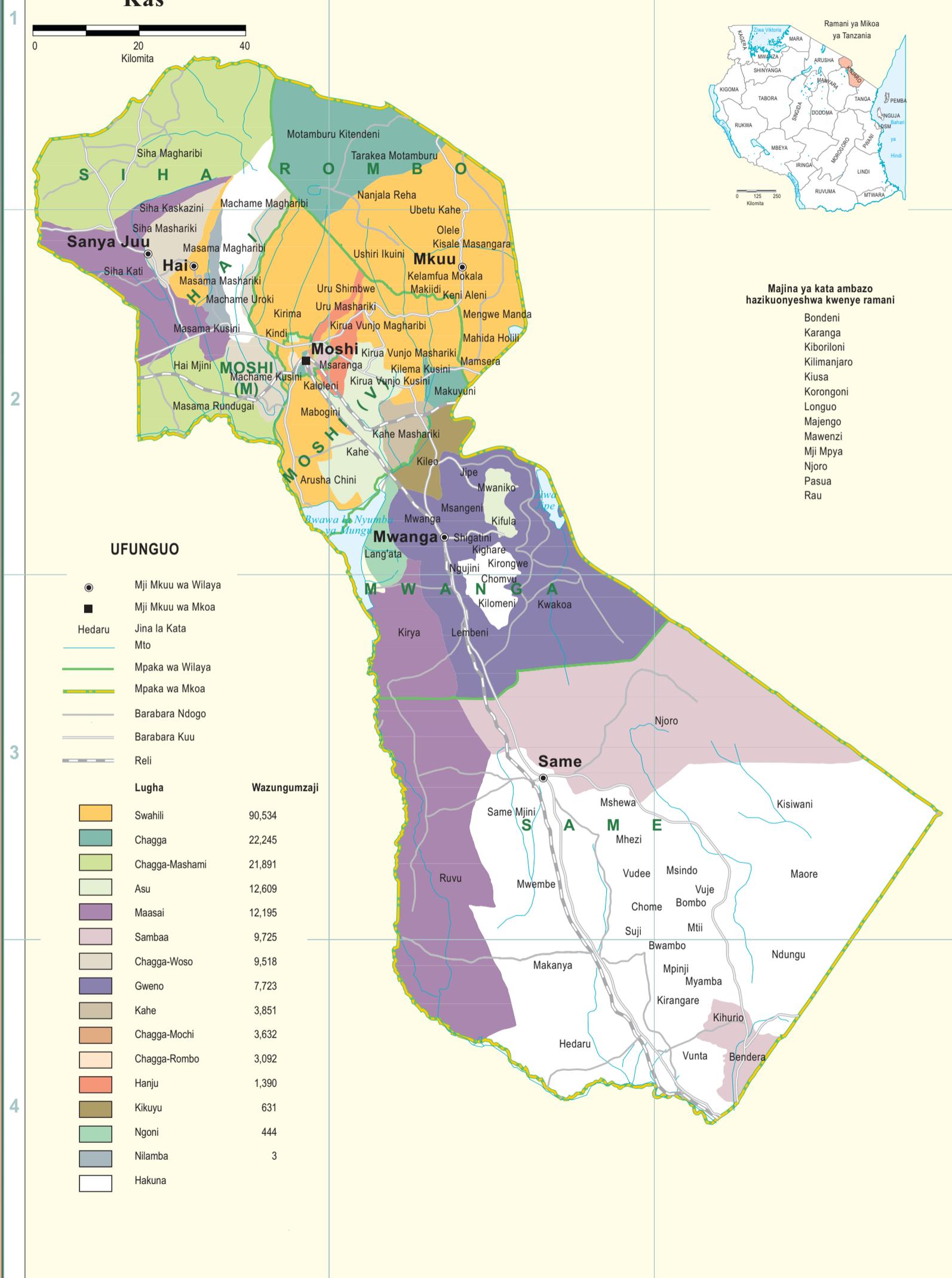
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Bondeni
- Karanga
- Kiboriloni
- Kilimanjaro
- Kiusa
- Korongoni
- Longuo
- Majengo
- Mawenzi
- Mji Mpya
- Njoro
- Pasua
- Rau

UFUNGUO

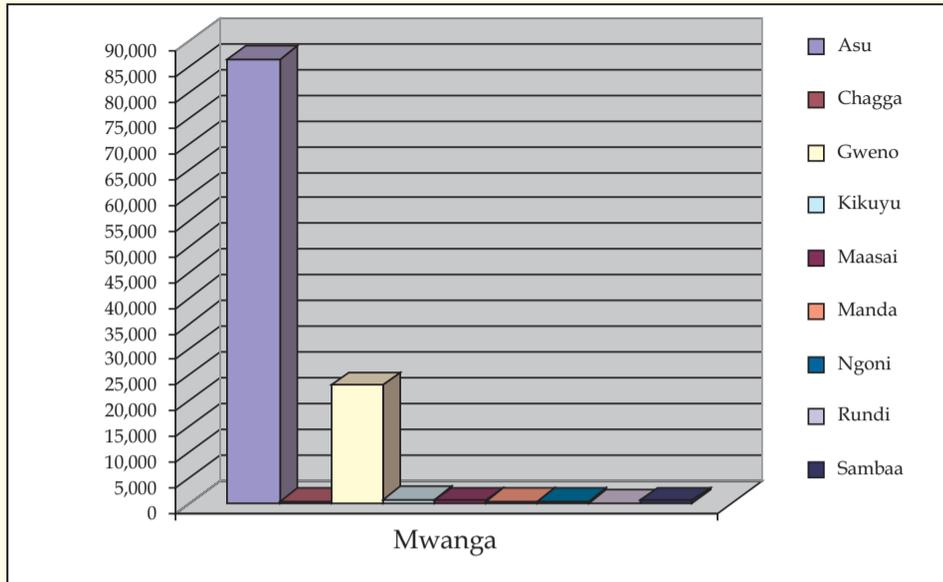
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Hedaru
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Swahili	90,534
Chagga	22,245
Chagga-Mashami	21,891
Asu	12,609
Maasai	12,195
Sambaa	9,725
Chagga-Woso	9,518
Gweno	7,723
Kahe	3,851
Chagga-Mochi	3,632
Chagga-Rombo	3,092
Hanju	1,390
Kikuyu	631
Ngoni	444
Nilamba	3
Hakuna	

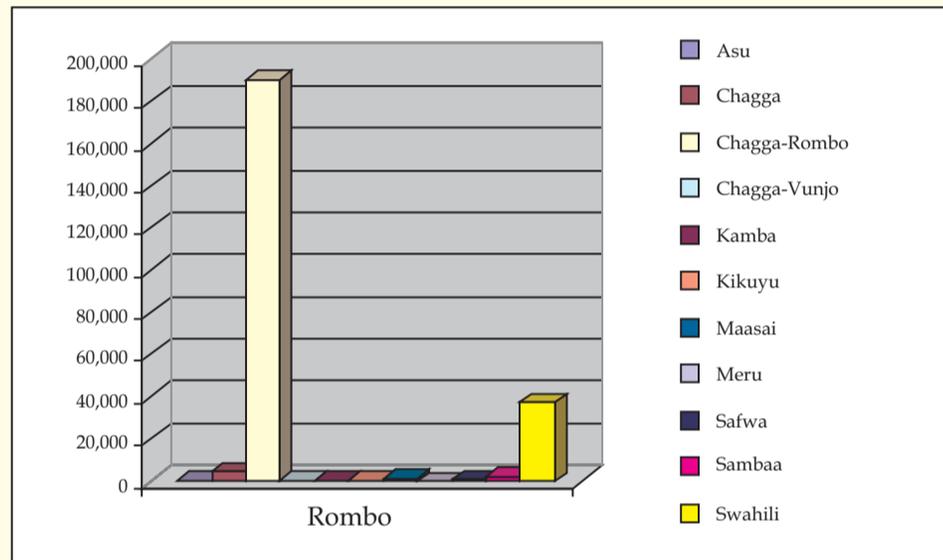

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
wilaya za
Mwanga, Rombo, Same na Siha**

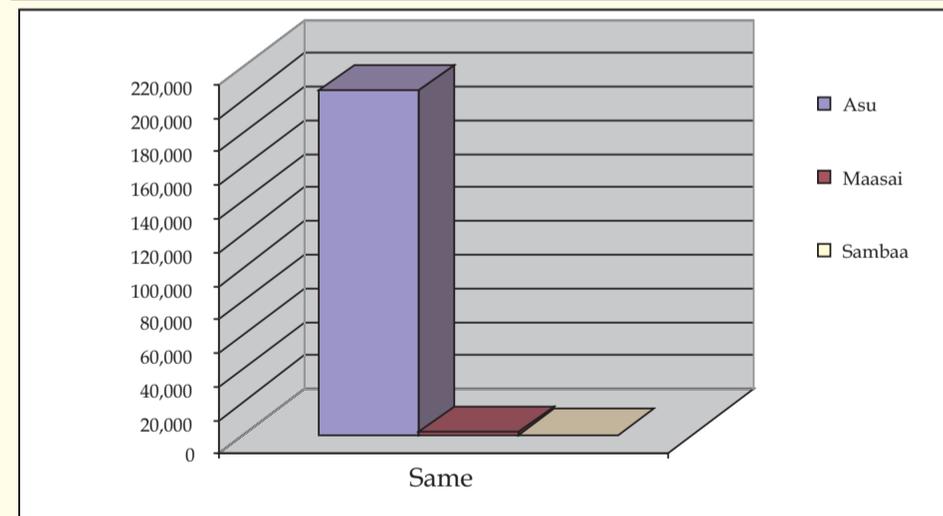
Lugha	Mwanga
Asu	86,680
Chagga	390
Gweno	23,032
Kikuyu	631
Maasai	577
Manda	424
Ngoni	444
Rundi	33
Sambaa	615

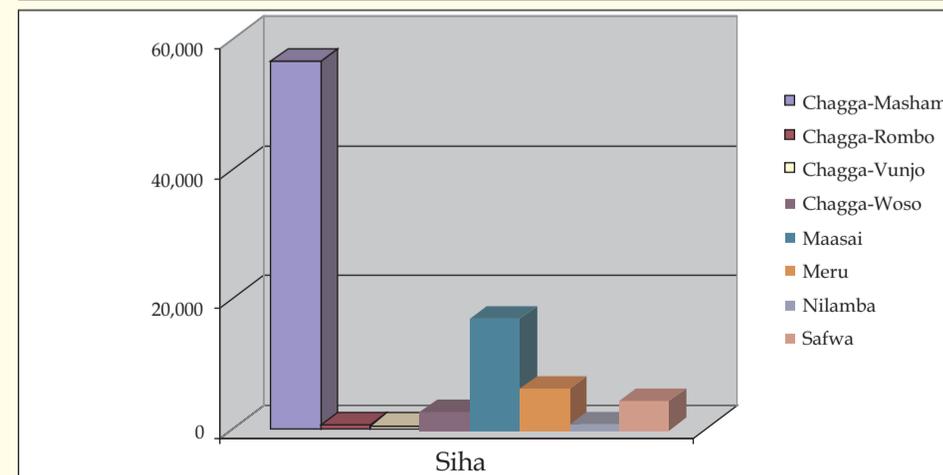
Lugha	Rombo
Asu	280
Chagga	4,704
Chagga-Rombo	190,291
Chagga-Vunjo	145
Kamba	375
Kikuyu	307
Maasai	1,085
Meru	32
Safwa	956
Sambaa	1,983
Swahili	37,438

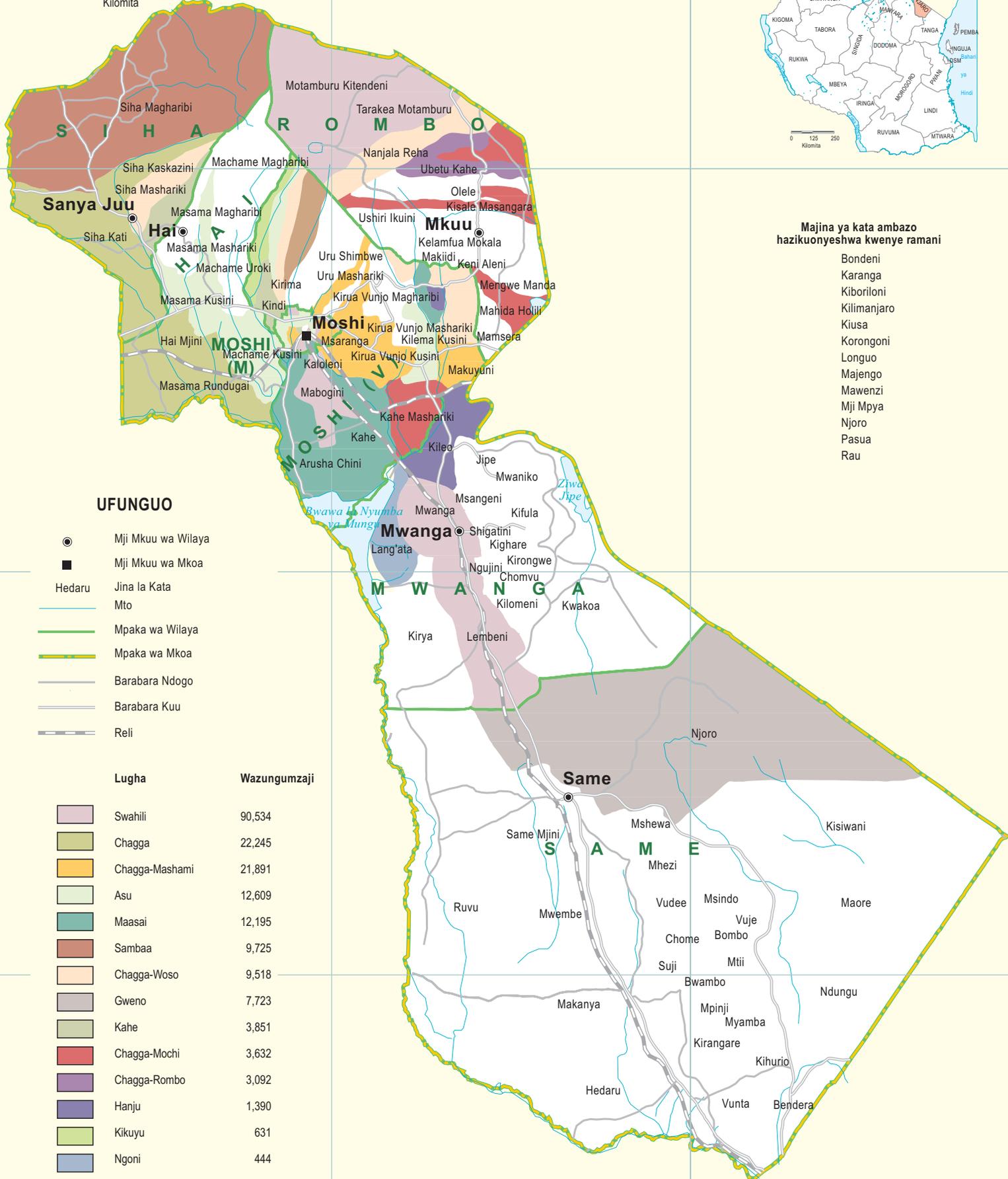
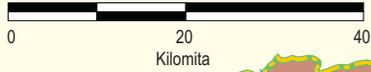
Lugha	Same
Asu	204,677
Maasai	1,304
Sambaa	98

Lugha	Siha
Chagga-Mashami	56,511
Chagga-Rombo	459
Chagga-Vunjo	397
Chagga-Woso	2,828
Maasai	17,225
Meru	6,364
Nilamba	909
Safwa	4,524

MKOA WA KILIMANJARO LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Bondeni
- Karanga
- Kiboriloni
- Kilimanjaro
- Kiusa
- Korongoni
- Longuo
- Majengo
- Mawenzi
- Mji Mpya
- Njoro
- Pasua
- Rau

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Hedaru
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

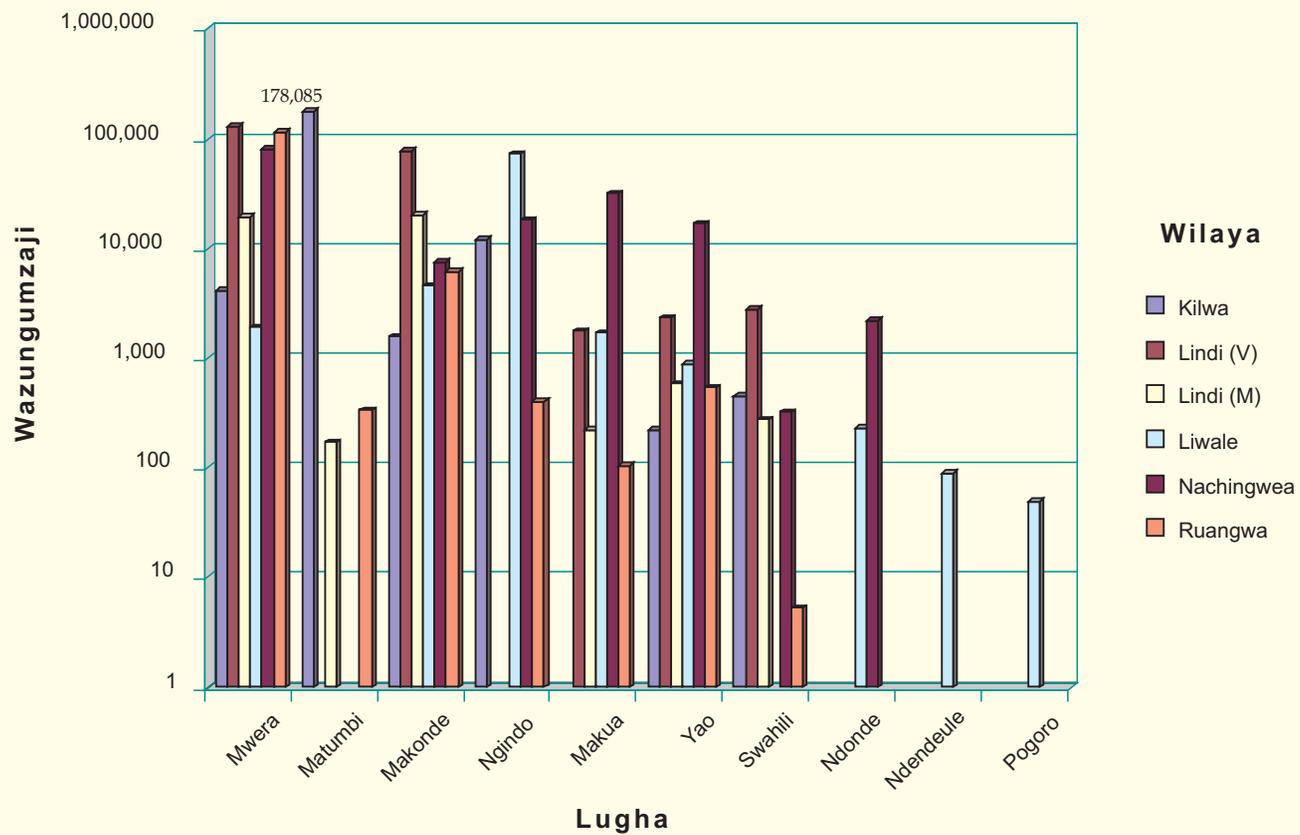
Lugha Wazungumzaji

Swahili	90,534
Chagga	22,245
Chagga-Mashami	21,891
Asu	12,609
Maasai	12,195
Sambaa	9,725
Chagga-Woso	9,518
Gweno	7,723
Kahe	3,851
Chagga-Mochi	3,632
Chagga-Rombo	3,092
Hanju	1,390
Kikuyu	631
Ngoni	444
Nilamba	3
Hakuna	

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Lindi**

Lugha	Kilwa	Lindi (V)	Lindi (M)	Liwale	Nachingwea	Ruangwa	Jumla
Mwera	4,199	128,671	19,359	1,932	81,159	115,633	350,953
Matumbi	178,085		171			337	178,594
Makonde	1,574	77,977	20,273	4,564	7,505	6,124	118,016
Ngindo	12,226			72,729	18,285	398	103,638
Makua		1,778	221	1,719	31,948	104	35,770
Yao	222	2,331	584	882	17,047	538	21,605
Swahili	450	2,816	278		324	5	3,874
Ndonde				229	2,229		2,458
Ndendeule				89			89
Pogoro				49			49
Ndamba				27			27
Ngoni						22	22

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Lindi

MKOA WA LINDI

LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

Kas

Kilomita

UFUNGUO

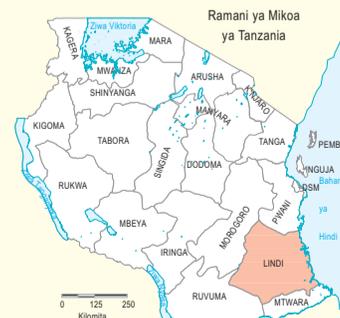
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Mihimo
- Jina la Kata

- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Mwera	324,704
Matumbi	187,042
Makonde	88,394
Ngindo	81,454
Makua	21,497
Yao	5,793

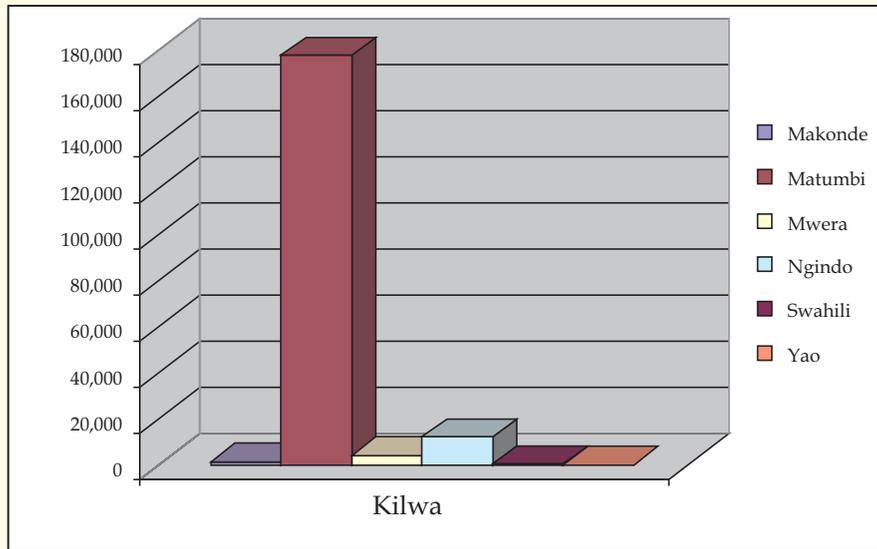
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Jamhuri
- Makonde
- Matopeni
- Mikumbi
- Mitandi
- Msinjahili
- Mtanda
- Mwenge
- Nachingwea
- Ndoro
- Rahaleo
- Rasbura
- Wailesi

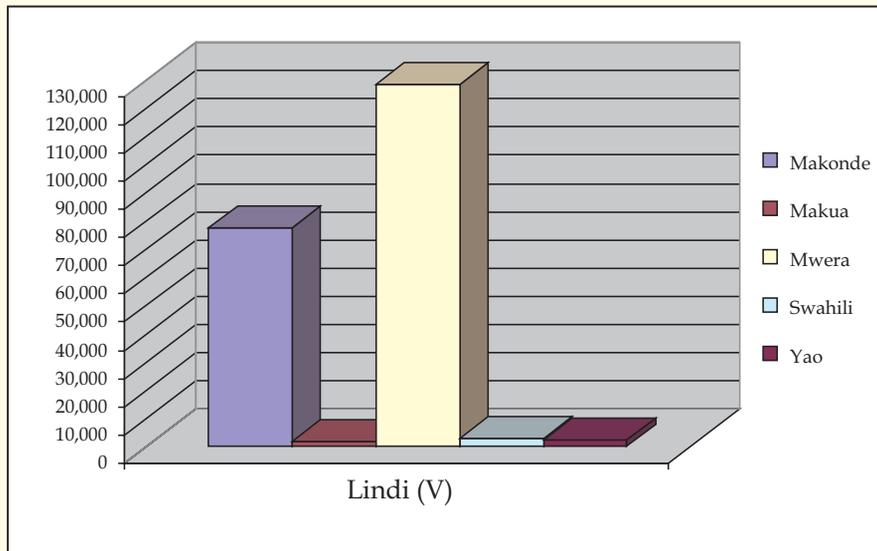

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Kilwa, Lindi (V) na Lindi (M)**

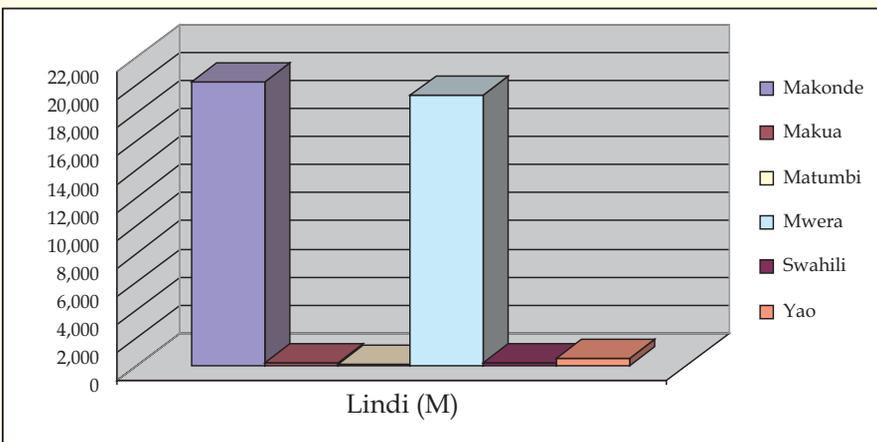
Lugha	Kilwa
Makonde	1,574
Matumbi	178,085
Mwera	4,199
Ngindo	12,226
Swahili	450
Yao	222

Lugha	Lindi (V)
Makonde	77,977
Makua	1,778
Mwera	128,671
Swahili	2,816
Yao	2,331

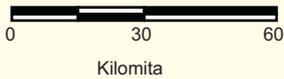

Lugha	Lindi (M)
Makonde	20,273
Makua	221
Matumbi	171
Mwera	19,359
Swahili	278
Yao	584

MKOA WA LINDI

LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

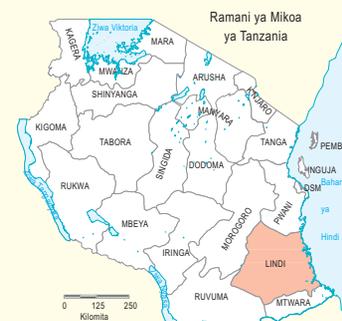
UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Mihimo
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
	Mwera 40,390
	Makonde 29,129
	Ngindo 17,469
	Makua 8,374
	Swahili 3,451
	Yao 2,409
	Ndonde 179
	Pogoro 49
	Matumbi 43
	Hakuna

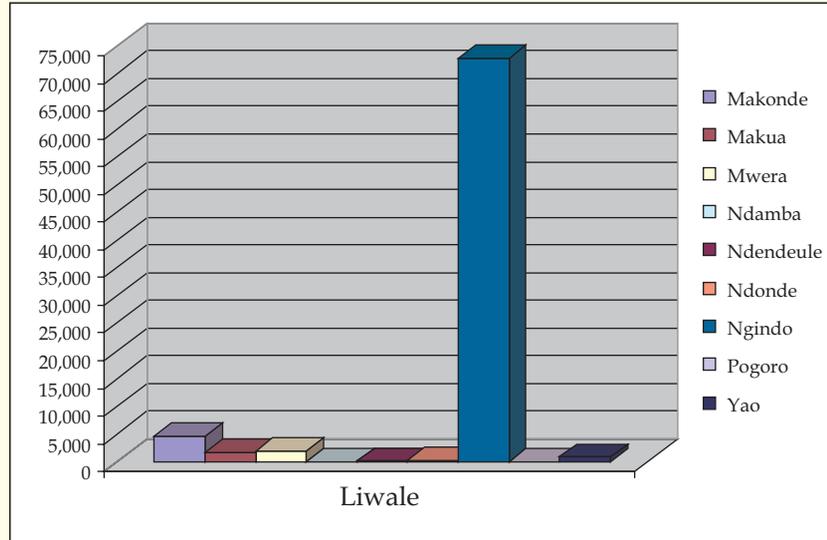
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Jamhuri
- Makonde
- Matopeni
- Mikumbi
- Mitandi
- Msinjahili
- Mtanda
- Mwenge
- Nachingwea
- Ndoro
- Rahaleo
- Rasbura
- Wailesi

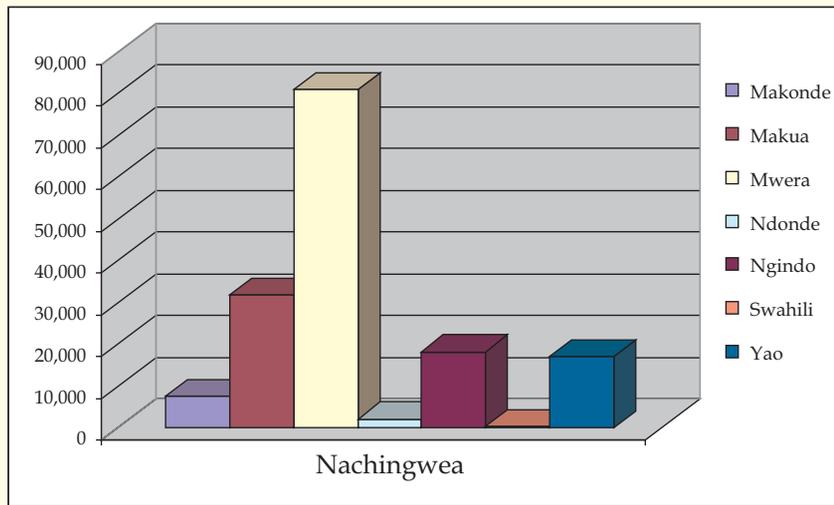

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Liwale, Nachingwea na Ruangwa

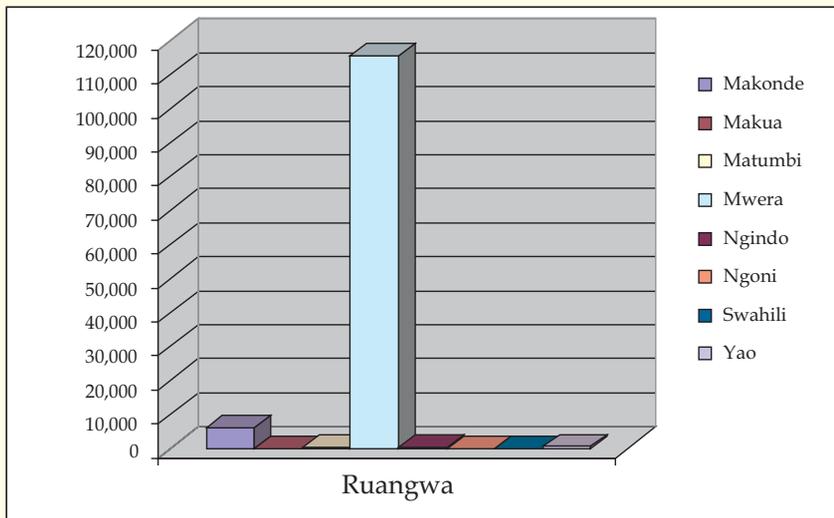
Lugha	Liwale
Makonde	4,564
Makua	1,719
Mwera	1,932
Ndamba	27
Ndendeule	89
Ndonde	229
Ngindo	72,729
Pogoro	49
Yao	882

Lugha	Nachingwea
Makonde	7,505
Makua	31,948
Mwer	81,159
Ndonde	2,229
Ngindo	18,285
Swahili	324
Yao	17,047

Lugha	Ruangwa
Makonde	6,124
Makua	104
Matumbi	337
Mwera	115,633
Ngindo	398
Ngoni	22
Swahili	5
Yao	538

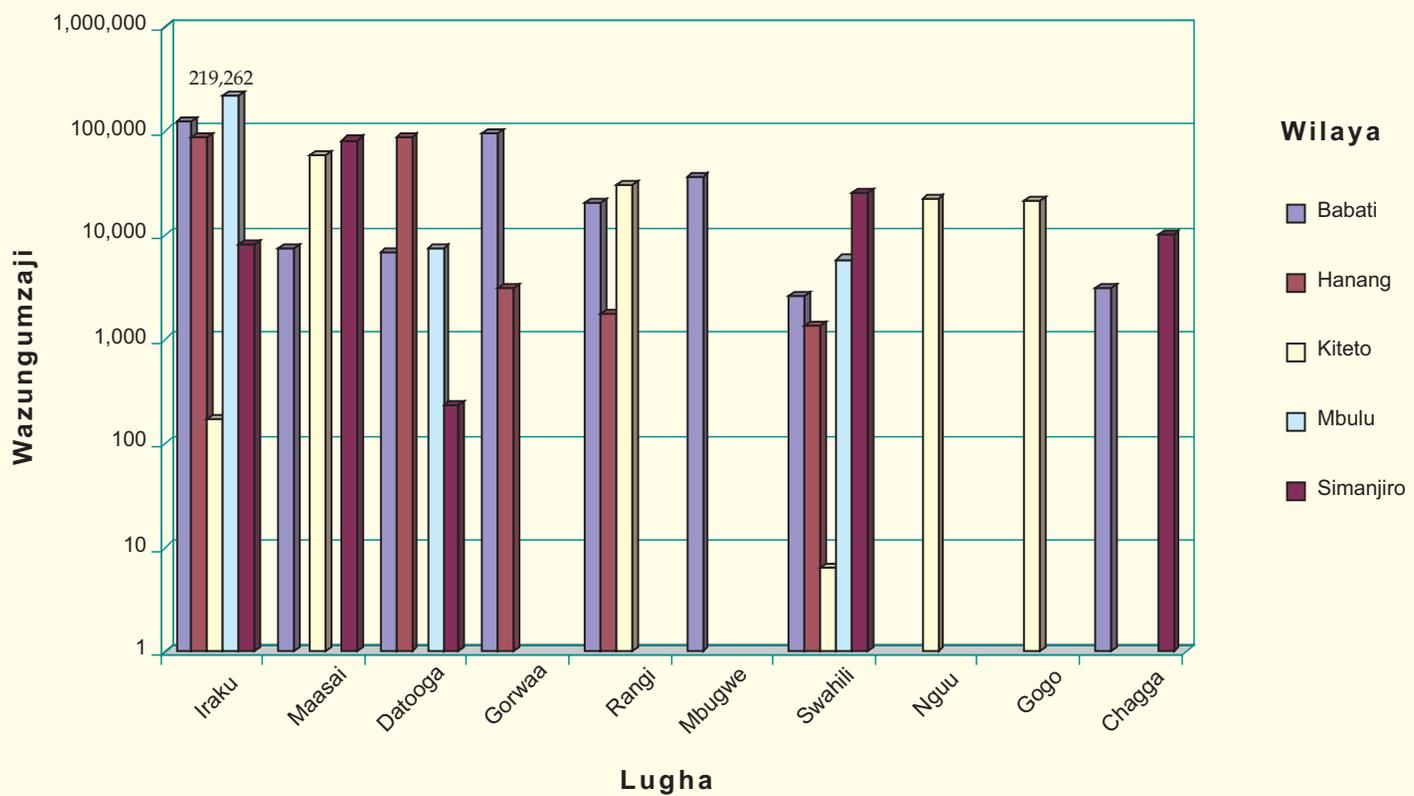

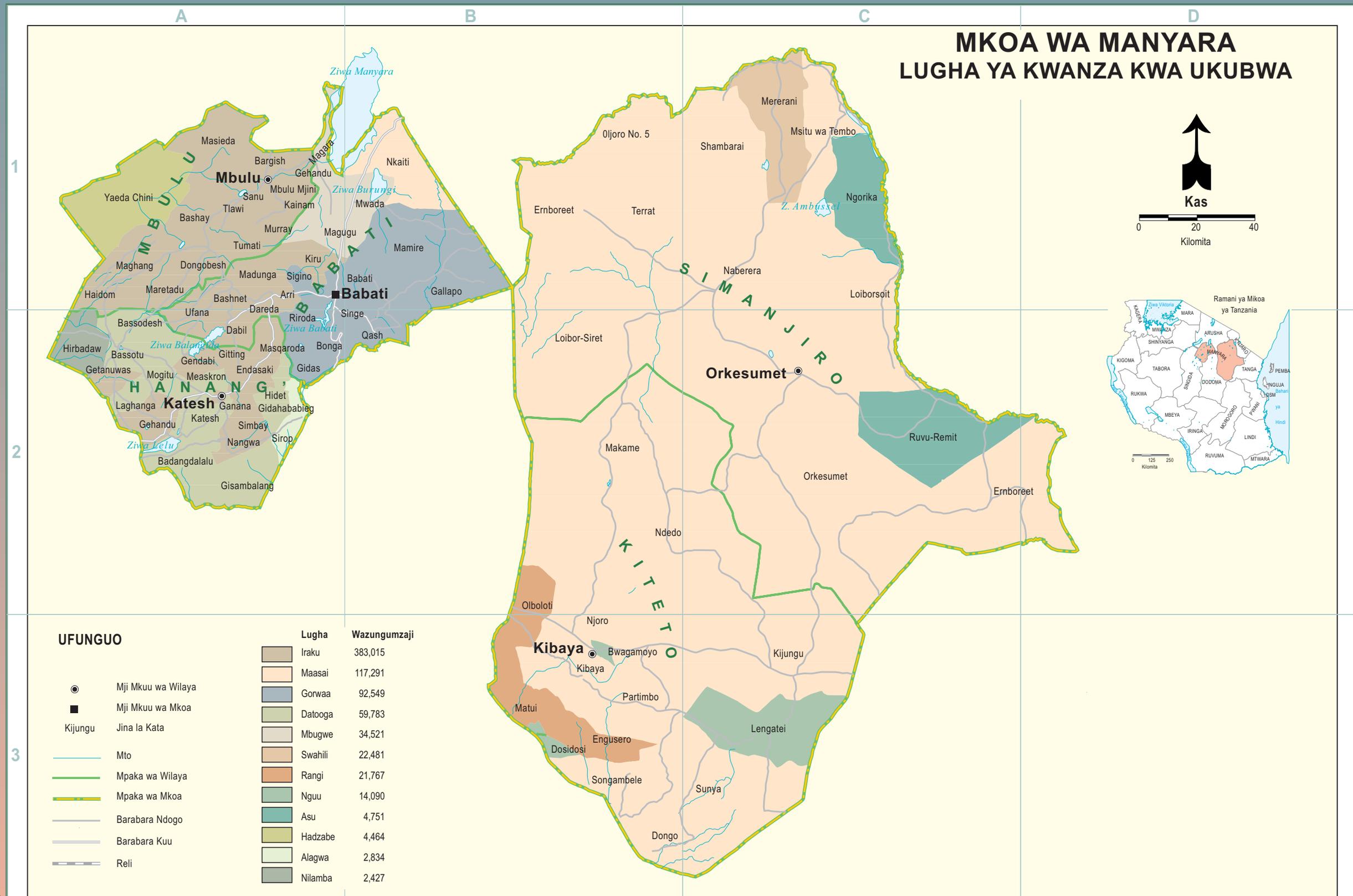
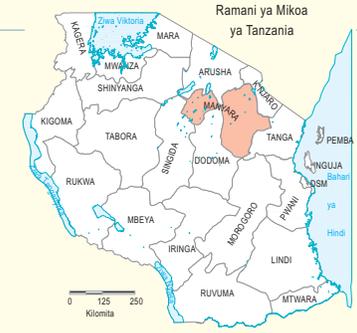
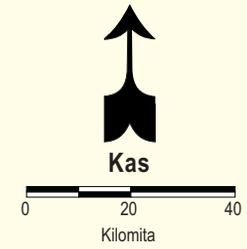
Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Manyara

Lugha	Babati	Hanang	Kiteto	Mbulu	Simanjiro	Jumla
Iraku	124,799	86,401	174	219,262	8,272	438,908
Maasai	7,487		59,648		82,334	149,469
Datooga	6,869	88,982		7,639	235	103,726
Gorwaa	94,116	3,174				97,290
Rangi	20,267	1,762	31,280			53,310
Mbugwe	37,151					37,151
Swahili	2,658	1,345	6	5,911	26,226	36,147
Nguu			22,325			22,325
Gogo			21,418			21,418
Chagga	3,111				10,335	13,447
Nyaturu	2,610	10,760				13,370
Asu	26		101		13,238	13,365
Kamba			6,886			6,886
Bena			5,632			5,632
Nilamba	1,485	3,791				5,276
Alagwa	169	4,479				4,648
Hadzabe				4,468		4,468
Taturu		3,946				3,946
Burunge			1,934			1,934
Sandawe	1,387		54			1,440
Kagulu			1,380			1,380
Meru	117		170		495	782
Ndorobo			657			657
Somali			632			632

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Manyara

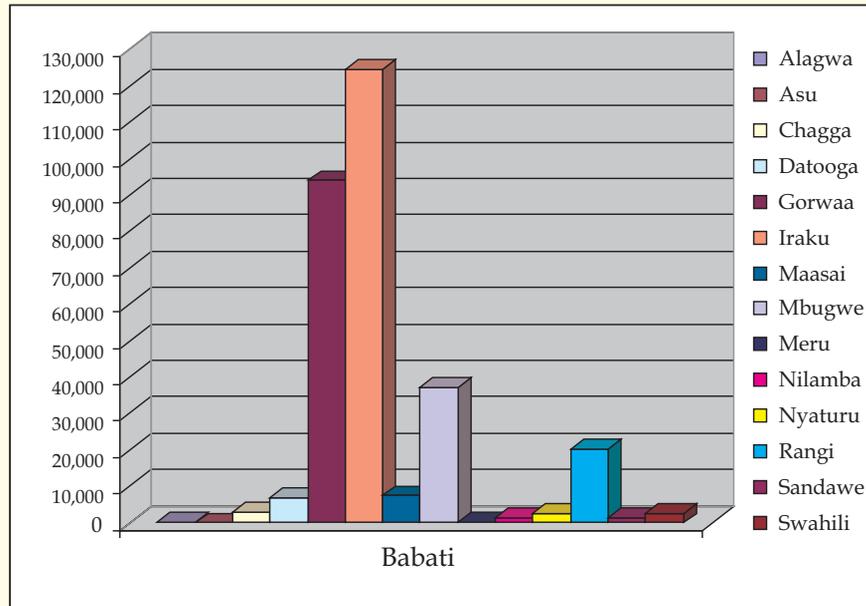
MKOA WA MANYARA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

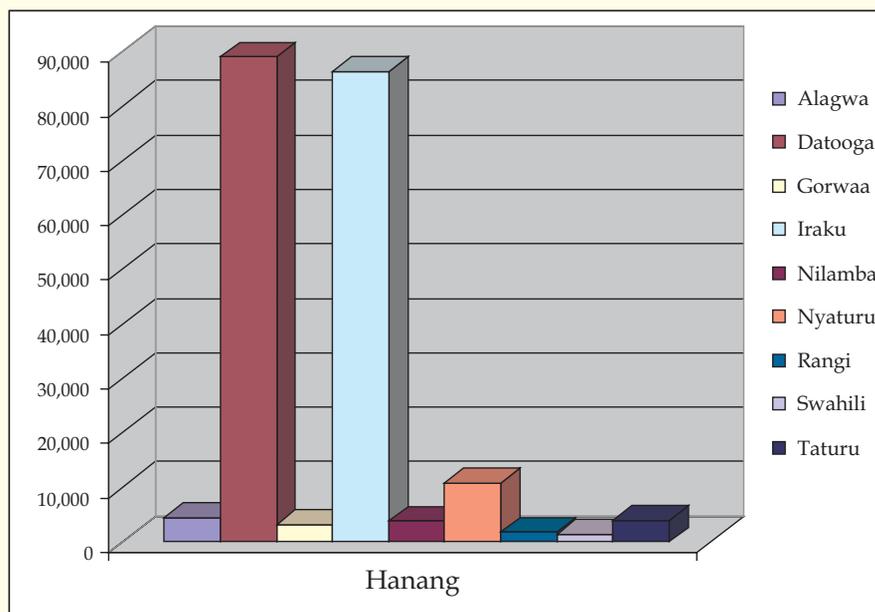
UFUNGUO		Lugha	Wazungumzaji
●	Mji Mkuu wa Wilaya	Iraku	383,015
■	Mji Mkuu wa Mkoa	Maasai	117,291
Kijungu	Jina la Kata	Gorwaa	92,549
—	Mto	Datooga	59,783
—	Mpaka wa Wilaya	Mbugwe	34,521
—	Mpaka wa Mkoa	Swahili	22,481
—	Barabara Ndogo	Rangi	21,767
—	Barabara Kuu	Nguu	14,090
—	Reli	Asu	4,751
		Hadzabe	4,464
		Alagwa	2,834
		Nilamba	2,427

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Katika wilaya za Babati na Hanang

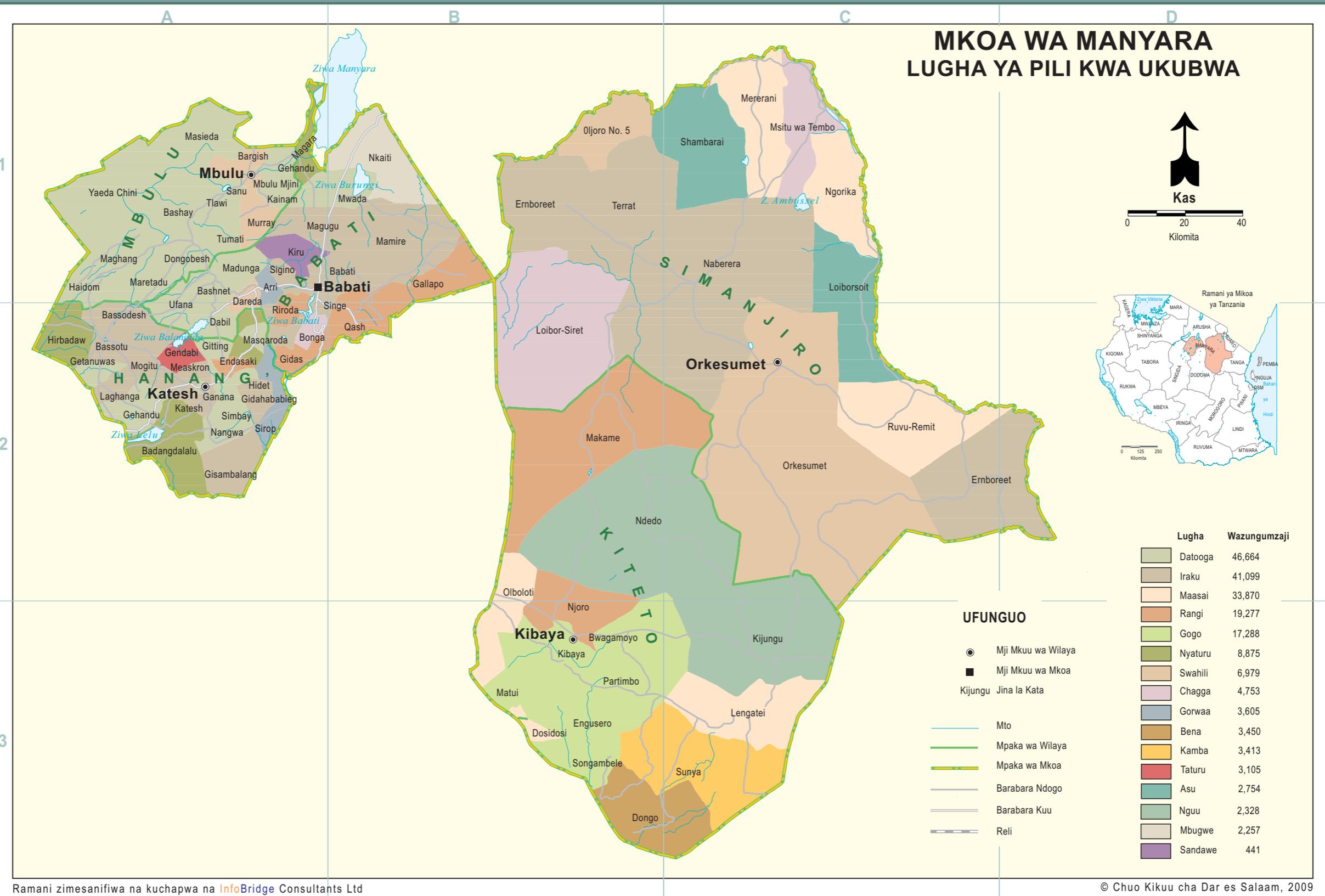
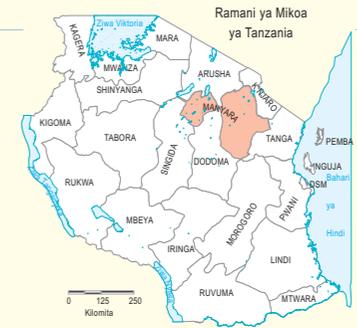
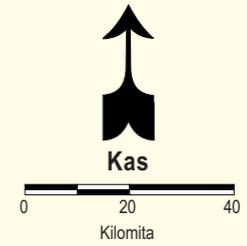
Lugha	Babati
Alagwa	169
Asu	26
Chagga	3,111
Datooga	6,869
Gorwaa	94,116
Iraku	124,799
Maasai	7,487
Mbugwe	37,151
Meru	117
Nilamba	1,485
Nyaturu	2,610
Rangi	20,267
Sandawe	1,387
Swahili	2,658

Lugha	Hanang
Alagwa	4,479
Datooga	88,982
Gorwaa	3,174
Iraku	86,401
Nilamba	3,791
Nyaturu	10,760
Rangi	1,762
Swahili	1,345
Taturu	3,946

MKOA WA MANYARA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

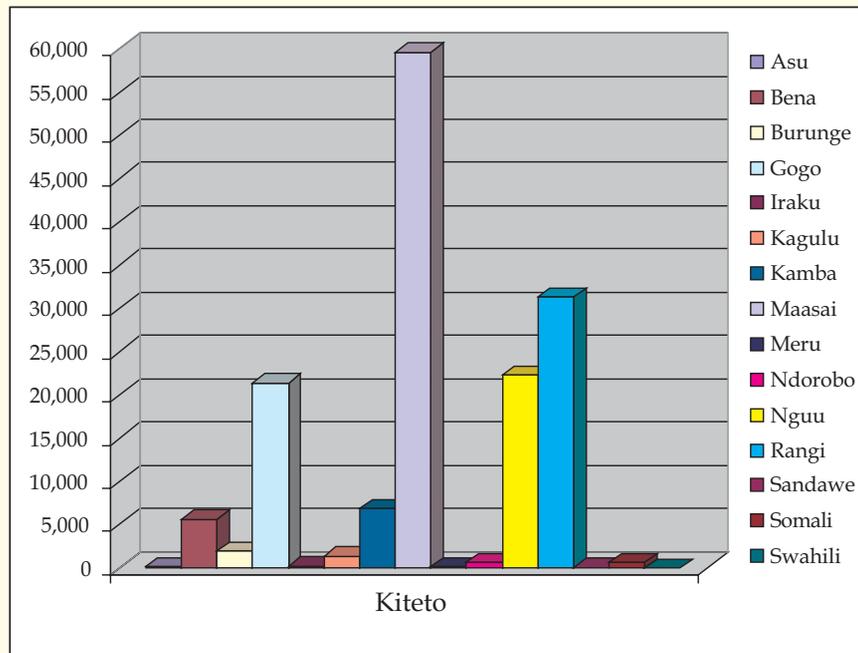
UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kijungu Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

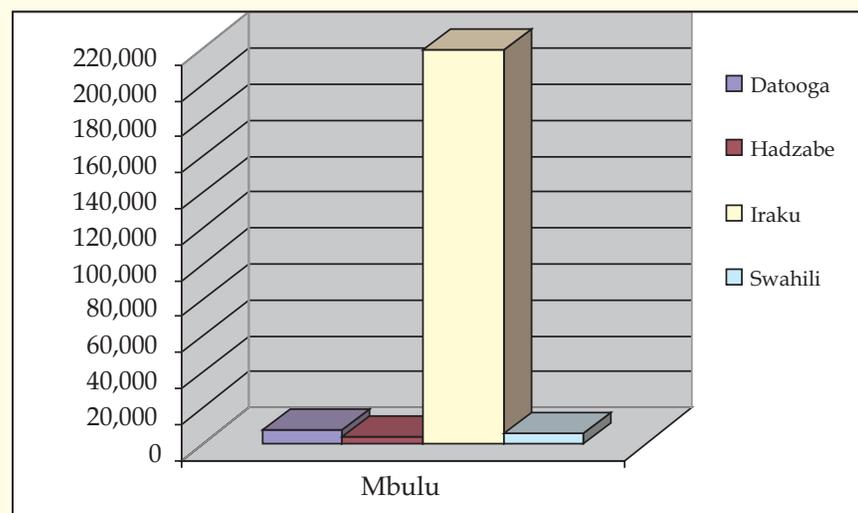
Lugha	Wazungumzaji
Datooga	46,664
Iraku	41,099
Maasai	33,870
Rangi	19,277
Gogo	17,288
Nyaturu	8,875
Swahili	6,979
Chagga	4,753
Gorwaa	3,605
Bena	3,450
Kamba	3,413
Taturu	3,105
Asu	2,754
Nguu	2,328
Mbugwe	2,257
Sandawe	441

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Kiteto, Mbulu na Simanjiro**

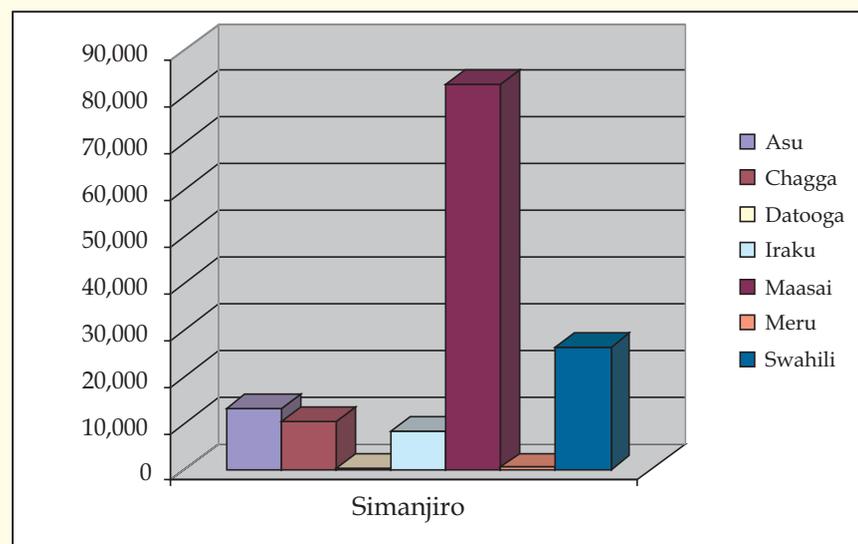
Lugha	Kiteto
Asu	101
Bena	5,632
Burunge	1,934
Gogo	21,418
Iraku	174
Kagulu	1,380
Kamba	6,886
Maasai	59,648
Meru	170
Ndorobo	657
Nguu	22,325
Rangi	31,280
Sandawe	54
Somali	632
Swahili	6

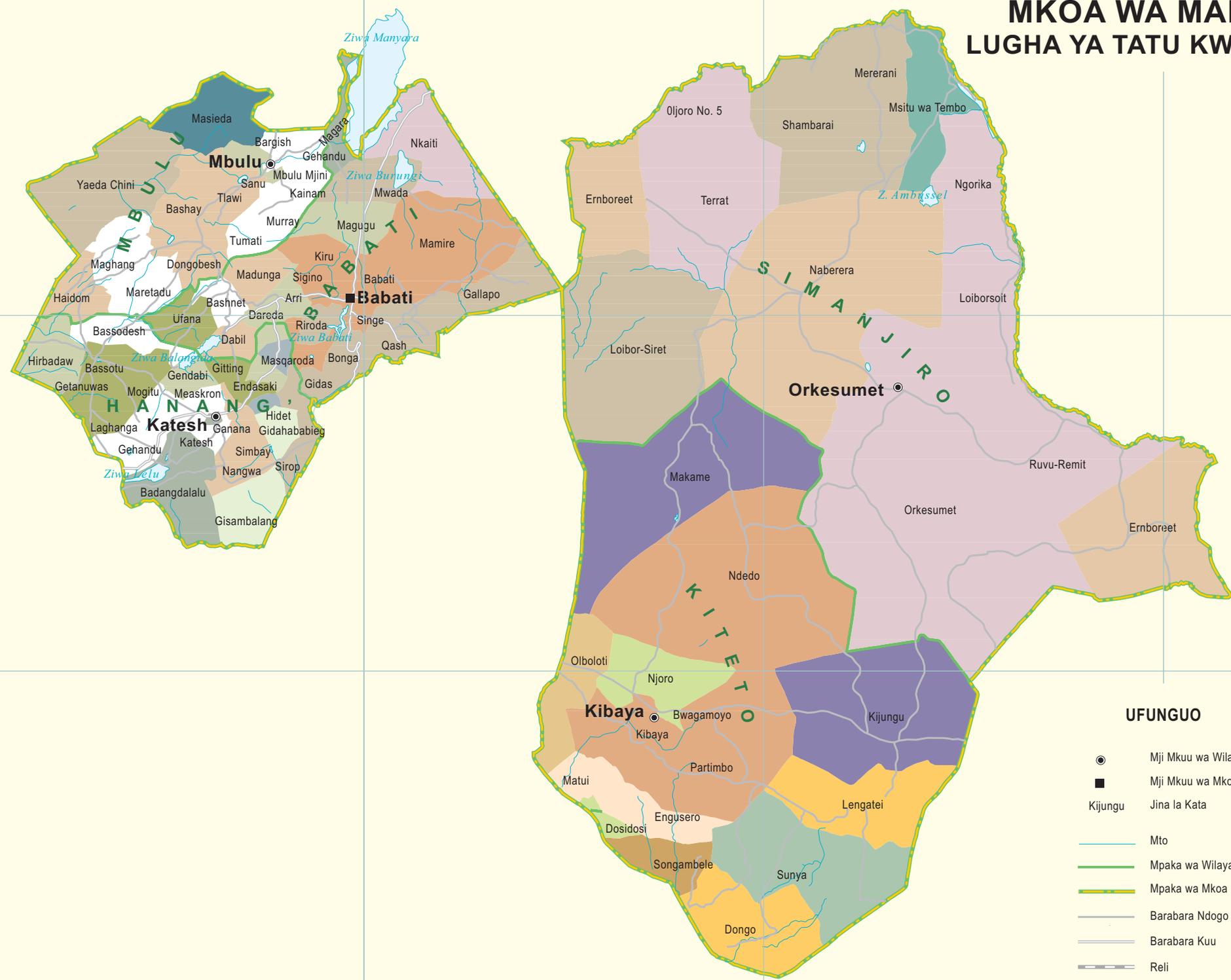
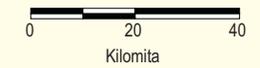
Lugha	Mbulu
Datooga	7,639
Hadzabe	4,468
Iraku	219,262
Swahili	5,911

Lugha	Simanjiro
Asu	13,238
Chagga	10,335
Datooga	235
Iraku	8,272
Maasai	82,334
Meru	495
Swahili	26,226

MKOA WA MANYARA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

Lugha Wazungumzaji

Lugha	Wazungumzaji
Iraku	12,158
Rangi	9,941
Datooga	5,447
Maasai	4,835
Chagga	4,496
Gogo	4,151
Kamba	3,473
Swahili	3,402
Nguu	3,282
Nyaturu	3,118
Nilamba	2,730
Asu	2,327
Bena	1,611
Alagwa	1,058
Gorwaa	854
Burunge	819
Ndorobo	602
Hadzabe	3
Hakuna	

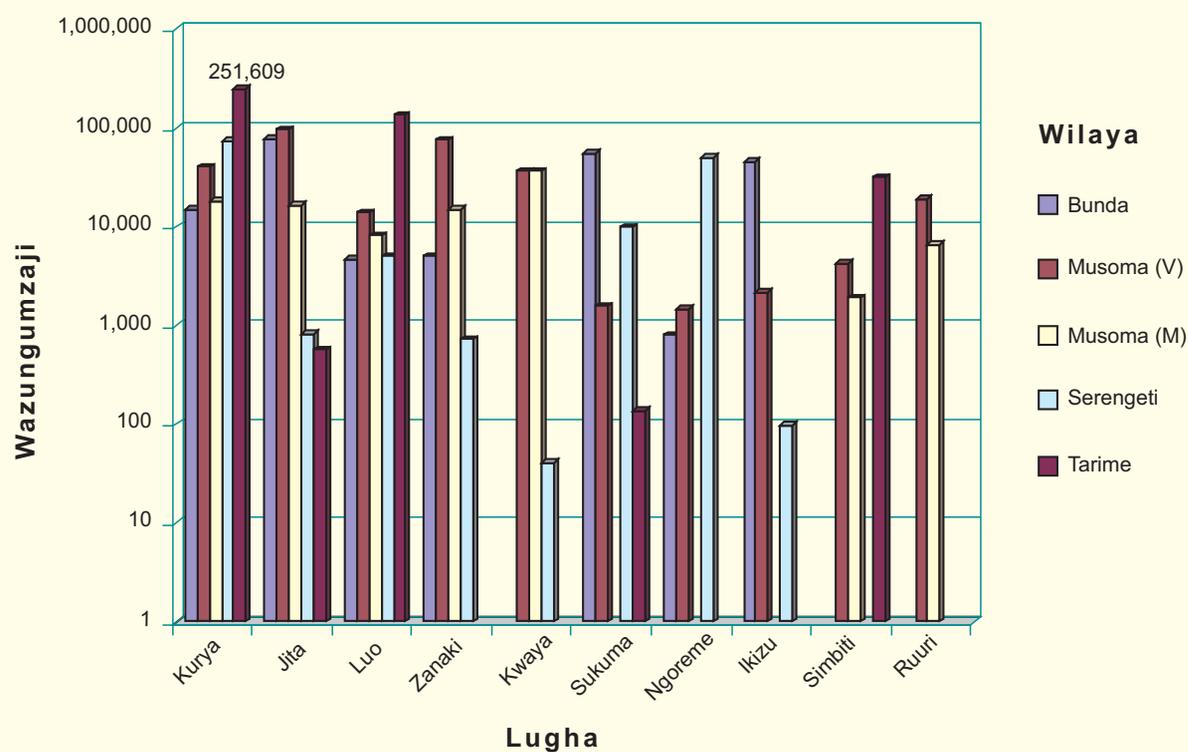
UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kijungu Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Mara

Lugha	Bunda	Musoma (V)	Musoma (M)	Serengeti	Tarime	Jumla
Kurya	14,919	40,979	18,285	75,496	251,609	401,288
Jita	78,938	97,261	16,771	829	568	194,368
Luo	4,773	13,944	8,156	5,103	137,418	169,393
Zanaki	5,107	76,626	14,889	724		97,345
Kwaya		36,931	37,015	41		73,987
Sukuma	56,044	1,602		9,927	138	67,711
Ngoreme	797	1,478		50,086		52,360
Ikizu	46,185	2,166		97		48,448
Simbiti		4,299	1,909		31,820	38,027
Ruuri		19,372	6,552			25,924
Kerewe	23,662	1,287	45			24,995
Swahili			45	450	21,576	22,070
Kenye	18,803			594		19,397
Ikoma	2,421	258		16,612		19,291
Kabhwa		16,266	1,425			17,692
Leki	834	13,539			119	14,492
Rieri					14,246	14,246
Sweta		335			10,401	10,735
Kine					9,437	9,437
Isenye	1,896			6,342		8,238
Nata		157		6,893		7,050
Hacha					7,008	7,008
Rooba		2,655	2,762			5,416
Surwa					4,394	4,394
Taturu	2,397			1,261		3,658
Gusii				1,335	133	1,468
Ha		265				265
Nilamba				237		237
Nyaturu	130					130
Chagga					94	94
Haya				30		30

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Mara

MKOA WA MARA

LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

Ziwa Viktoria

UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji
Kurya	354,729
Jita	144,439
Luo	135,061
Zanaki	83,553
Kwaya	63,296
Ngoreme	57,458
Sukuma	44,436
Ikizu	37,134
Simbiti	28,587
Kerewe	16,138
Ruuri	14,687
Ikoma	14,643
Kabhwa	14,019
Leki	10,390
Kenye	9,874
Sweta	9,354
Rieri	7,721
Isenye	3,908

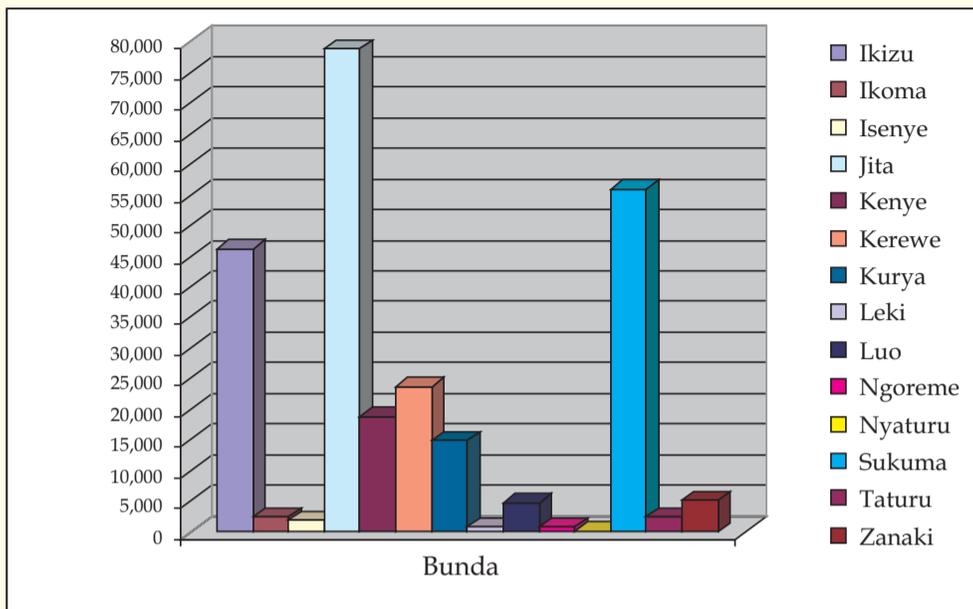
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kisonya Jina la Kata

- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

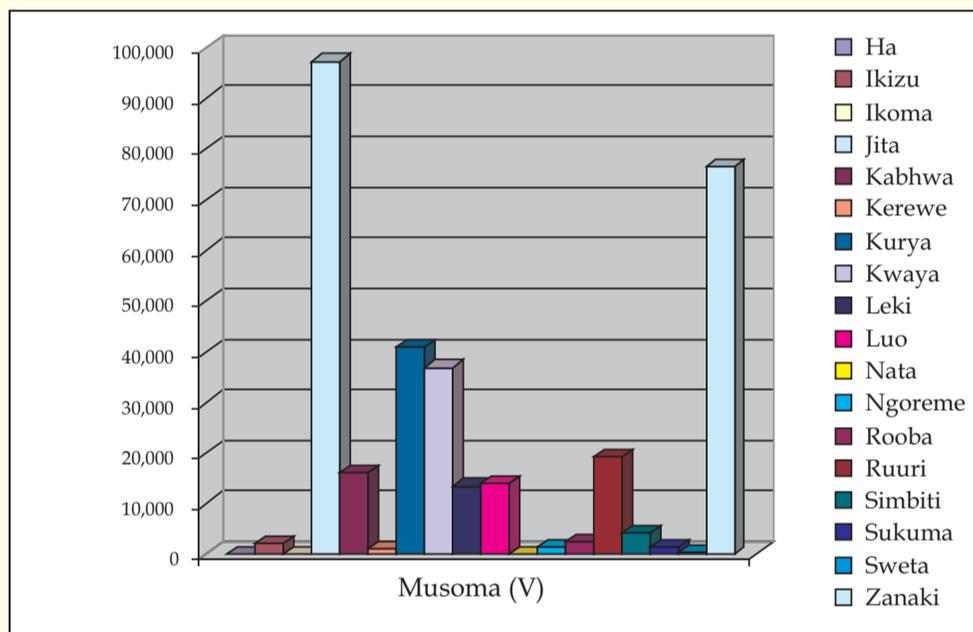
LUGHA ZA TANZANIA

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Bunda, Musoma (V) na Musoma (M)**

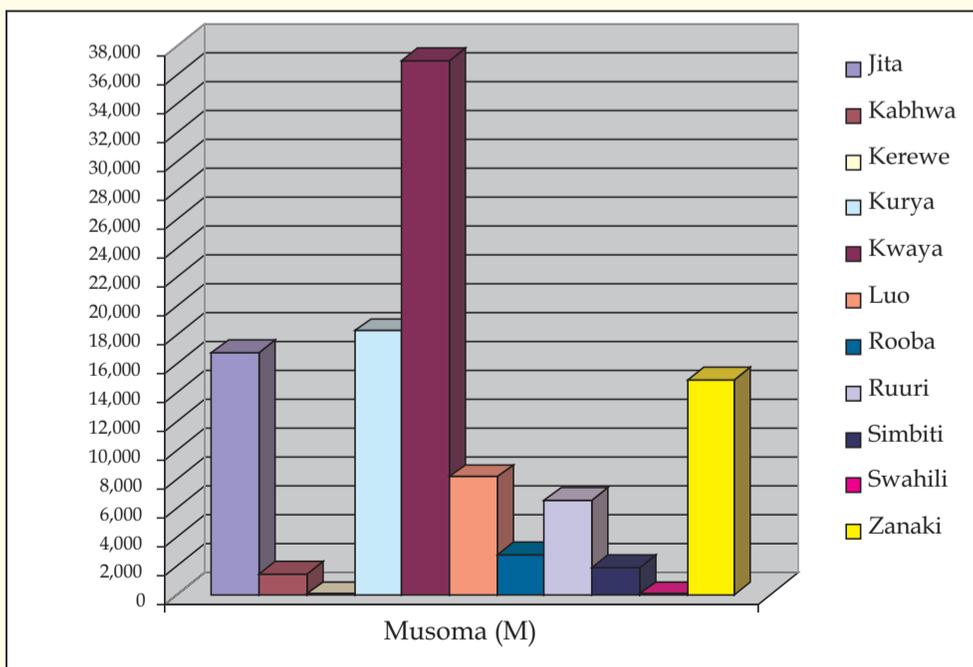
Lugha	Bunda
Ikizu	46,185
Ikoma	2,421
Isenye	1,896
Jita	78,938
Kenye	18,803
Kerewe	23,662
Kurya	14,919
Leki	834
Luo	4,773
Ngoreme	797
Nyaturu	130
Sukuma	56,044
Taturu	2,397
Zanaki	5,107

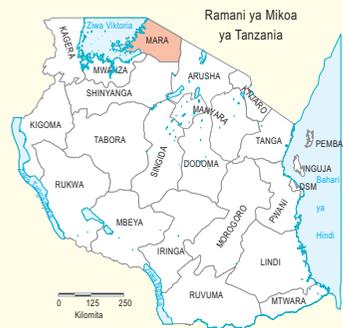
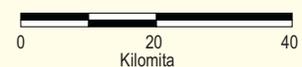
Lugha	Musoma (V)
Ha	265
Ikizu	2,166
Ikoma	258
Jita	97,261
Kabhwa	16,266
Kerewe	1,287
Kurya	40,979
Kwaya	36,931
Leki	13,539
Luo	13,944
Nata	157
Ngoreme	1,478
Rooba	2,655
Ruuri	19,372
Simbiti	4,299
Sukuma	1,602
Sweta	335
Zanaki	76,626

Lugha	Musoma (M)
Jita	16,771
Kabhwa	1,425
Kerewe	45
Kurya	18,285
Kwaya	37,015
Luo	8,156
Rooba	2,762
Ruuri	6,552
Simbiti	1,909
Swahili	45
Zanaki	14,889

MKOA WA MARA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji
Jita	40,954
Kurya	30,717
Luo	28,661
Swahili	17,886
Sukuma	15,650
Kwaya	9,077
Ruuri	7,789
Kerewe	7,623
Ikoma	6,927
Rieri	6,411
Kine	6,343
Simbiti	5,928
Surwa	4,346
Ikizu	4,256
Zanaki	3,148
Rooba	2,762
Hacha	2,359
Isenye	1,592
Ngoreme	955
Sweta	865
Kenye	594
Kabhwa	43
Hakuna	

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kisonya Jina la Kata

- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

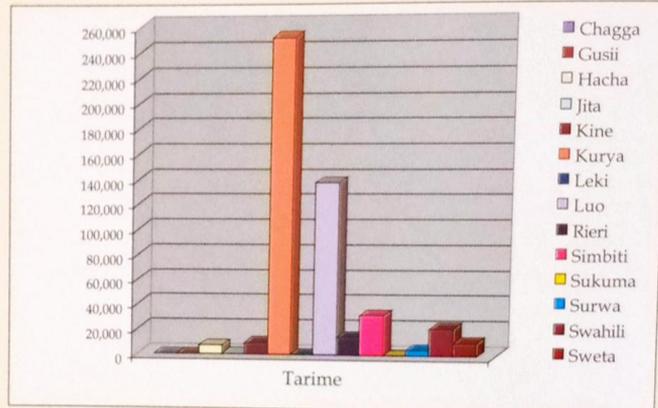

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Serengeti na Tarime

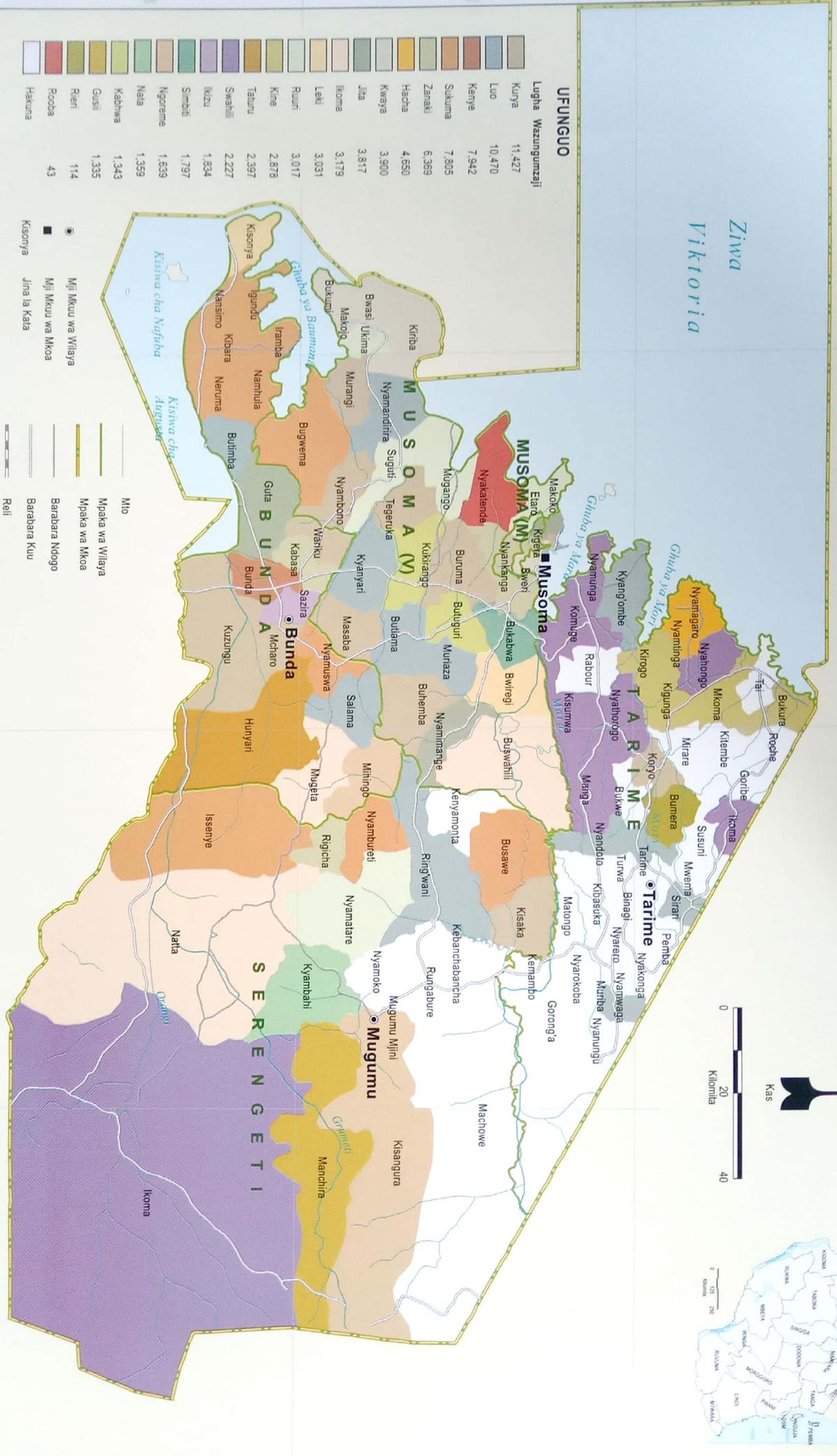
Lugha	Serengeti
Gusii	1,335
Haya	30
Ikizu	97
Ikoma	16,612
Isenye	6,342
Jita	829
Kenye	594
Kurya	75,496
Kwaya	41
Luo	5,103
Nata	6,893
Ngoreme	50,086
Nilamba	237
Sukuma	9,927
Swahili	450
Taturu	1,261
Zanaki	724

Lugha	Tarime
Chagga	94
Gusii	133
Hacha	7,008
Jita	568
Kine	9,437
Kurya	251,609
Leki	119
Luo	137,418
Rieri	14,246
Simbiti	31,820
Sukuma	138
Surwa	4,394
Swahili	21,576
Sweta	10,401

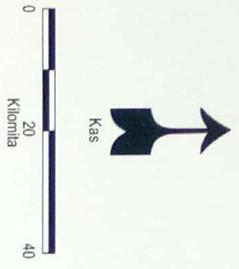
MKOA WA MARA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji
Kurya	11,427
Luo	10,470
Kenye	7,942
Sukuma	7,805
Zanaki	6,959
Hacha	4,650
Kweya	3,900
Jita	3,817
Ikoma	3,179
Laki	3,031
Ruari	3,017
Kira	2,878
Taturu	2,397
Swahili	2,227
Ikizu	1,834
Simbili	1,797
Negeme	1,639
Nala	1,359
Kabwa	1,343
Gusii	1,335
Rieri	114
Rooha	43
Hakura	

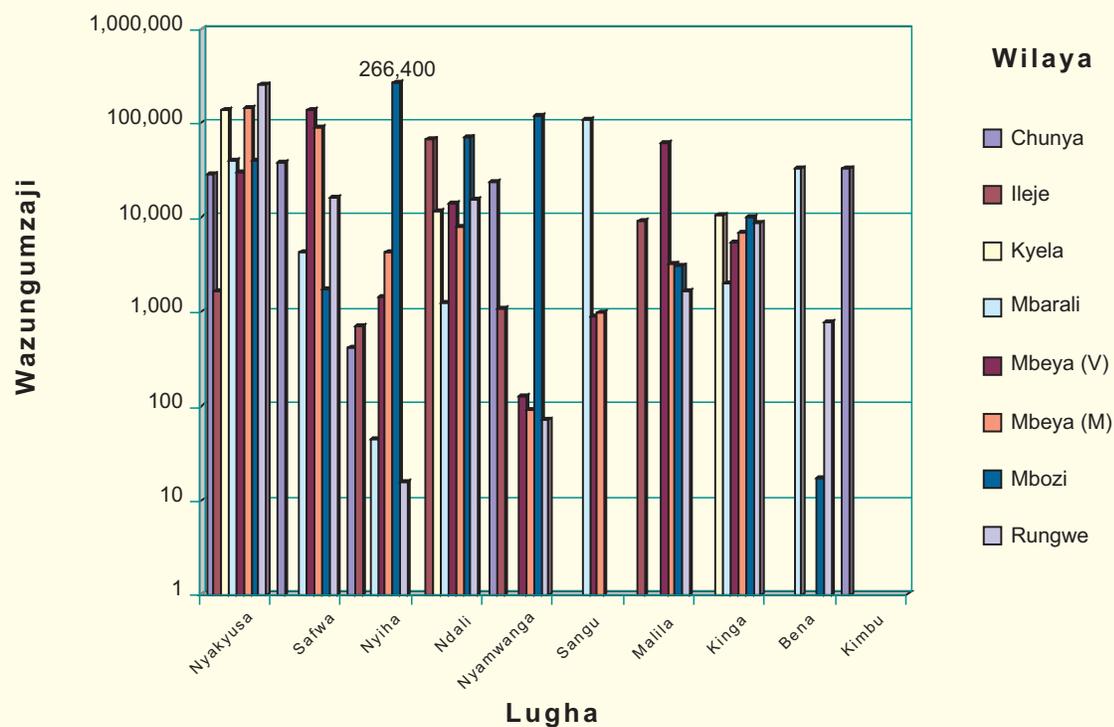
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kisonya
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Mbeya

Lugha	Chunya	Ileje	Kyela	Mbarali	Mbeya (V)	Mbeya (M)	Mbozi	Rungwe	Jumla
Nyakyusa	29,138	1,613	138,879	40,340	29,905	145,007	39,216	258,441	682,539
Safwa	37,640			4,245	140,108	90,540	1,753	16,058	290,345
Nyiha	412	688		44	1,461	4,290	266,400	15	273,309
Ndali		67,096	11,754	1,233	13,965	8,067	69,244	15,563	186,923
Nyamwanga	23,163	1,063			126	91	116,634	72	141,149
Sangu				107,795	904	981			109,680
Malila		9,283			60,355	3,200	3,049	1,640	77,528
Kinga			10,296	2,018	5,393	6,899	9,928	8,547	43,081
Bena				33,171			18	755	33,943
Kimbu	33,061								33,061
Lambya		30,105		49			254		30,408
Bungu	29,824				363		101		30,288
Sukuma	12,061			12,239	279		211		24,790
Songwe	21,980								21,980
Hehe			45	15,617			254	956	16,872
Wanji				8,100	712	3,430		217	12,460
Fipa	10,537						1,874		12,411
Nyamwezi	6,935								6,935
Maasai				6,721					6,721
Mambwe			1,249				2,530		3,779
Kisi			3,365					343	3,708
Swahili	72			140	29	15	1,010	2,193	3,459
Ngoni			2,984	26				73	3,084
Chagga						468	454	973	2,744
Gogo				2,223					2,223
Yao			2,215						2,215
Manda			2,141						2,141
Nyasa			718						718
Haya								658	658
Nilamba	221								221
Ha			184						184
Wanda				46			136		182
Datooga				76					76
Pangwa				18					18
Taturu							16		16

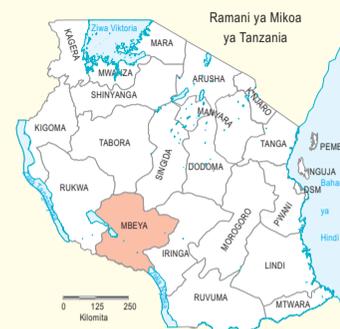
Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Mbeya

MKOA WA MBEYA
LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

Kas

Lugha Wazungumzaji

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kapele Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

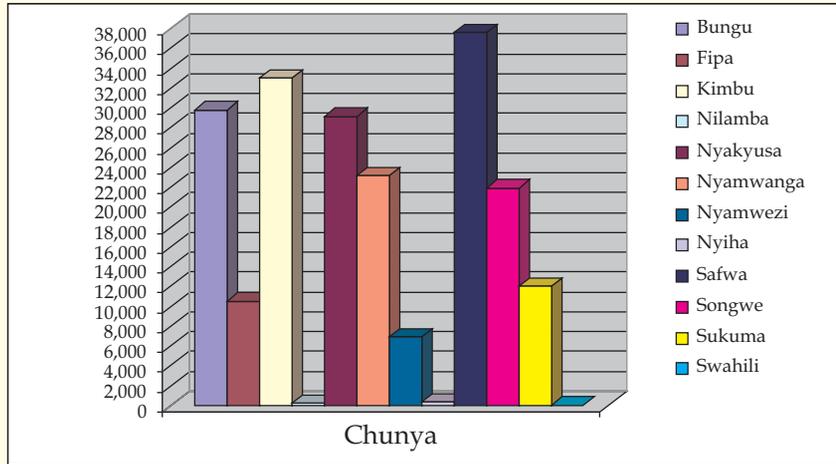
Nyakyusa	613,274
Nyiha	277,858
Safwa	240,380
Nyamwanga	111,943
Sangu	103,988
Ndali	82,215
Malila	58,243
Lambya	36,868
Bungu	21,574
Songwe	21,086
Kimbu	18,355
Fipa	4,143
Nyamwezi	3,065

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

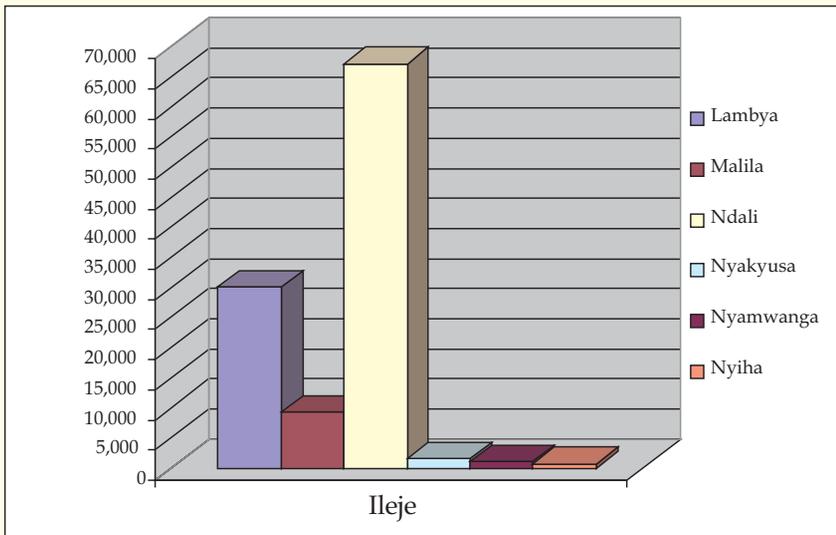
- Bujonde
- Forest
- Ghana
- Iganjo
- Iganzo
- Igawilo
- Ikolo
- Ikomba
- Ilemi
- Isanga
- Isyesye
- Itende
- Itezi
- Itiji
- Tagano
- Maanga
- Mabatini
- Maendeleo
- Majengo
- Mbalizi Road
- Mwakibete
- Mwansekwa
- Mwasanga
- Ngonga
- Nonde
- Nsalaga
- Nsoho
- Nzovwe

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Chunya, Ileje, Kyela na Mbarali

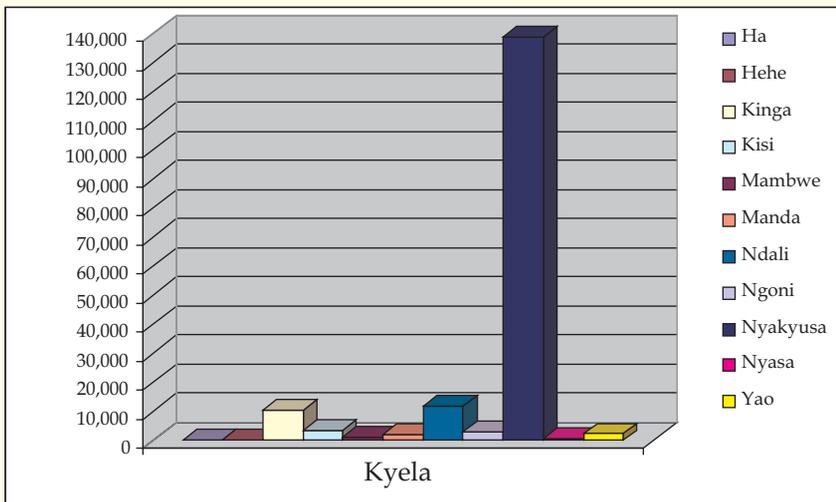
Lugha	Chunya
Bungu	29,824
Fipa	10,537
Kimbu	33,061
Nilamba	221
Nyakyusa	29,138
Nyamwanga	23,163
Nyamwezi	6,935
Nyiha	412
Safwa	37,640
Songwe	21,980
Sukuma	12,061
Swahili	72

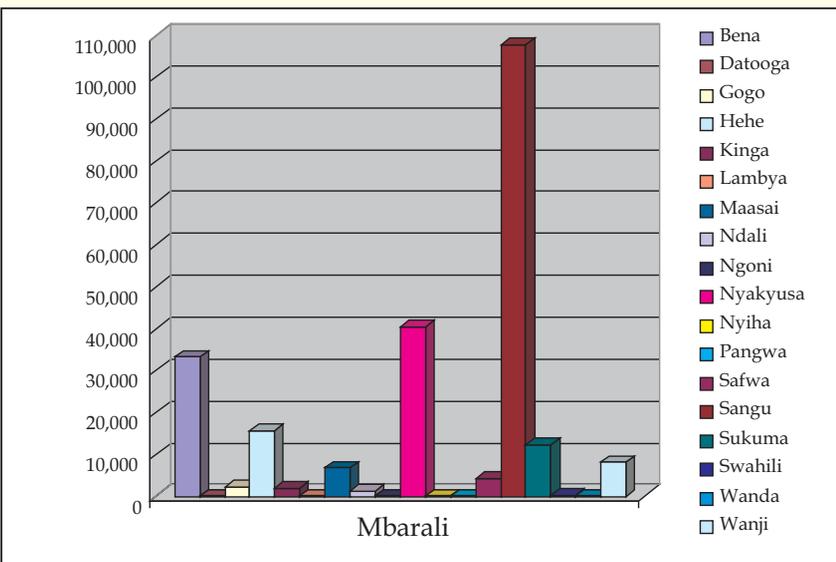
Lugha	Ileje
Lambya	30,105
Malila	9,283
Ndali	67,096
Nyakyusa	1,613
Nyamwanga	1,063
Nyiha	688

Lugha	Kyela
Ha	184
Hehe	45
Kinga	10,296
Kisi	3,365
Mambwe	1,249
Manda	2,141
Ndali	11,754
Ngoni	2,984
Nyakyusa	138,879
Nyasa	718
Yao	2,215

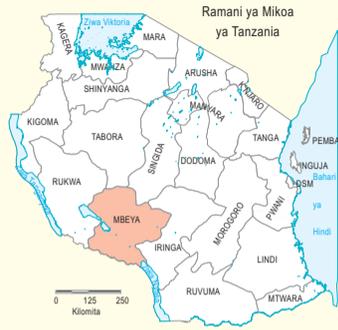
Lugha	Mbarali
Bena	33,171
Datooga	76
Gogo	2,223
Hehe	15,617
Kinga	2,018
Lambya	49
Maasai	6,721
Ndali	1,233
Ngoni	26
Nyakyusa	40,340
Nyiha	44
Pangwa	18
Safwa	4,245
Sangu	107,795
Sukuma	12,239
Swahili	140
Wanda	46
Wanji	8,100

MKOA WA MBEYA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

Kas

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

Bujonde	Tagano
Forest	Maanga
Ghana	Mabatini
Iganjo	Maendeleo
Iganjo	Majengo
Igawilo	Mbalizi Road
Ikolo	Mwakibete
Ikomba	Mwansekwa
Ilemi	Mwasanga
Isanga	Ngonga
Isyesye	Nonde
Itende	Nsalaga
Itezi	Nsoho
Itiji	Nzovwe
Iyela	Ruanda
Iyunga	Sinde
Iziwa	Sisimba
Kajunjumele	Tembela
Kalobe	Uyole
Katumba Songwe	Wambi

UFUNGUO

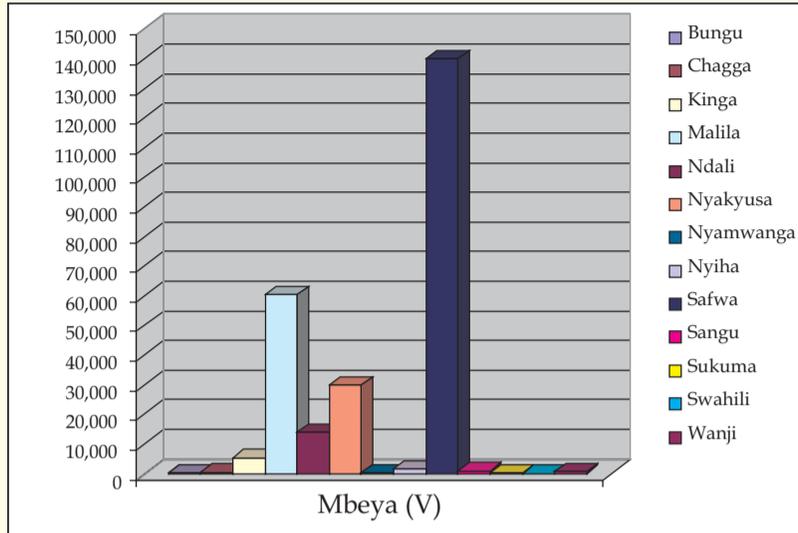
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kapele Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

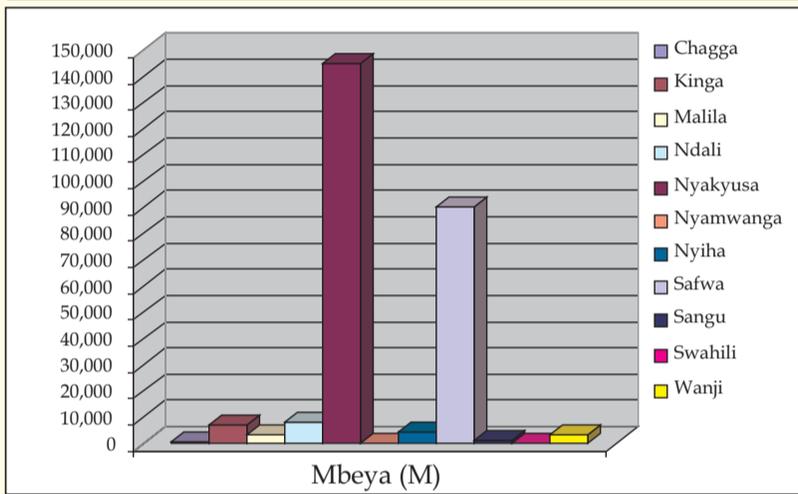
Ndali	84,046	Malila	8,041	Nyamwezi	2,169
Safwa	80,516	Nyiha	7,711	Swahili	1,762
Nyakyusa	52,513	Hehe	6,348	Lambya	1,570
Bena	27,541	Wanji	6,263	Sangu	1,351
Nyamwanga	19,519	Bungu	4,451	Kisi	1,187
Kinga	18,234	Fipa	3,896	Yao	318
Kimbu	12,653	Mambwe	2,487	Hakuna	
Manda	11,749	Sukuma	2,283		

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Mbeya (V), Mbeya (M), Mbozi na Rungwe

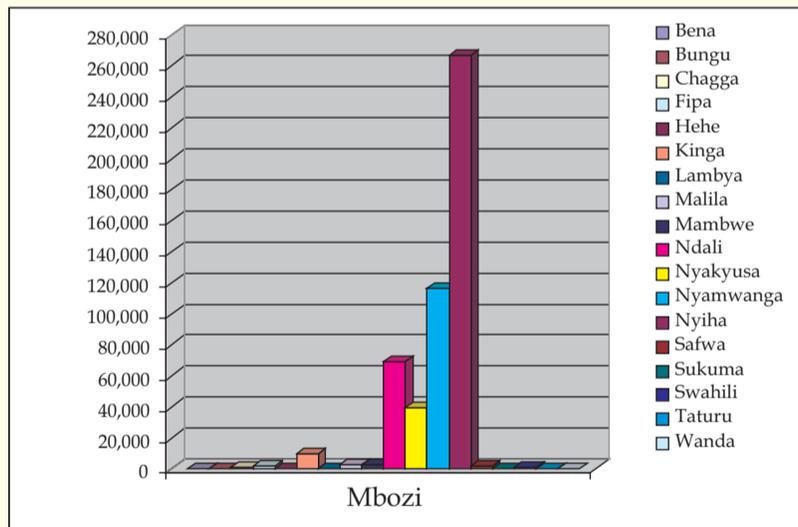
Lugha	Mbeya (V)
Bungu	363
Chagga	468
Kinga	5,393
Malila	60,355
Ndali	13,965
Nyakyusa	29,905
Nyamwanga	126
Nyiha	1,461
Safwa	140,108
Sangu	904
Sukuma	279
Swahili	29
Wanji	712

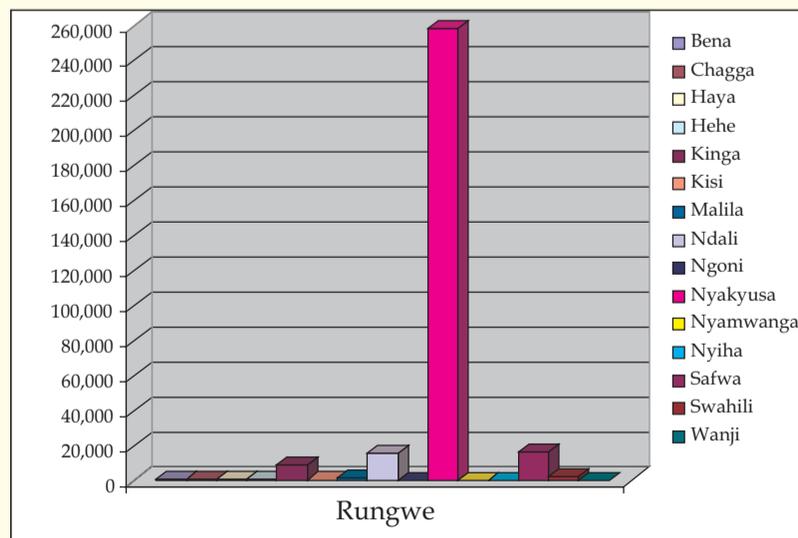
Lugha	Mbeya (M)
Chagga	454
Kinga	6,899
Malila	3,200
Ndali	8,067
Nyakyusa	145,007
Nyamwanga	91
Nyiha	4,290
Safwa	90,540
Sangu	981
Swahili	15
Wanji	3,430

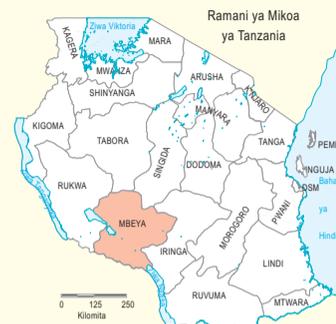
Lugha	Mbozi
Bena	18
Bungu	101
Chagga	973
Fipa	1,874
Hehe	254
Kinga	9,928
Lambya	254
Malila	3,049
Mambwe	2,530
Ndali	69,244
Nyakyusa	39,216
Nyamwanga	116,634
Nyiha	266,400
Safwa	1,753
Sukuma	211
Swahili	1,010
Taturu	16
Wanda	136

Lugha	Rungwe
Bena	755
Chagga	849
Haya	658
Hehe	956
Kinga	8,547
Kisi	343
Malila	1,640
Ndali	15,563
Ngoni	73
Nyakyusa	258,441
Nyamwanga	72
Nyiha	15
Safwa	16,058
Swahili	2,193
Wanji	217

MKOA WA MBEYA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

Bujonde	tagano
Forest	Maanga
Ghana	Mabatini
Iganjo	Maendeleo
Iganzo	Majengo
Igawilo	Mbalizi Road
Ikolo	Mwakibete
Ikomba	Mwansekwa
Ilemi	Mwasanga
Isanga	Ngonga
Isyesye	Nonde
Itende	Nsalaga
Itezi	Nsoho
Itiji	Nzovwe
Iyela	Ruanda
Iyunga	Sinde
Iziwa	Sisimba
Kajunjumele	Tembela
Kalobe	Uyole
Katumba Songwe	Wambi

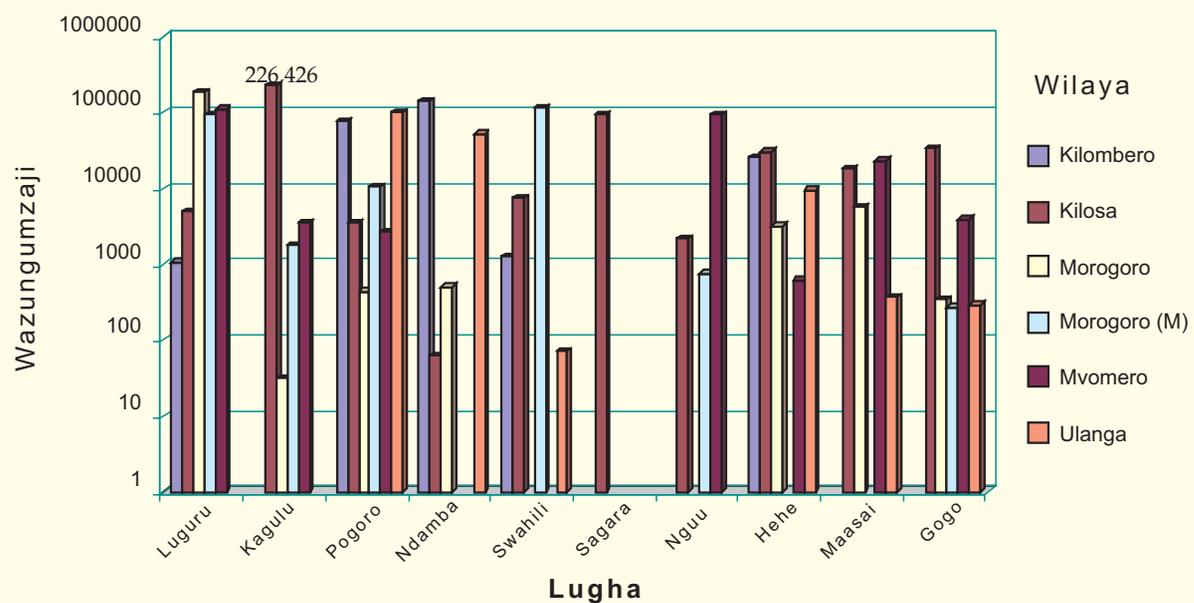
UFUNGUO

● Mji Mkuu wa Wilaya	Lugha	Wazungumzaji	■ Mji Mkuu wa Mkoa	Safwa	2,485	■ Lambya	1,044
■ Kapele	Nyakyusa	46,582	■ Jina la Kata	Wanji	2,389	■ Bungu	922
— Mto	Sukuma	15,473	— Mjini	Maasai	2,208	■ Songwe	708
— Mjini	Ndali	15,361	— Mji	Nyaha	2,174	■ Manda	517
— Mji	Kinga	13,449	— Mji	Ngoni	2,144	■ Mambwe	516
— Mji	Nyamwanga	8,089	— Mji	Kisi	1,995	■ Nyasa	502
— Mji	Hehe	6,589	— Mji	Kimbu	1,757	■ Bena	306
— Mji	Mallila	5,318	— Mji	Nyamwezi	1,329	■ Swahili	246
— Mji	Sangu	4,283	— Mji			■ Chagga	221
— Mji			— Mji			■ Wanda	136
— Mji			— Mji			■ Yao	81
— Mji			— Mji			■ Hakuna	

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Morogoro**

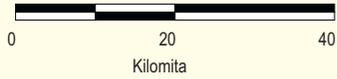
Lugha	Kilombero	Kilosa	Morogoro	Morogoro (M)	Mvomero	Ulanga	Jumla
Luguru	1,074	4,978	191,487	93,006	112,127		402,671
Kagulu		226,426	32	1,822	3,557		231,837
Pogoro	76,735	3,534	440	10,558	2,742	102,867	196,876
Ndamba	141,991	63	501			53,438	195,994
Swahili	1,265	7,641		117,312		72	126,289
Sagara		96,145					96,145
Nguu		2,149		766	92,708		95,622
Hehe	25,718	30,701	3,174		614	9,653	69,861
Maasai		18,686	5,701		23,107	364	47,859
Gogo		33,340	343	274	3,931	290	38,178
Ngindo	14,479	2,696	527			15,293	32,995
Kutu			25,850	1,225			27,075
Vidunda		25,081			185		25,267
Chagga	6,724	3,990	6,528	348	2,025	3,242	22,858
Nyakyusa	12,150	7,092			24	1,549	20,815
Kwere			18,699		41		18,740
Bena	11,077	879				3,496	15,451
Mbunga	10,511					1,078	11,589
Asu	2,616	382	1,351	36	6,472		10,857
Zigua		2,716	48	411	4,456		7,631
Sukuma	311	428	2,361		3,774	711	7,586
Ngoni	3,566	2,509		18	13	356	6,462
Kami	0		3,547	1,971			5,518
Sonjo	4,786						4,786
Ndwewe	4,239					119	4,358
Kwiva		4,216					4,216
Sangu		2,930	25				2,955
Kamba		2,834					2,834
Zalamo		693	1,404				2,097
Nyamwezi		376	270		1,365		2,011
Sambaa	853		265	175		572	1,865
Kinga		1,665					1,665
Bondei	17	1,465					1,481
Yao	100	946					1,046
Datooga	248	667				119	1,035
Ha		1,003					1,003
Safwa	906					60	967
Matumbi	834						834
Pangwa		708					708
Ndali	633						633
Makua		603					603
Kurya		398	171				569
Haya	100	93					193
Jita			172				172
Iraku		158					158
Kimbu			54				54
Bungu			44				44
Doe			17				17

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Morogoro

MKOA WA MOROGORO

LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Idete Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Luguru	321,920
Kagulu	212,219
Ndamba	170,179
Pogoro	131,309
Swahili	93,163
Sagara	85,572
Nguu	78,481
Hehe	26,797
Vidunda	14,597
Kwere	14,335
Ngindo	12,315
Bena	6,587
Maasai	6,097
Kutu	4,817
Nyakyusa	4,650
Gogo	4,133

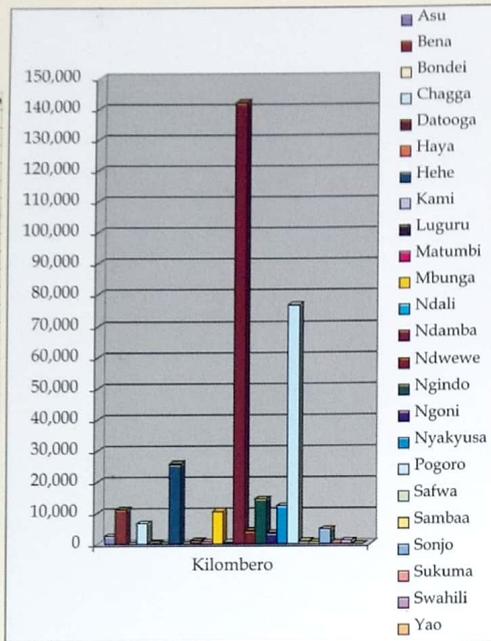
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Boma
- Kichangani
- Kilakala
- Kingo
- Kingolwira
- Mafiga
- Mazimbu
- Mbuyuni
- Mji Mkuu
- Mji Mpya
- Mlimani
- Mwembesongo
- Sabasaba
- Sultan Area
- Uwanja wa Ndege
- Uwanja wa Taifa

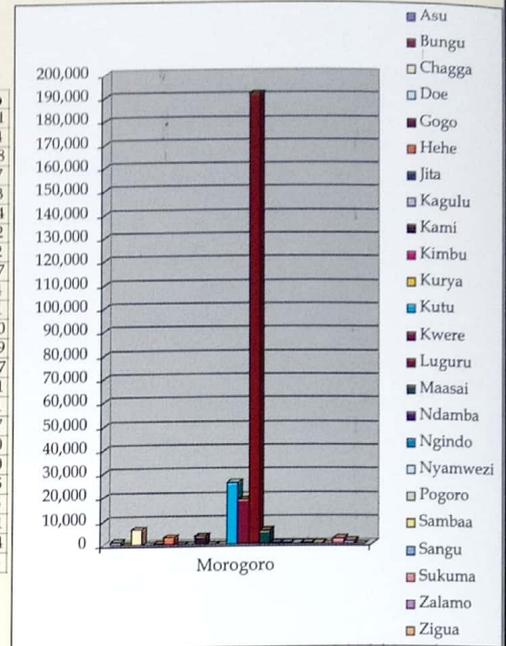

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Kilombero, Morogoro na Kilosa

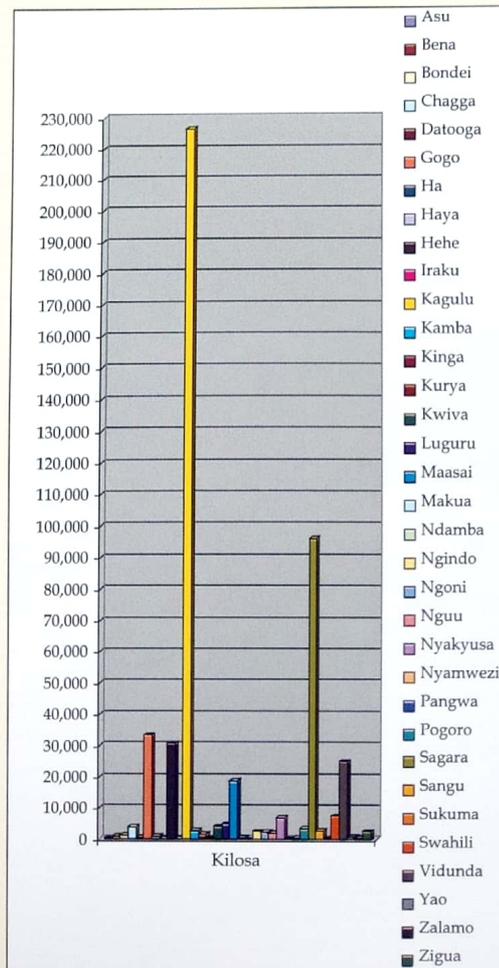
Lugha	Kilombero
Asu	2,616
Bena	11,077
Bondei	17
Chagga	6,724
Datooga	248
Haya	100
Hehe	25,718
Kami	0
Luguru	1,074
Matumbi	834
Mbunga	10,511
Ndali	633
Ndamba	141,991
Ndwewe	4,239
Ngindo	14,479
Ngoni	3,566
Nvakyusa	12,150
Pogoro	76,735
Safwa	906
Sambaa	853
Sonjo	4,786
Sukuma	311
Swahili	1,265
Yao	100

Lugha	Morogoro
Asu	1,351
Bungu	44
Chagga	6,528
Doe	17
Gogo	343
Hehe	3,174
Jita	172
Kagulu	32
Kami	3,547
Kimbu	54
Kurya	171
Kutu	25,850
Kwere	18,699
Luguru	191,487
Maasai	5,701
Ndamba	501
Ngindo	527
Nyamwezi	270
Pogoro	440
Sambaa	265
Sangu	25
Sukuma	2,361
Zalamo	1,404
Zigua	48

Lugha	Kilosa
Asu	382
Bena	879
Bondei	1,465
Chagga	3,990
Datooga	667
Gogo	33,340
Ha	1,003
Haya	93
Hehe	30,701
Iraku	158
Kagulu	226,426
Kamba	2,834
Kinga	1,665
Kurya	398
Kwiva	4,216
Luguru	4,978
Maasai	18,686
Makua	603
Ndamba	63
Ngindo	2,696
Ngoni	2,509
Nguu	2,149
Nyakyusa	7,092
Nyamwezi	376
Pangwa	708
Pogoro	3,534
Sagara	96,145
Sangu	2,930
Sukuma	428
Swahili	7,641
Vidunda	25,081
Yao	946
Zalamo	693
Zigua	2,716

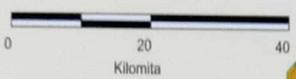

A B C

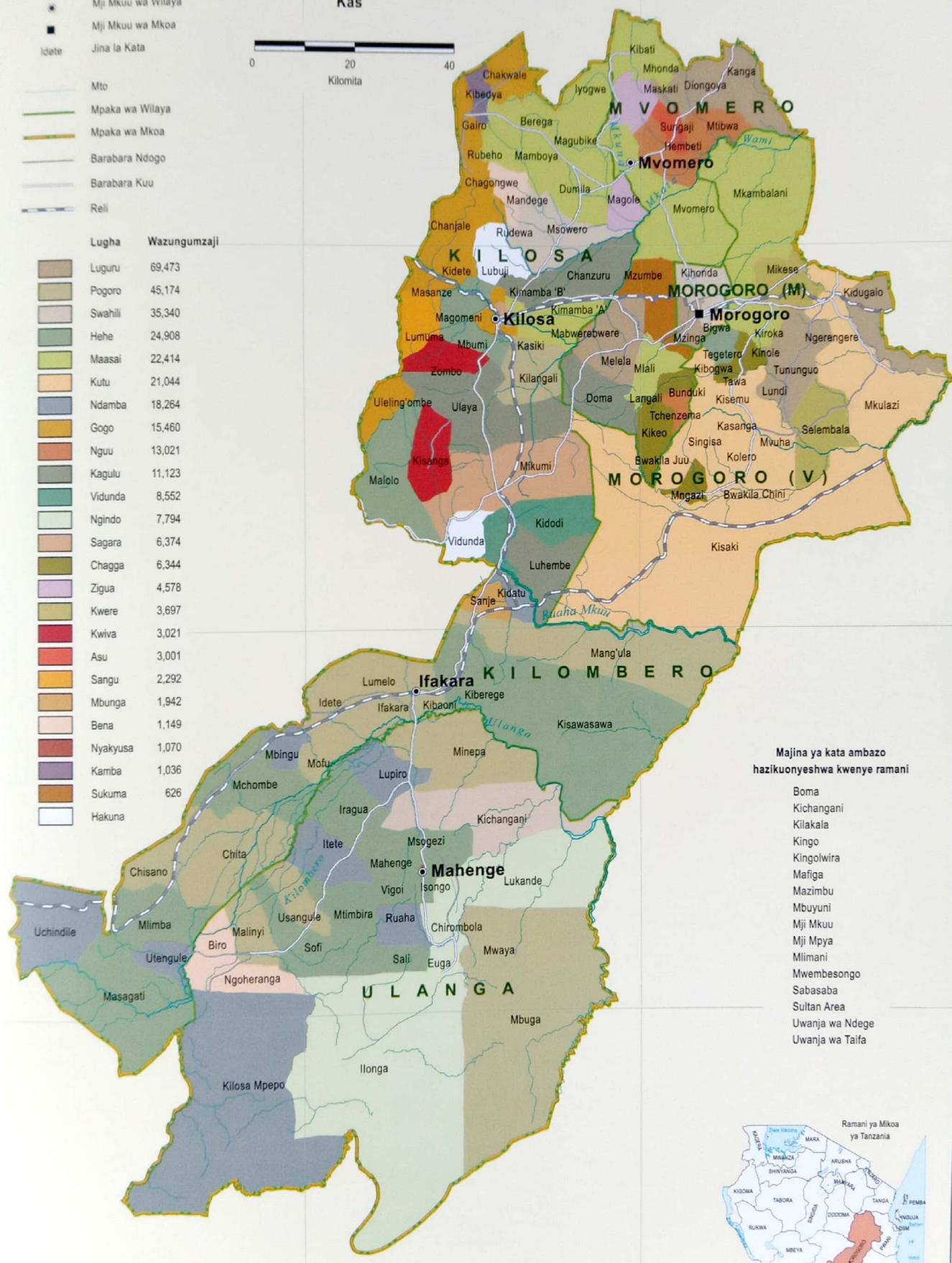
MKOA WA MOROGORO LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Idete Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Luguru	69,473
Pogoro	45,174
Swahili	35,340
Hehe	24,908
Maasai	22,414
Kutu	21,044
Ndamba	18,264
Gogo	15,460
Nguu	13,021
Kagulu	11,123
Vidunda	8,552
Ngindo	7,794
Sagara	6,374
Chagga	6,344
Zigua	4,578
Kwere	3,697
Kwiva	3,021
Asu	3,001
Sangu	2,292
Mbunga	1,942
Bena	1,149
Nyakyusa	1,070
Kamba	1,036
Sukuma	626
Hakuna	

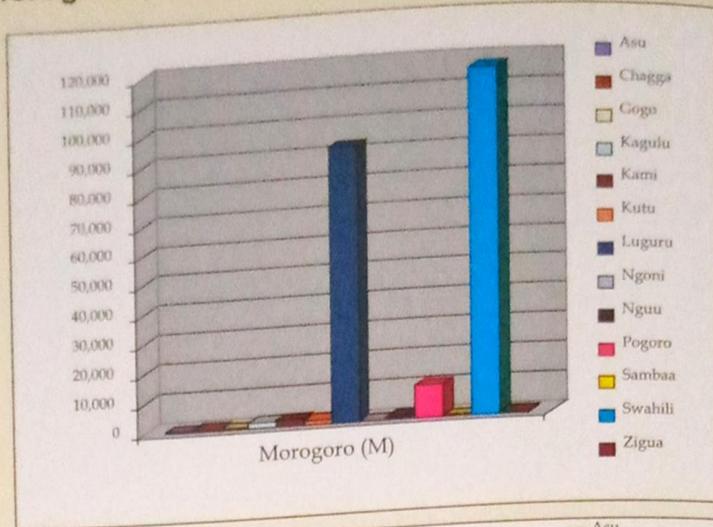
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Boma
- Kichangani
- Kilakala
- Kingo
- Kingolwira
- Mafiga
- Mazimbu
- Mbuyuni
- Mji Mkuu
- Mji Mpya
- Mlimani
- Mwembesongo
- Sabasaba
- Sultan Area
- Uwanja wa Ndege
- Uwanja wa Taifa

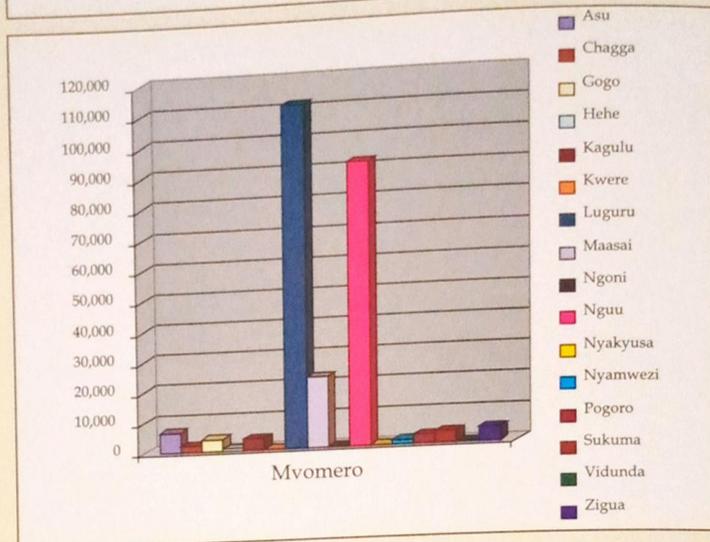

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Morogoro (M), Mvomero na Ulanga.

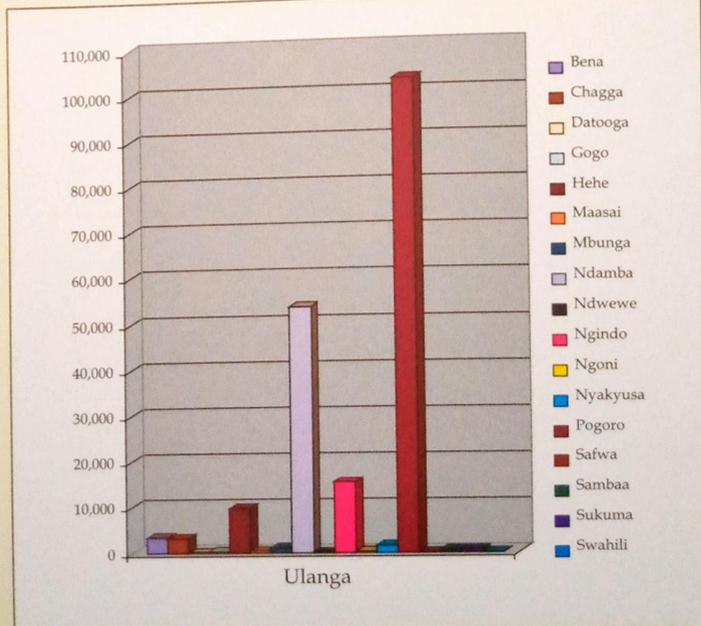
Lugha	Morogoro (M)
Asu	36
Chagga	348
Gogo	274
Kagulu	1,822
Karni	1,971
Kutu	1,225
Luguru	93,006
Ngoni	18
Nguu	766
Pogoro	10,558
Sambaa	175
Swahili	117,312
Zigua	411

Lugha	Mvomero
Asu	6,472
Chagga	2,025
Gogo	3,931
Hehe	614
Kagulu	3,557
Kwere	41
Luguru	112,127
Maasai	23,107
Ngoni	13
Nguu	92,708
Nyakyusa	24
Nyamwezi	1,365
Pogoro	2,742
Sukuma	3,774
Vidunda	185
Zigua	4,456

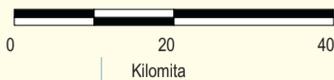
Lugha	Ulanga
Bena	3,496
Chagga	3,242
Datooga	119
Gogo	290
Hehe	9,653
Maasai	364
Mbunga	1,078
Ndamba	53,438
Ndwewe	119
Ngindo	15,293
Ngoni	356
Nyakyusa	1,549
Pogoro	102,867
Safwa	60
Sambaa	572
Sukuma	711
Swahili	72

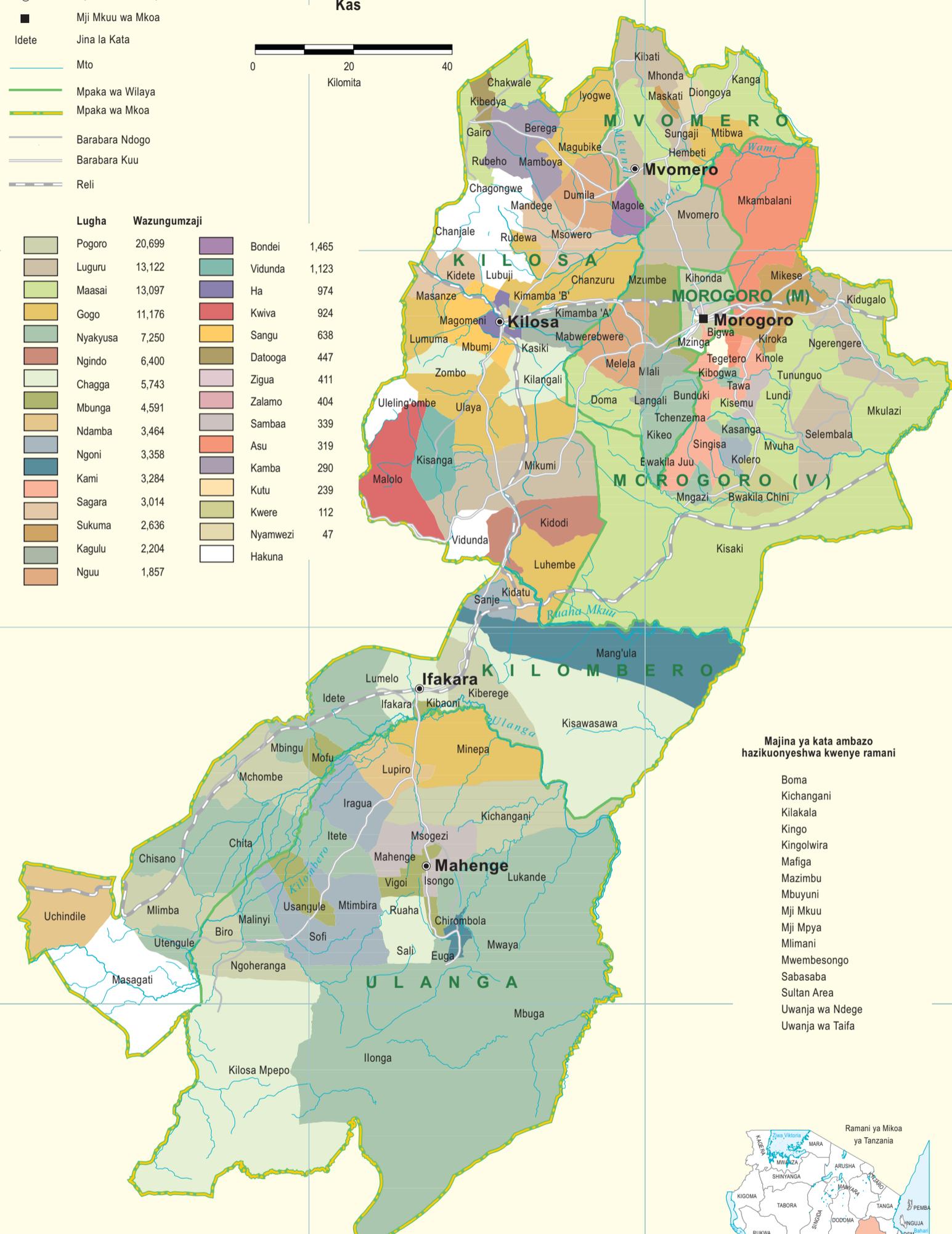
MKOA WA MOROGORO
LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Idete Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Pogoro	20,699
Luguru	13,122
Maasai	13,097
Gogo	11,176
Nyakyusa	7,250
Ngindo	6,400
Chagga	5,743
Mbunga	4,591
Ndamba	3,464
Ngoni	3,358
Kami	3,284
Sagara	3,014
Sukuma	2,636
Kagulu	2,204
Nguu	1,857
Bondei	1,465
Vidunda	1,123
Ha	974
Kwiva	924
Sangu	638
Datooga	447
Zigua	411
Zalamo	404
Sambaa	339
Asu	319
Kamba	290
Kutu	239
Kwere	112
Nyamwezi	47
Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

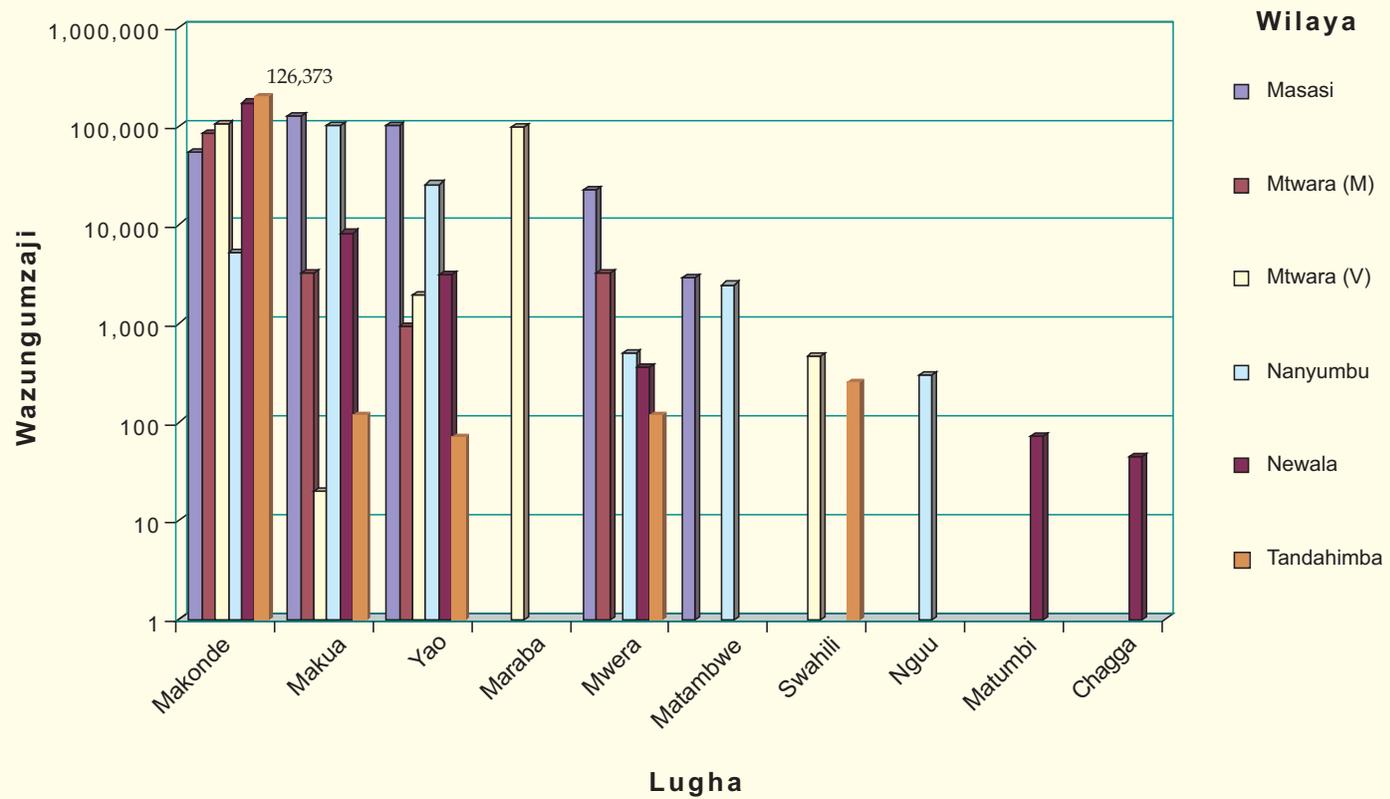
- Boma
- Kichangani
- Kilakala
- Kingo
- Kingolwira
- Mafiga
- Mazimbu
- Mbuyuni
- Mji Mkuu
- Mji Mpya
- Mlimani
- Mwembesongo
- Sabasaba
- Sultan Area
- Uwanja wa Ndege
- Uwanja wa Taifa

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Mtwara**

Lugha	Masasi	Mtwara (M)	Mtwara (V)	Nanyumbu	Newala	Tandahimba	Jumla
Makonde	53,933	84,701	103,628	5,153	171,565	203,251	622,232
Makua	126,373	3,277	20	99,855	8,192	121	237,837
Yao	102,346	935	1,940	25,513	3,101	71	133,905
Maraba			97,656				97,656
Mwera	22,569	3,200		503	358	119	26,750
Matambwe	2,917			2,454			5,371
Swahili			457			255	712
Nguu				299			299
Matumbi					72		72
Chagga					45		45
Ngoni		43					43
Ngindo	38						38
Haya						20	20
Hehe					7		7
Pogoro					5		5

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Mtwara

MKOA WA Mtwara LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reili

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Chikongola
- Chuno
- Kisungure
- Magengeni
- Mitengo
- Railway
- Shangani
- Vigaeni

Lugha	Wazungumzaji
Makonde	534,208
Makuu	201,881
Maraba	102,117
Yao	75,451
Mwera	25,236

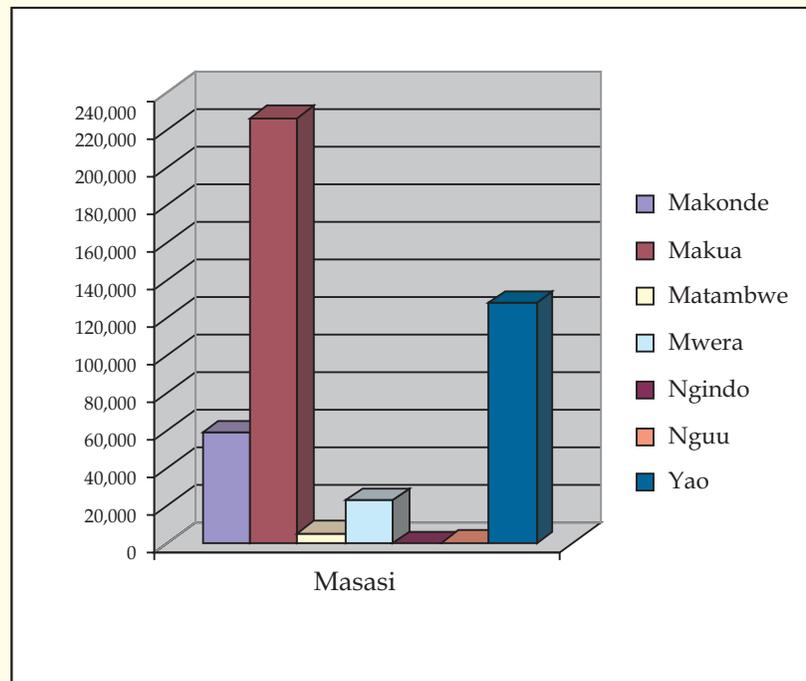

Ramani zimesanifiwa na kuchapwa na InfoBridge Consultants Ltd

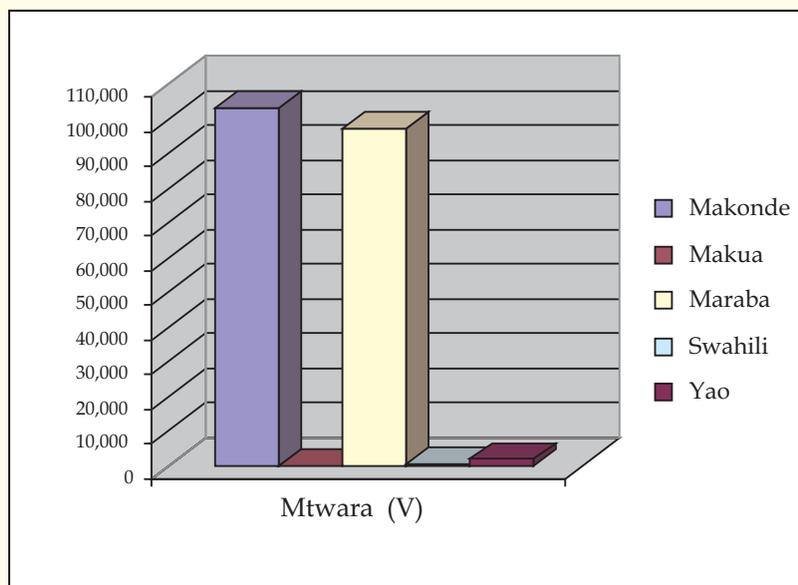
© Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, 2009

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Masasi, Mtwara (V) na Mtwara (M)**

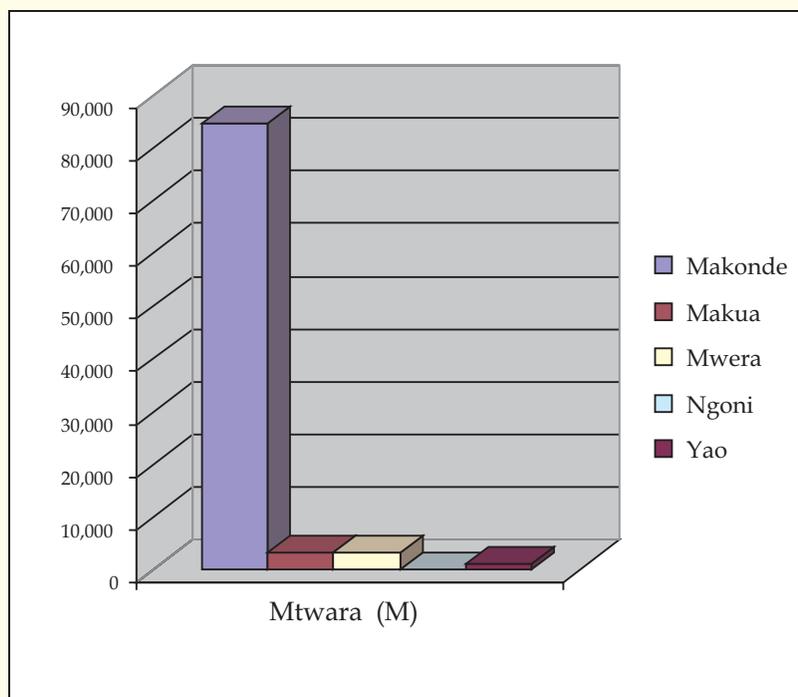
Lugha	Masasi
Makonde	53,933
Makua	126,373
Matambwe	2,917
Mwera	22,569
Ngindo	38
Yao	102,346

Lugha	Mtwara (V)
Makonde	103,628
Makua	20
Maraba	97,656
Swahili	457
Yao	1,940

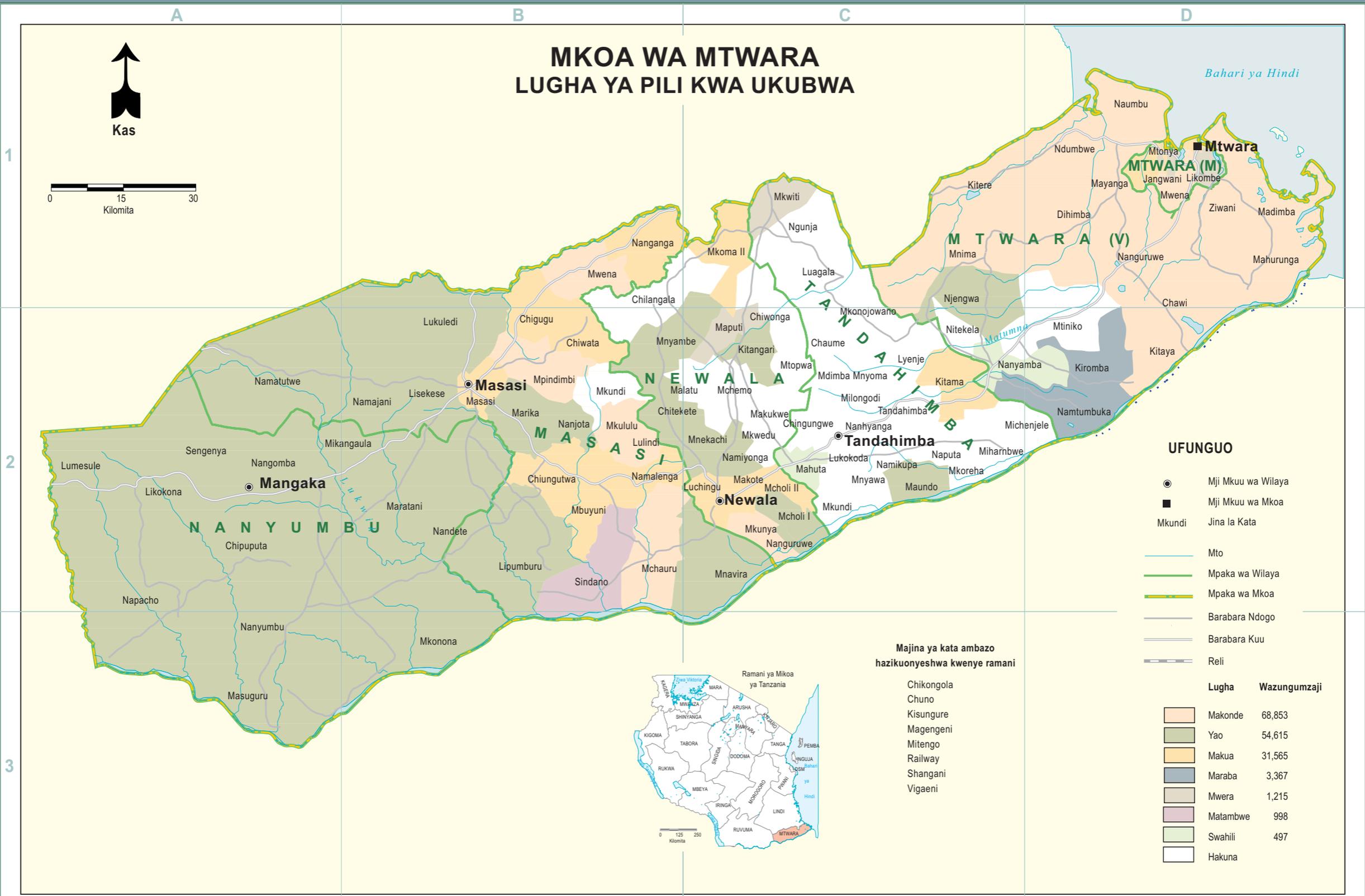
Lugha	Mtwara (M)
Makonde	84,701
Makua	3,277
Mwera	3,200
Ngoni	43
Yao	935

MKOA WA MTWARA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

Bahari ya Hindi

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Mkundi Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

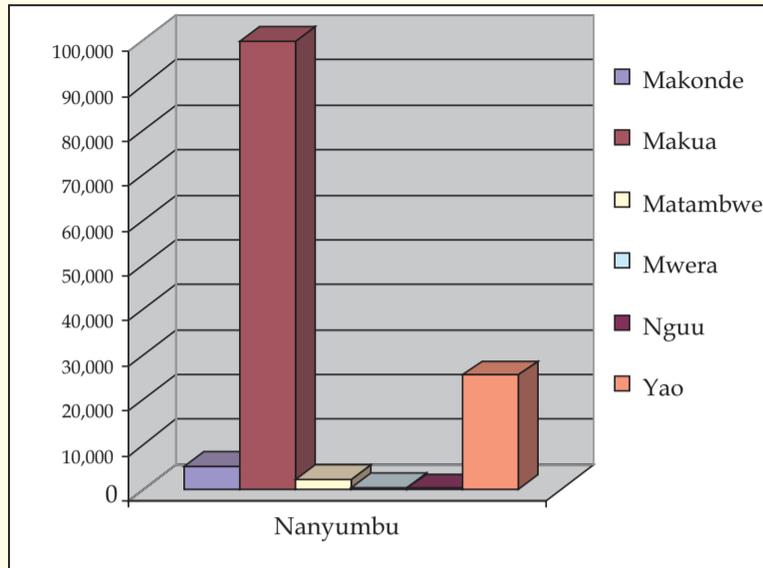
- Chikongola
- Chuno
- Kisungure
- Magengeni
- Mitengo
- Railway
- Shangani
- Vigaeni

Lugha	Wazungumzaji
Makonde	68,853
Yao	54,615
Makua	31,565
Maraba	3,367
Mwera	1,215
Matambwe	998
Swahili	497
Hakuna	

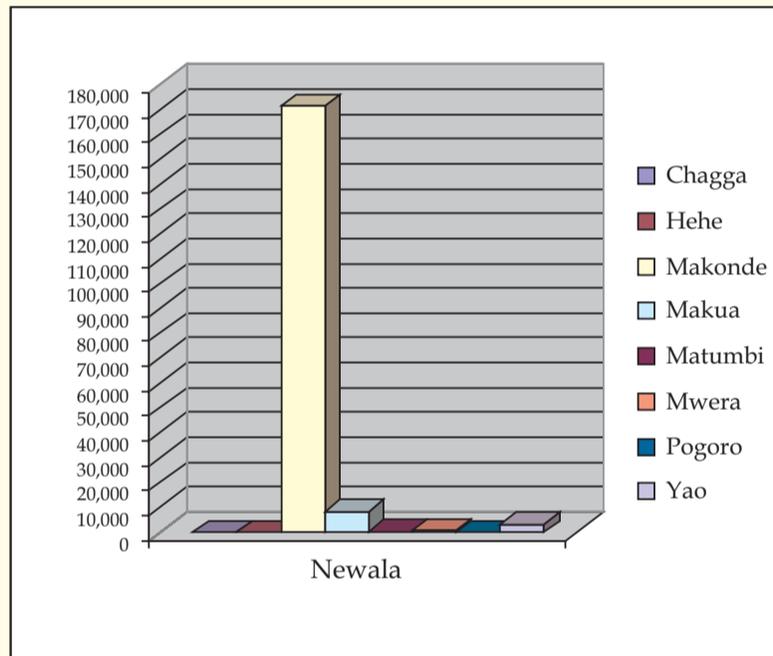

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Nanyumbu, Newala na Tandahimba**

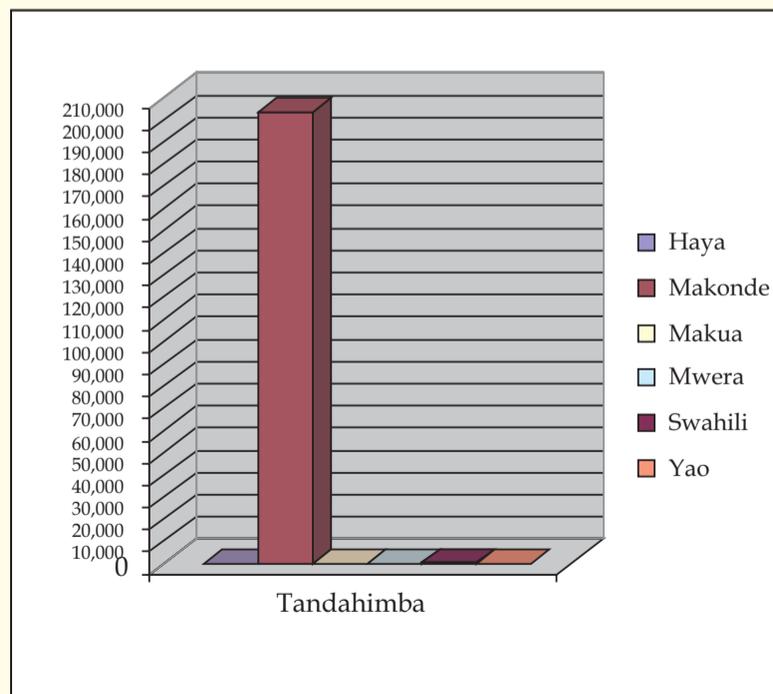
Lugha	Nanyumbu
Makonde	5,153
Makua	99,855
Matambwe	2,454
Mwera	503
Nguu	299
Yao	25,513

Lugha	Newala
Chagga	45
Hehe	7
Makonde	171,565
Makua	8,192
Matumbi	72
Mwera	358
Pogoro	5
Yao	3,101

Lugha	Tandahimba
Haya	20
Makonde	203,251
Makua	121
Mwera	119
Swahili	255
Yao	71

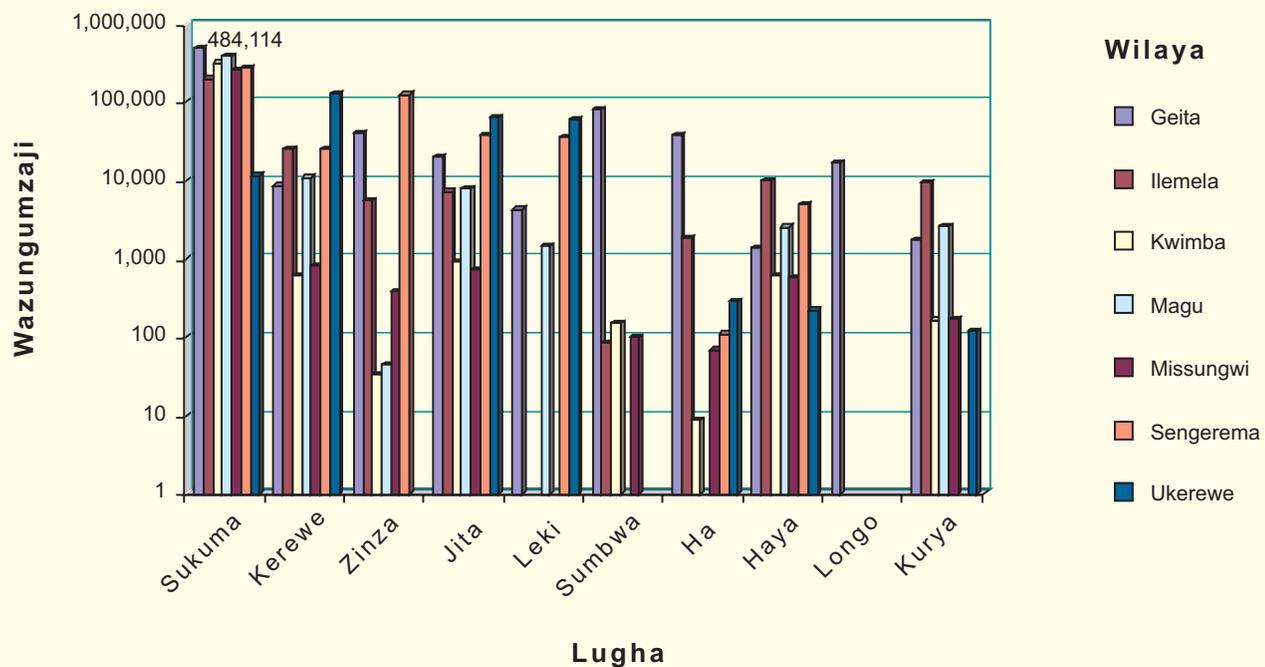

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Mwanza**

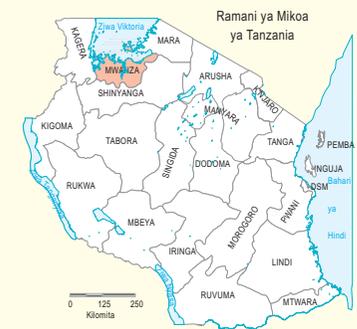
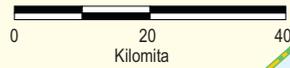
Lugha	Geita	Ilemela	Kwimba	Magu	Missungwi	Sengerema	Ukerewe	Jumla
Sukuma	484,114	197,910	312,061	384,230	252,975	272,492	11,535	1,915,317
Kerewe	8,608	24,775	608	10,875	818	24,609	125,391	195,685
Zinza	40,458	5,533	34	45	392	123,494		169,955
Jita	20,250	7,219	920	7,704	720	37,196	62,932	136,942
Leki	4,276			1,450		35,414	58,995	100,135
Sumbwa	79,490	85	152		103			79,830
Ha	37,190	1,813	9		69	110	282	39,473
Haya	1,364	9,949	623	2,546	577	5,029	222	20,310
Longo	17,087							17,087
Kurya	1,723	9,454	166	2,583	173		122	14,221
Luo	1,603	2,561	19	4,450		561	407	9,602
Subi	5,802							5,802
Nyamwezi	4,035	1,349	65	86	79			5,614
Chagga		4,076	37	807	121	88	127	5,256
Nyaturu	1,479				44			1,522
Nilamba	1,260		7		41			1,308
Swahili		133		67			201	401
Somali			179					179
Kwaya							125	125
Shashi				109				109
Zanaki			40	44				84
Simbiti							58	58
Taturu						22		22
Gogo		15						15
Ikizu				8				8
Fipa			6					6

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Mwanza

Tanbihi: Takwimu hizi hazikuhusisha Wilaya ya Nyamagana

MKOA WA MWANZA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Lyoma Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

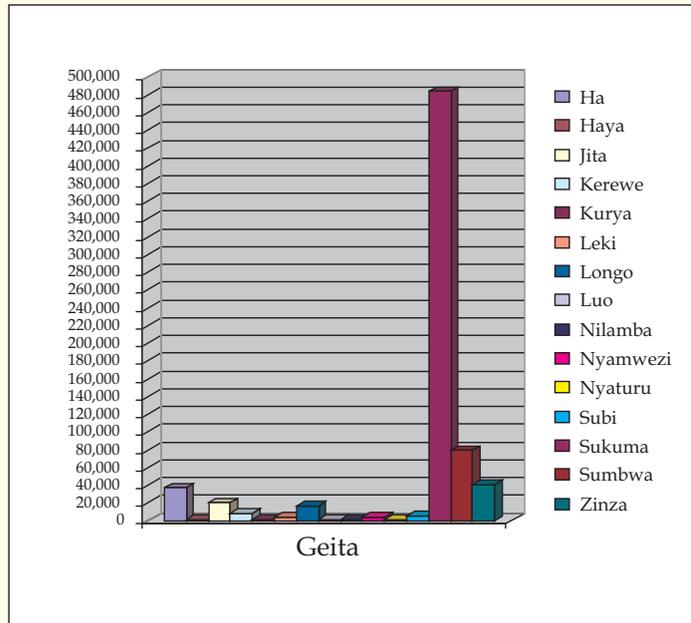
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Buhongwa
- Butimba
- Igogo
- Isamilo
- Kirumba
- Kitangiri
- Igoma
- Mbugani
- Mirongo
- Mkuyuni
- Nyakato
- Nyamagana
- Nyamanoro
- Pamba
- Pasiansi
- Sangabuye

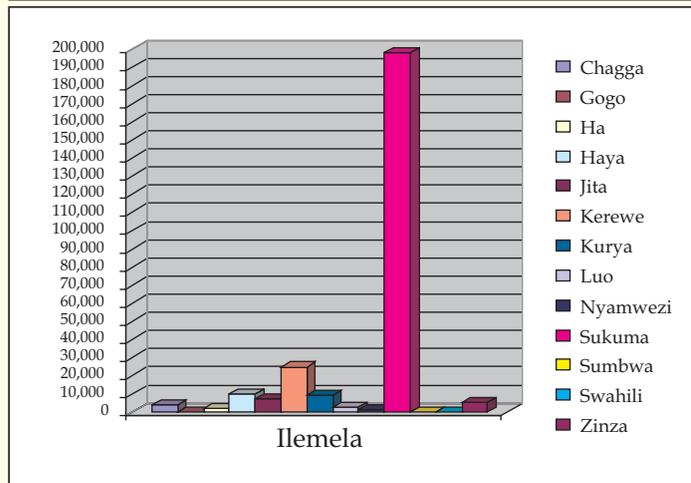
Lugha	Wazungumzaji
Sukuma	1,843,447
Kerewe	100,354
Zinza	89,268
Leki	39,946
Sumbwa	33,797
Jita	28,288

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Geita, Ilemela, Kwimba na Magu

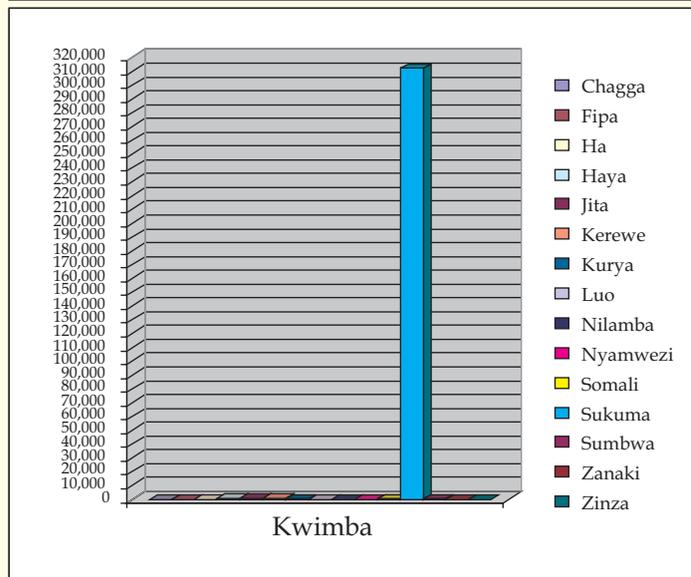
Lugha	Geita
Ha	37,190
Haya	1,364
Jita	20,250
Kerewe	8,608
Kurya	1,723
Leki	4,276
Longo	17,087
Luo	1,603
Nilamba	1,260
Nyamwezi	4,035
Nyaturu	1,479
Subi	5,802
Sukuma	484,114
Sumbwa	79,490
Zinza	40,458

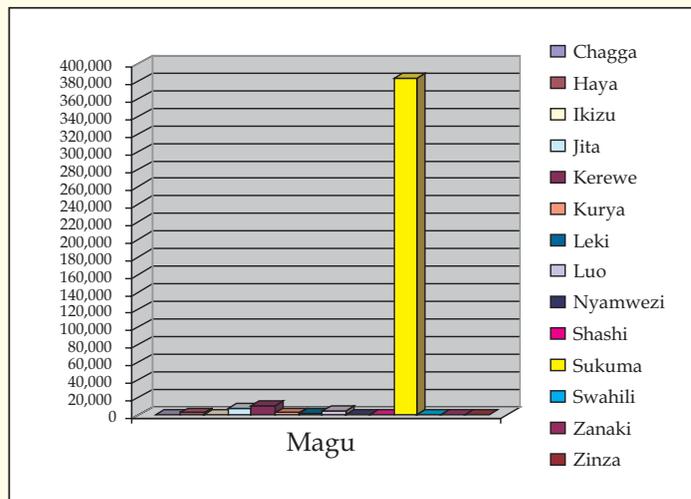
Lugha	Ilemela
Chagga	4,076
Gogo	15
Ha	1,813
Haya	9,949
Jita	7,219
Kerewe	24,775
Kurya	9,454
Luo	2,561
Nyamwezi	1,349
Sukuma	197,910
Sumbwa	85
Swahili	133
Zinza	5,533

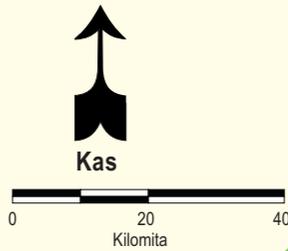
Lugha	Kwimba
Chagga	37
Fipa	6
Ha	9
Haya	623
Jita	920
Kerewe	608
Kurya	166
Luo	19
Nilamba	7
Nyamwezi	65
Somali	179
Sukuma	312,061
Sumbwa	152
Zanaki	40
Zinza	34

Lugha	Magu
Chagga	807
Haya	2,546
Ikizu	8
Jita	7,704
Kerewe	10,875
Kurya	2,583
Leki	1,450
Luo	4,450
Nyamwezi	86
Shashi	109
Sukuma	384,230
Swahili	67
Zanaki	44
Zinza	45

MKOA WA MWANZA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Lyoma Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

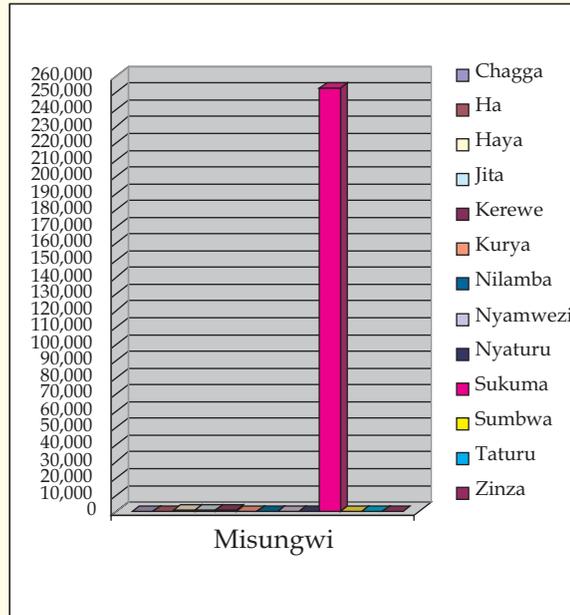
Lugha	Wazungumzaji
Kerewe	61,671
Jita	54,215
Zinza	52,200
Sukuma	42,875
Sumbwa	34,215
Ha	25,776
Leki	24,968
Kurya	5,258
Longo	3,189
Nyamwezi	2,079
Luo	1,978
Haya	1,081
Chagga	97
Somali	82
Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

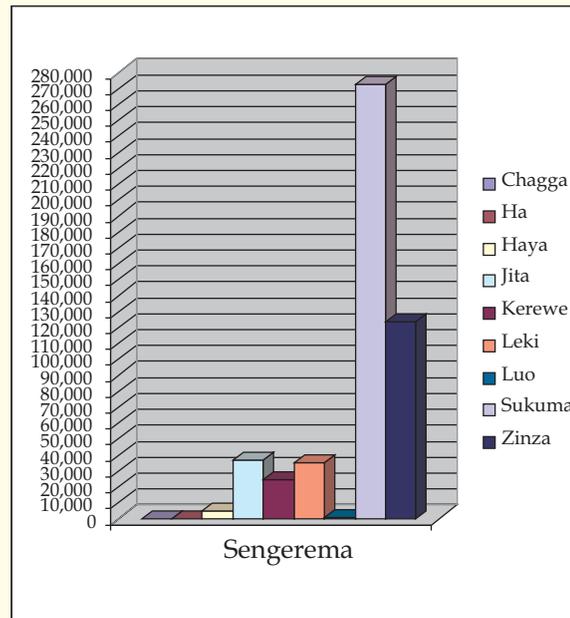
- Buhongwa
- Butimba
- Igogo
- Isamilo
- Kirumba
- Kitangiri
- Igoma
- Mbugani
- Mirongo
- Mkuyuni
- Nyakato
- Nyamagana
- Nyamanoro
- Pamba
- Pasiansi
- Sangabuye

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Misungwi, Sengerema na Ukerewe**

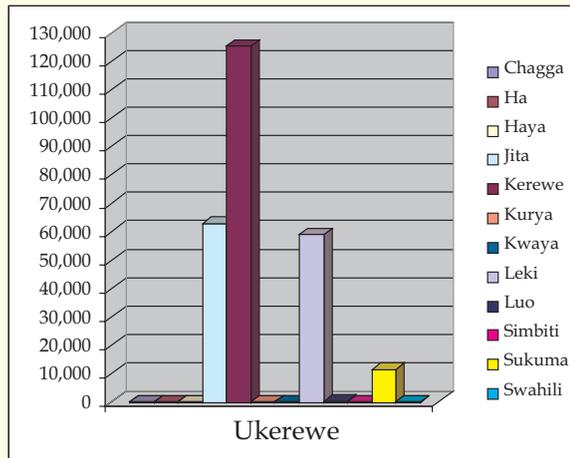
Lugha	Misungwi
Chagga	121
Ha	69
Haya	577
Jita	720
Kerewe	818
Kurya	173
Nilamba	41
Nyamwezi	79
Nyaturu	44
Sukuma	252,975
Sumbwa	103
Taturu	22
Zinza	392

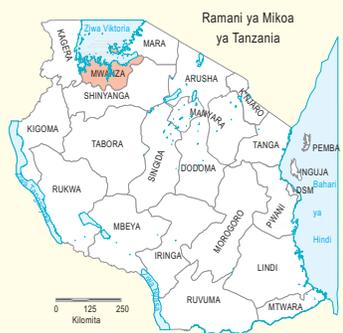
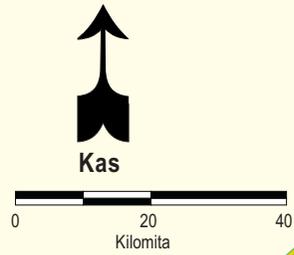
Lugha	Sengerema
Chagga	88
Ha	110
Haya	5,029
Jita	37,196
Kerewe	24,609
Leki	35,414
Luo	561
Sukuma	272,492
Zinza	123,494

Lugha	Ukerewe
Chagga	127
Ha	282
Haya	222
Jita	62,932
Kerewe	125,391
Kurya	122
Kwaya	125
Leki	58,995
Luo	407
Simbiti	58
Sukuma	11,535
Swahili	201

MKOA WA MWANZA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

- Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani**
- Buhongwa
  - Butimba
  - Igogo
  - Isamilo
  - Kirumba
  - Kitangiri
  - Igoma
  - Mbugani
  - Mirongo
  - Mkuyuni
  - Nyakato
  - Nyamagana
  - Nyamanoro
  - Pamba
  - Pasiansi
  - Sangabuye

UFUNGUO

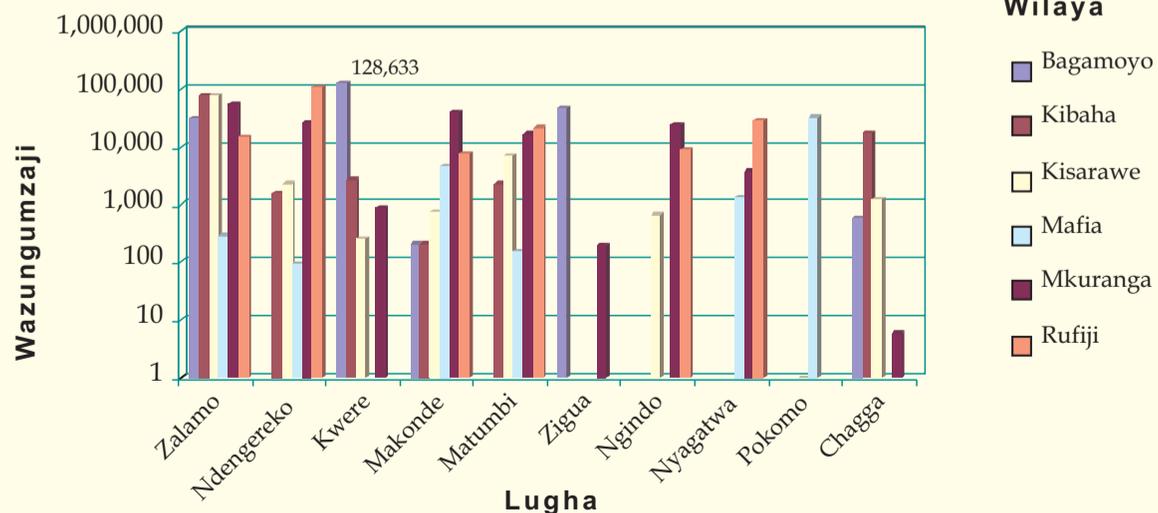
Lugha	Wazungumzaji
Jita	30,954
Leki	20,601
Zinza	18,161
Kerewe	14,283
Haya	11,330
Sumbwa	10,627
Ha	8,021
Longo	5,835
Sukuma	4,130
Chagga	3,129
Kurya	2,439
Luo	2,035
Nyaturu	1,219
Subi	978
Nyamwezi	663
Nilamba	318
Kwaya	125
Somali	91
Zanaki	40
Hakuna	

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Lyimo
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

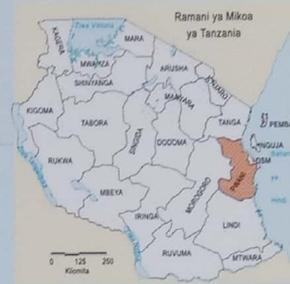
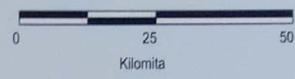
**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Pwani**

Lugha	Bagamoyo	Kibaha	Kisarawe	Mafia	Mkuranga	Rufiji	Jumla
Zalamo	30,525	77,353	78,453	289	56,249	15,044	257,913
Ndengereko		1,585	2,281	93	26,131	109,133	139,224
Kwere	128,633	2,705	257		872		132,467
Makonde	207	208	745	4,595	39,000	7,643	52,399
Matumbi		2,278	6,793	157	16,541	21,477	47,247
Zigua	45,842				201		46,043
Ngindo			661		24,477	8,994	34,132
Nyagatwa				1,348	3,758	28,328	33,434
Pokomo			0	32,375			32,375
Chagga	587	16,877	1,198		6		18,668
Swahili	10,104	557		841	712		12,214
Sukuma	718	8,065			2,115		10,899
Asu	293	9,476	895		96		10,760
Nyamwezi	256	6,600	16	445	2,939		10,256
Doe	7,826		101				7,927
Rwingo						6,451	6,451
Mwera					4,813	822	5,636
Pogoro					5	3,969	3,975
Nilamba		2,921			176		3,098
Kwavi	2,737	267	1				3,004
Gogo	424	332	1,680		150		2,586
Hehe	120	1,767			0	19	1,907
Ngoni					1,734		1,734
Makua					1,359		1,359
Yao		72			1,047		1,119
Burushi			646	412			1,058
Ha		464	115		399		978
Matengo					968		968
Luguru	192		372		274	93	930
Lingala					899		899
Sangu					785		785
Nyaturu					634		634
Kurya		615					615
Nyakyusa		376	98		52		526
Kutu			437				437
Maasai		167			263		430
Sambaa	156				36		192
Haya			181				181
Malila			134				134
Zinza	122						122
Bondei	117						117
Digo	107				6		113
Bena			93		20		113
Nyasa					66		66
Fipa					56		56
Vidunda					52		52
Kwaya		41					41
Manda						28	28
Nguu			12				12
Sagara					12		12
Safwa					10		10
Ndamba					10		10
Kinga					3		3

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Pwani

MKOA WA PWANI LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

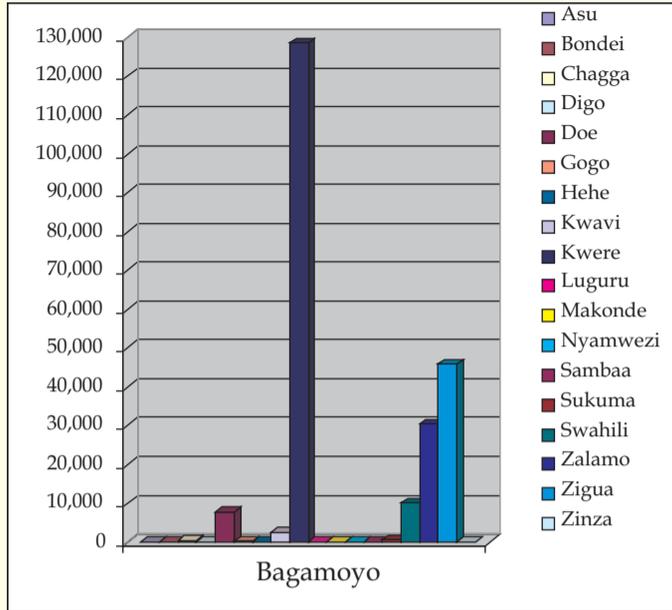
UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji		
Zalamo	215,988	Pokomo	32,375
Kwere	116,652	Nyagatwa	25,676
Ndengereko	96,856	Makonde	18,076
Zigua	40,020	Matumbi	7,490

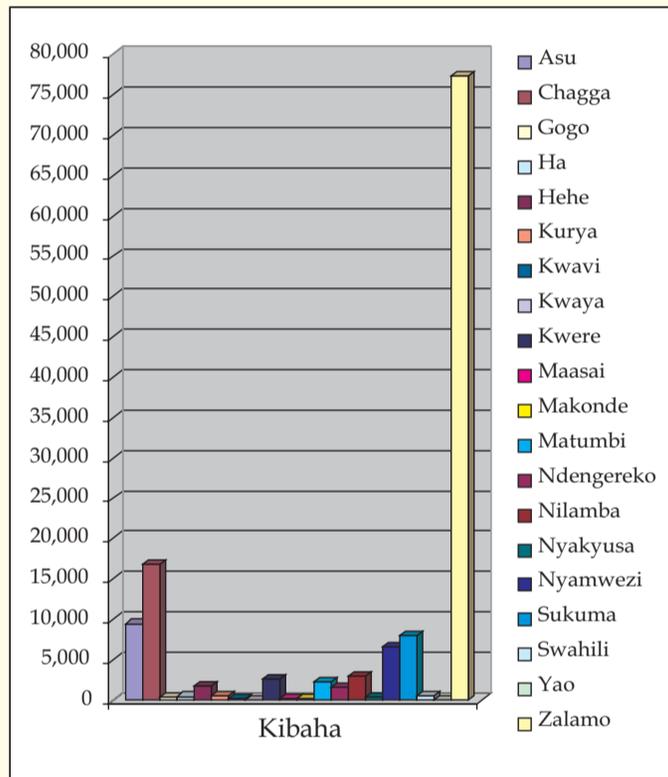
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Chumbi
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Rेल

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Bagamoyo, Kibaha na Kisarawe**

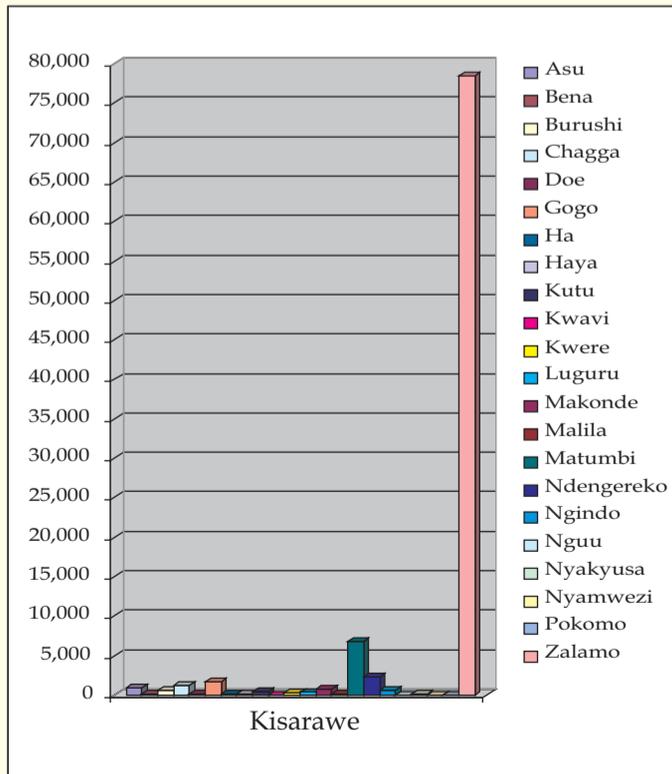
Lugha	Bagamoyo
Asu	293
Bondei	117
Chagga	587
Digo	107
Doe	7,826
Gogo	424
Hehe	120
Kwavi	2,737
Kwere	128,633
Luguru	192
Makonde	207
Nyamwezi	256
Sambaa	156
Sukuma	718
Swahili	10,104
Zalamo	30,525
Zigua	45,842
Zinza	122

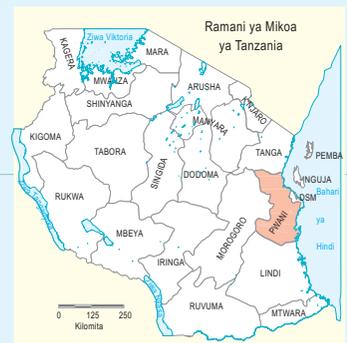
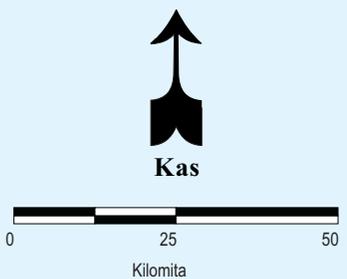
Lugha	Kibaha
Asu	9,476
Chagga	16,877
Gogo	332
Ha	464
Hehe	1,767
Kurya	615
Kwavi	267
Kwaya	41
Kwere	2,705
Maasai	167
Makonde	208
Matumbi	2,278
Ndengereko	1,585
Nilamba	2,921
Nyakyusa	376
Nyamwezi	6,600
Sukuma	8,065
Swahili	557
Yao	72
Zalamo	77,353

Lugha	Kisarawe
Asu	895
Bena	93
Burushi	646
Chagga	1,198
Doe	101
Gogo	1,680
Ha	115
Haya	181
Kutu	437
Kwavi	1
Kwere	257
Luguru	372
Makonde	745
Malila	134
Matumbi	6,793
Ndengereko	2,281
Ngindo	661
Nguu	12
Nyakyusa	98
Nyamwezi	16
Pokomo	0
Zalamo	78,453

MKOA WA PWANI
LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

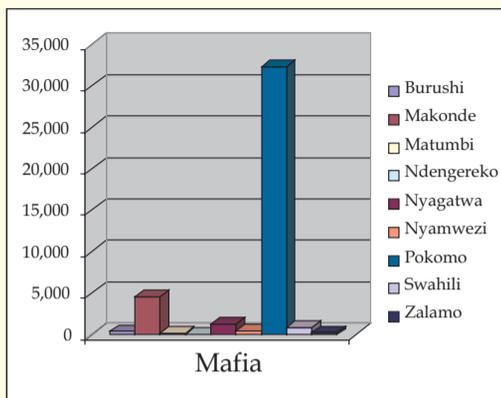
UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji
Zalamo	29,129
Ndengeroko	26,953
Matumbi	26,699
Chagga	16,049
Kwere	12,798
Makonde	11,586
Swahili	9,067
Ngindo	6,899
Rwingo	5,753
Doe	3,341
Zigua	1,960
Nyagatwa	1,903
Gogo	1,346
Nyamwezi	1,085
Sukuma	1,018
Kwavi	869
Kutu	207

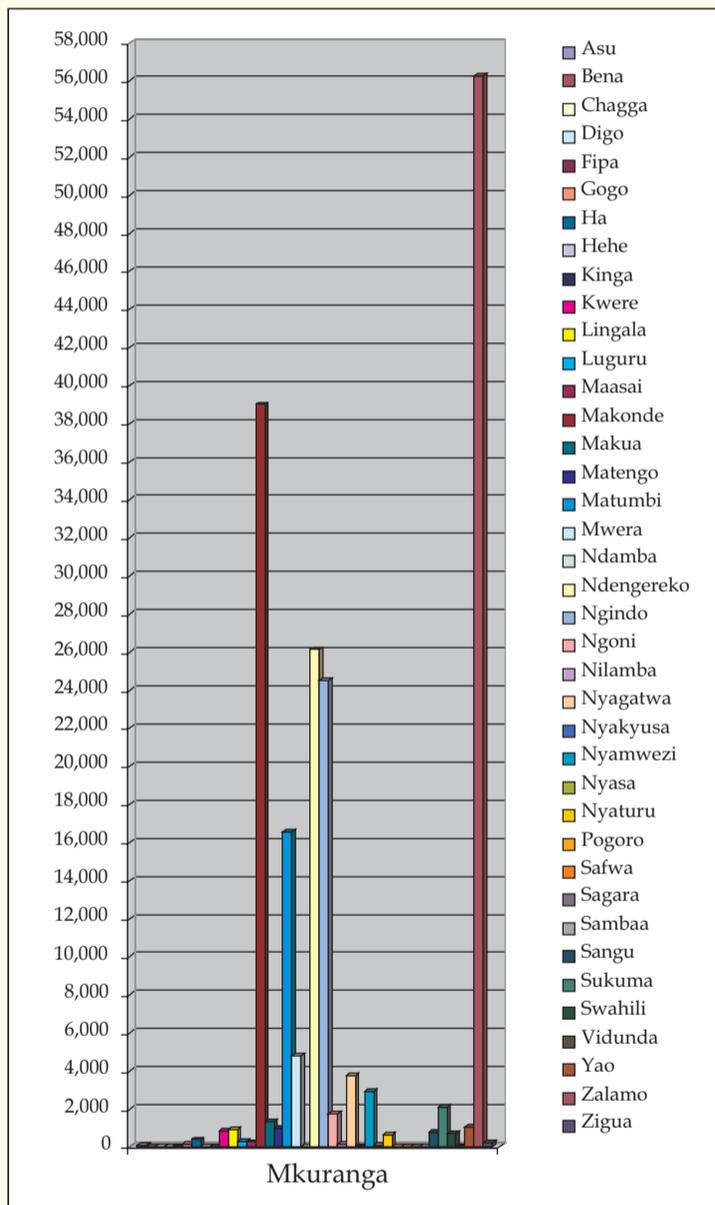
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Chumbi Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Mafia, Mkuranga na Rufiji

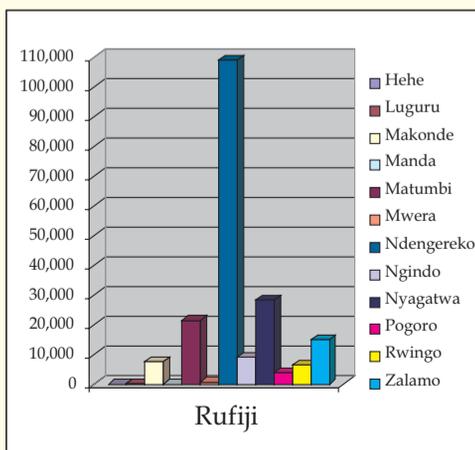
Lugha	Mafia
Burushi	412
Makonde	4,595
Matumbi	157
Ndengereko	93
Nyagatwa	1,348
Nyamwezi	445
Pokomo	32,375
Swahili	841
Zalamo	289

Lugha	Mkuranga
Asu	96
Bena	20
Chagga	6
Digo	6
Fipa	56
Gogo	150
Ha	399
Hehe	0
Kinga	3
Kwere	872
Lingala	899
Luguru	274
Maasai	263
Makonde	39,000
Makua	1,359
Matengo	968
Matumbi	16,541
Mwera	4,813
Ndamba	10
Ndengereko	26,131
Ngindo	24,477
Ngoni	1,734
Nilamba	176
Nyagatwa	3,758
Nyakyusa	52
Nyamwezi	2,939
Nyasa	66
Nyaturu	634
Pogoro	5
Safwa	10
Sagara	12
Sambaa	36
Sangu	785
Sukuma	2,115
Swahili	712
Vidunda	52
Yao	1,047
Zalamo	56,249
Zigua	201

Lugha	Rufiji
Hehe	19
Luguru	93
Makonde	7,643
Manda	28
Matumbi	21,477
Mwera	822
Ndengereko	109,133
Ngindo	8,994
Nyagatwa	28,328
Pogoro	3,969
Rwingo	6,451
Zalamo	15,044

MKOA WA PWANI LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji	Lugha	Wazungumzaji
Ngindo	15,747	Nilamba	2,921
Makonde	13,019	Sukuma	1,763
Asu	7,938	Swahili	1,526
Ndengereko	6,896	Kwavi	1,411
Zalamo	5,274	Kwere	1,253
Nyagatwa	4,003	Zigua	1,240
Pogoro	3,548	Nyamwezi	939
Doe	3,515	Hehe	627
Matumbi	3,434	Chagga	575
		Burushi	412
		Gogo	259
		Nyakyusa	86
		Mailila	28
		Hakuna	

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Chumbi
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

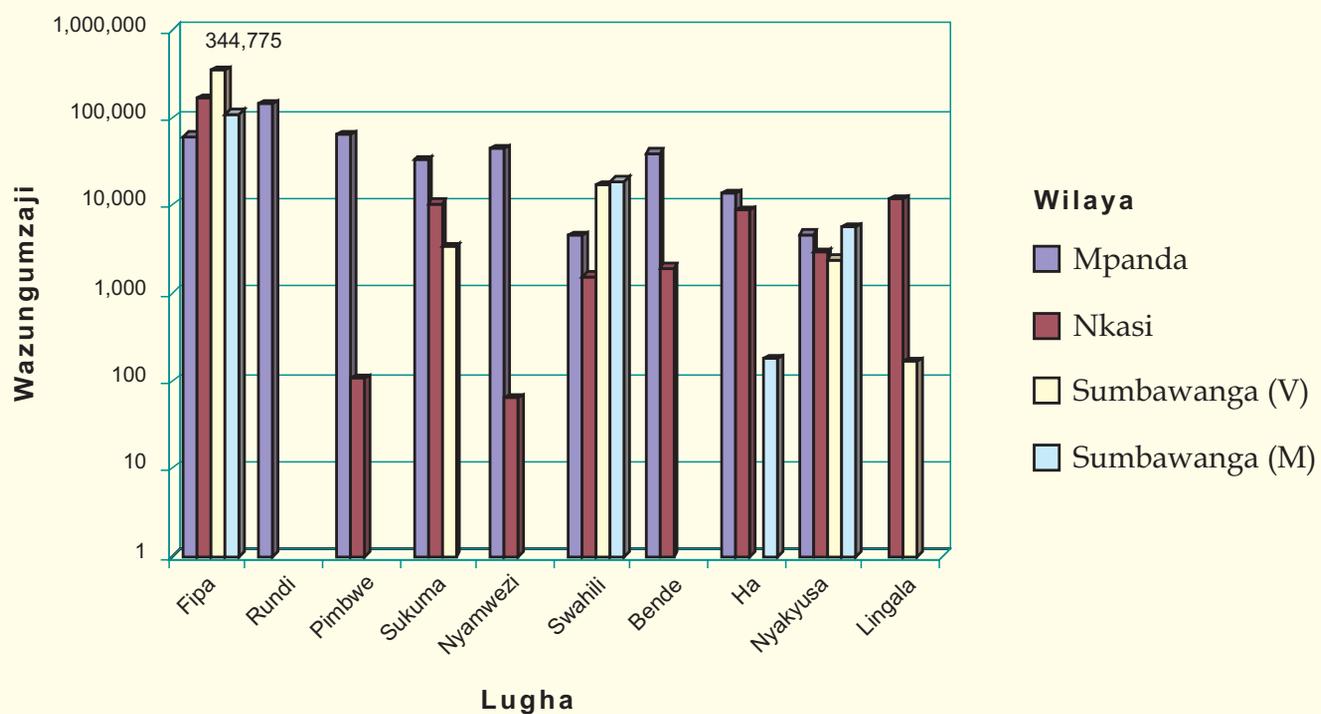
© Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, 2009

Ramani zimesanifiwa na kuchapwa na InfoBridge Consultants Ltd

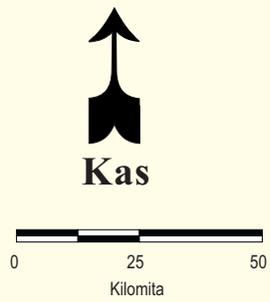
**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Rukwa**

Lugha	Mpanda	Nkansi	Sumbawanga (V)	Sumbawanga (M)	Jumla
Fipa	61,308	164,123	344,775	111,872	682,078
Rundi	141,610				141,610
Pimbwe	64,487	105			64,592
Sukuma	32,200	10,450	3,331		45,982
Nyamwezi	43,689	63			43,752
Swahili	4,537	1,539	17,411	18,806	42,294
Bende	39,356	1,953			41,309
Ha	13,336	8,644		174	22,154
Nyakyusa	4,698	2,972	2,426	5,692	15,789
Lingala		11,916	164		12,080
Ndali		387		3,819	4,207
Wemba		1,286	2,622		3,908
Kinga		148		3,689	3,837
Gala	2,212	168			2,380
Chagga	414	584	57	1,078	2,133
Nyarwanda	1,530				1,530
Lungu		1,484			1,484
Nyiha		116	111	1,206	1,433
Mambwe	205	1,072			1,277
Somali		31	851		883
Safwa		233		409	642
Bembe	507				507
Tongwe	363				363
Bena				96	96
Hehe		34			34

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Rukwa

MKOA WA RUKWA
LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kasanga
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

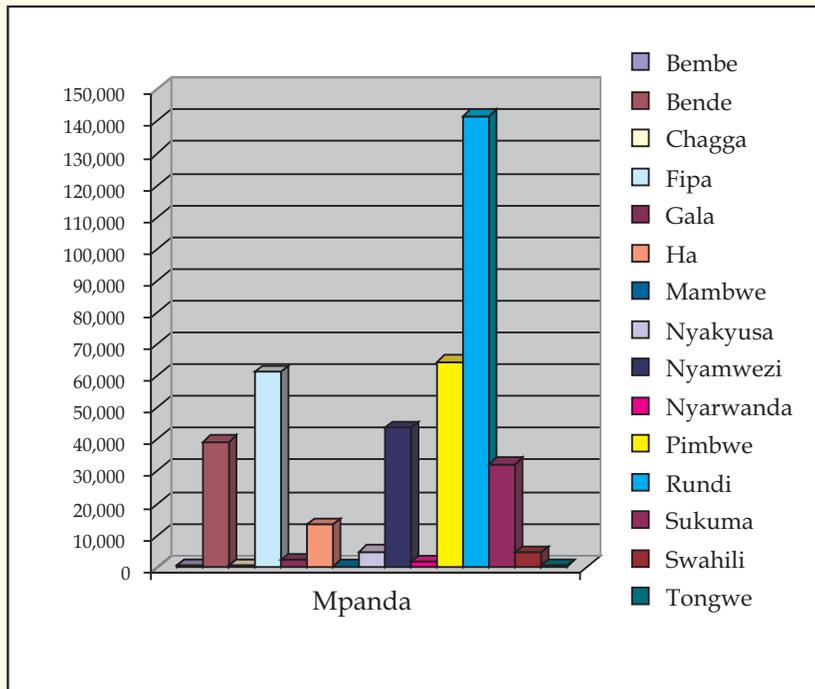
Lugha	Wazungumzaji
Fipa	645,581
Rundi	141,069
Pimbwe	41,848
Bende	26,688
Nyamwezi	21,680
Sukuma	12,308
Ha	11,209
Nyakyusa	4,323
Gala	2,212

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

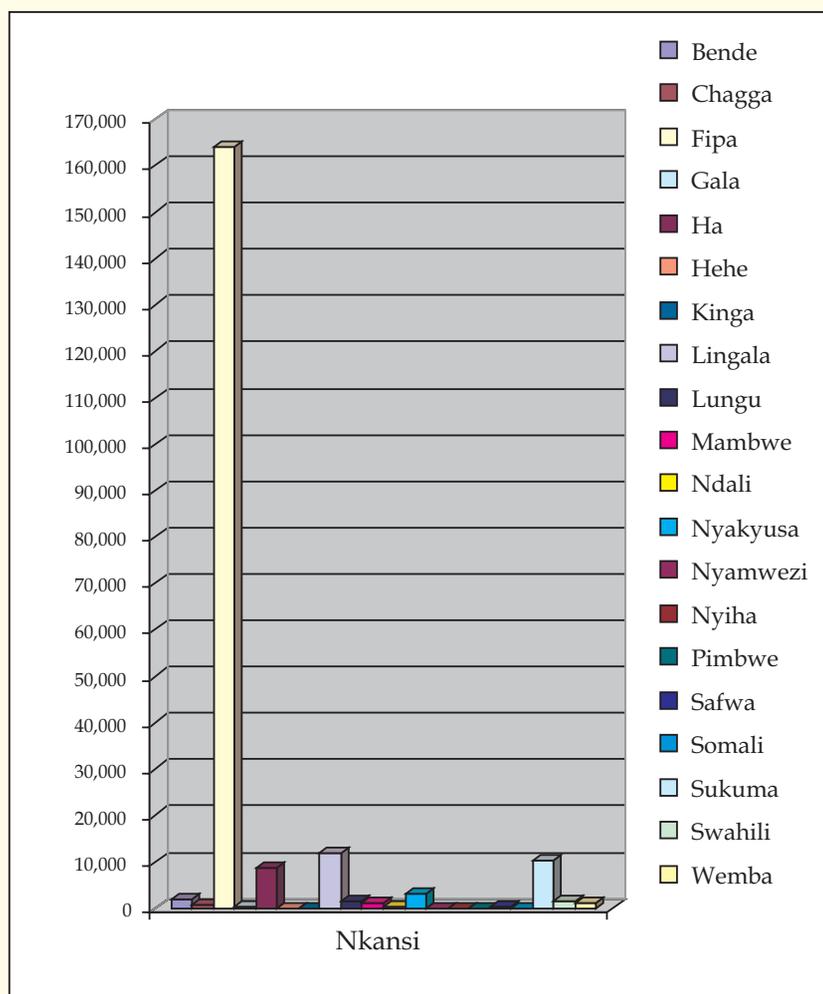
- Ilembo
- Izia
- Kashaulili
- Katandala
- Kawajense
- Malangali
- Mazwi
- Nsemulwa
- Ntendo
- Old Sumbawanga
- Senga
- Shanwe

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Mpanda na Nkasi**

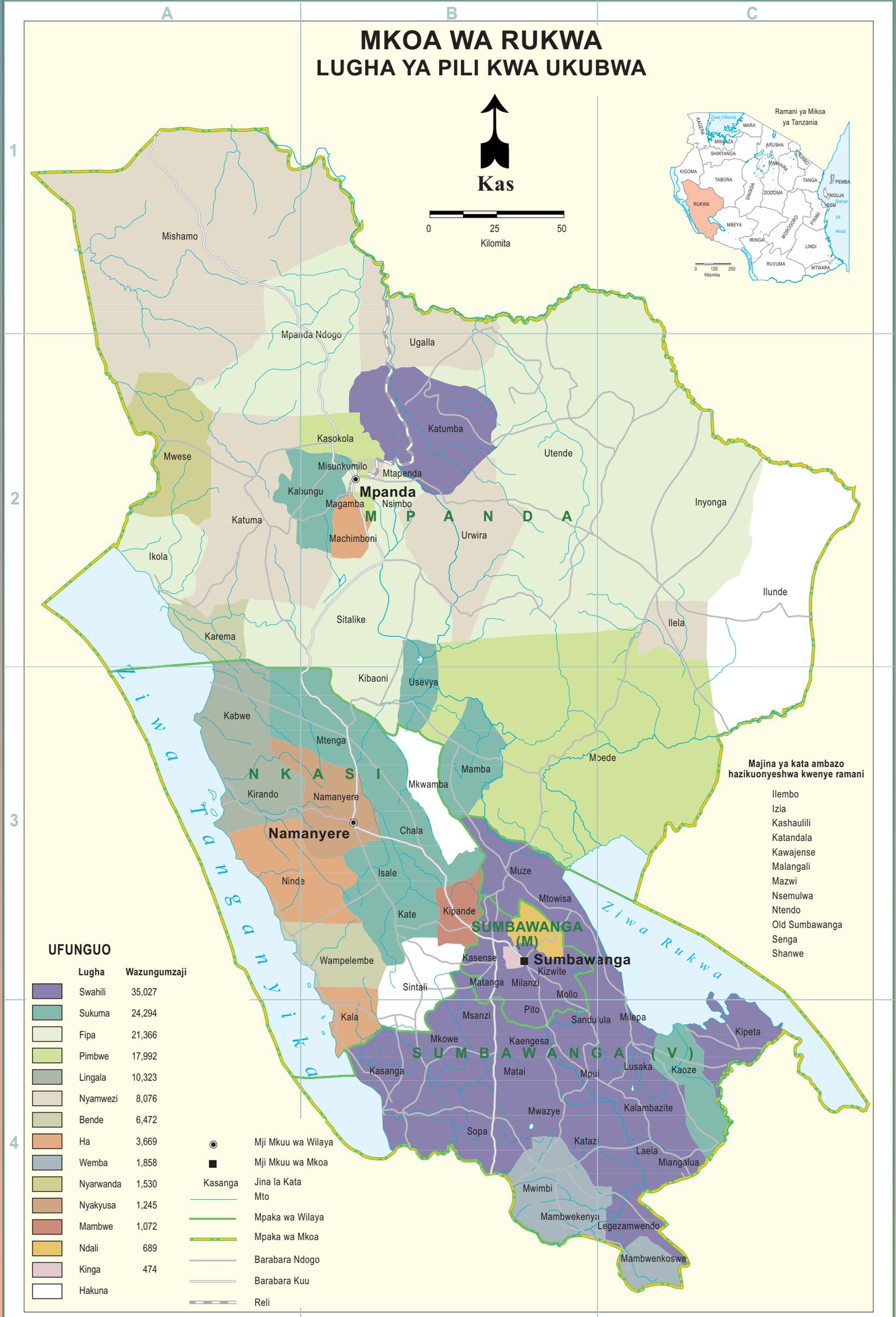
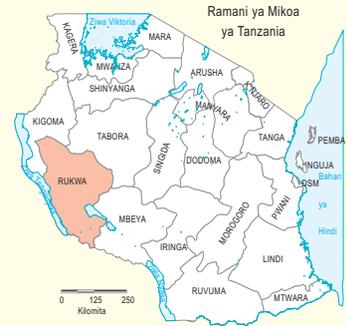
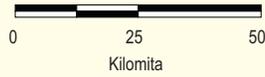
Lugha	Mpanda
Bembe	507
Bende	39,356
Chagga	414
Fipa	61,308
Gala	2,212
Ha	13,336
Mambwe	205
Nyakyusa	4,698
Nyamwezi	43,689
Nyarwanda	1,530
Pimbwe	64,487
Rundi	141,610
Sukuma	32,200
Swahili	4,537
Tongwe	363

Lugha	Nkasi
Bende	1,953
Chagga	584
Fipa	164,123
Gala	168
Ha	8,644
Hehe	34
Kinga	148
Lingala	11,916
Lungu	1,484
Mambwe	1,072
Ndali	387
Nyakyusa	2,972
Nyamwezi	63
Nyiha	116
Pimbwe	105
Safwa	233
Somali	31
Sukuma	10,450
Swahili	1,539
Wemba	1,286

**MKOA WA RUKWA
LUGHA YA PILI KWA UKUBWA**

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Ilembo
- Izia
- Kashaulili
- Katandala
- Kawajense
- Malangali
- Mazwi
- Nsemulwa
- Ntendo
- Old Sumbawanga
- Senga
- Shanwe

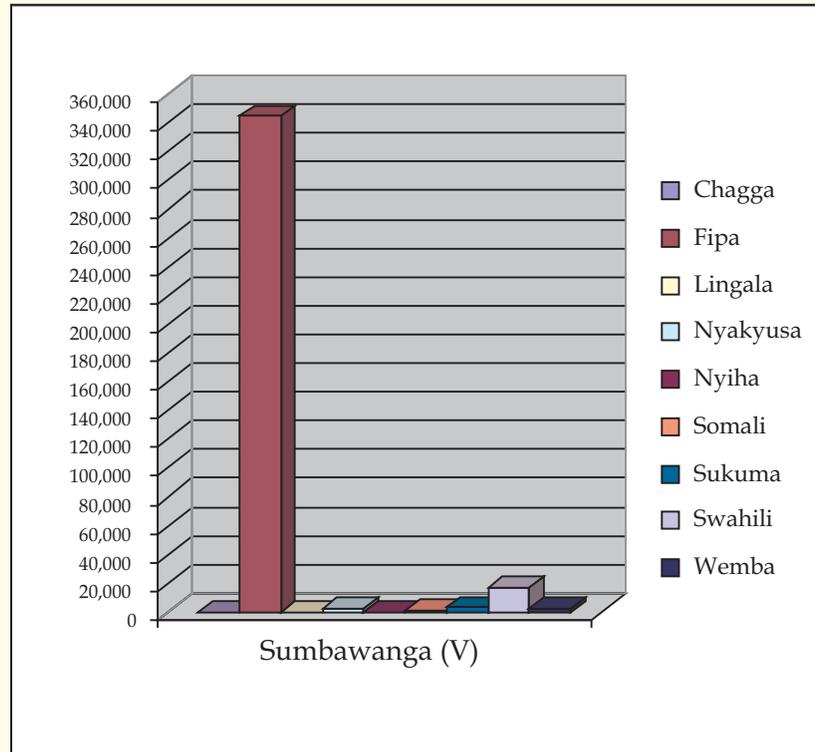
UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji
Swahili	35,027
Sukuma	24,294
Fipa	21,366
Pimbwe	17,992
Lingala	10,323
Nyamwezi	8,076
Bende	6,472
Ha	3,669
Wemba	1,858
Nyarwanda	1,530
Nyakyusa	1,245
Mambwe	1,072
Ndali	689
Kinga	474
Hakuna	

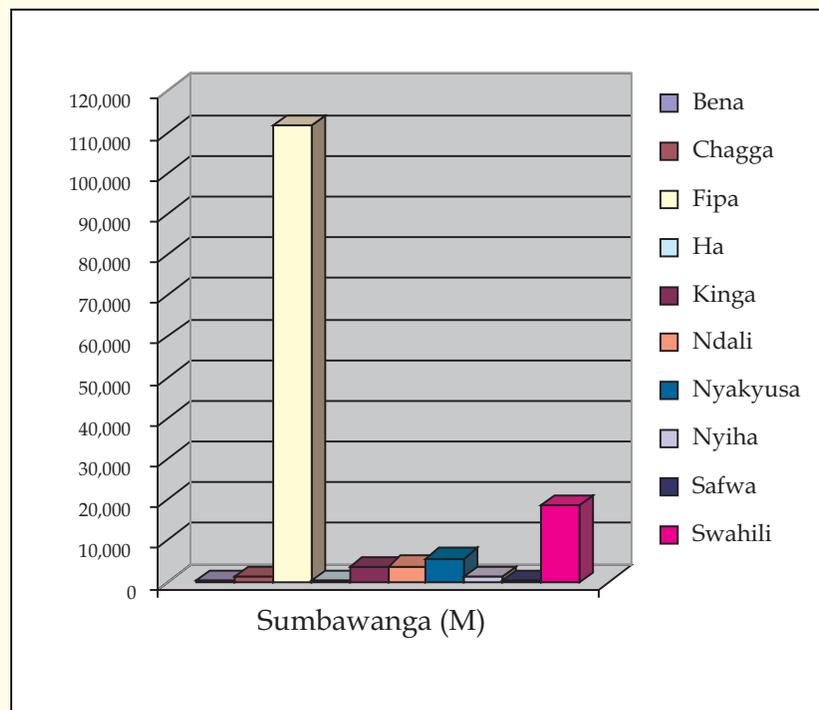
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kasanga
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Sumbawanga (V) na Sumbawanga (M)**

Lugha	Sumbawanga (V)
Chagga	57
Fipa	344,775
Lingala	164
Nyakyusa	2,426
Nyiha	111
Somali	851
Sukuma	3,331
Swahili	17,411
Wemba	2,622

Lugha	Sumbawanga (M)
Bena	96
Chagga	1,078
Fipa	111,872
Ha	174
Kinga	3,689
Ndali	3,819
Nyakyusa	5,692
Nyiha	1,206
Safwa	409
Swahili	18,806

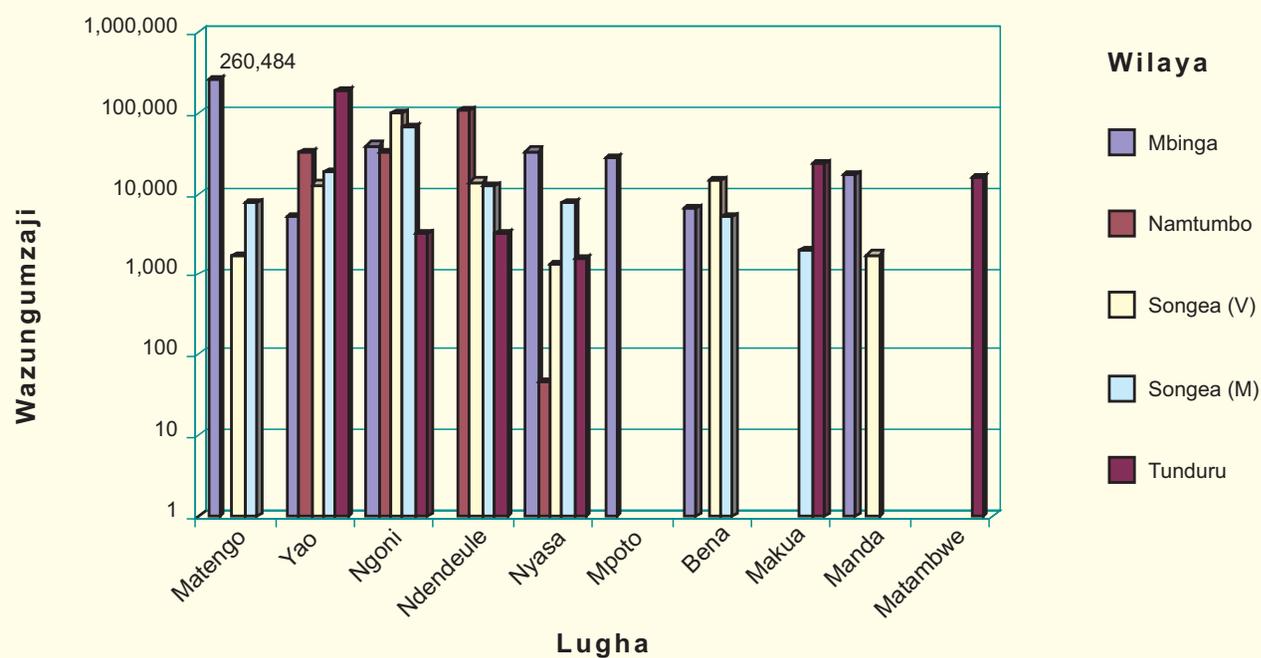

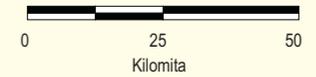
**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Ruvuma**

Lugha	Mbinga	Namtumbo	Songea (V)	Songea (M)	Tunduru	Jumla
Matengo	260,484		1,690	7,642		269,816
Yao	4,990	32,049	12,871	18,610	188,187	256,707
Ngoni	39,103	32,483	99,179	66,848	3,222	240,834
Ndendeule		106,486	13,890	12,097	3,074	135,546
Nyasa	33,358	48	1,366	7,690	1,575	44,037
Mpoto	27,559					27,559
Bena	6,484		14,220	5,291		25,995
Makua				1,919	23,336	25,255
Manda	17,077		1,751			18,828
Matambwe					15,973	15,973
Lomwe			5,206		5,203	10,409
Kinga	5,478		266	3,229		8,972
Pangwa	1,678		4,845			6,523
Makonde	372			1,056	4,483	5,911
Nindi		3,986	216	1,487		5,689
Chagga	1,086		79	2,632		3,797
Mwera	73				1,998	2,070
Nyakyusa	579		459	915		1,953
Kisi	1,948					1,948
Nkamanga	1,396					1,396
Hehe	327		816			1,143
Swahili	825					825
Kurya			79	403		482
Sukuma				403	5	409
Haya				9		9

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Ruvuma

MKOA WA RUVUMA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Bomba Mbili
- Lizaboni
- Majengo
- Matarawe
- Matogoro
- Mfaranyaki
- Misufini
- Mletele
- Mshangano
- Ruhwiko
- Ruvuma
- Songea Mjini
- Subira

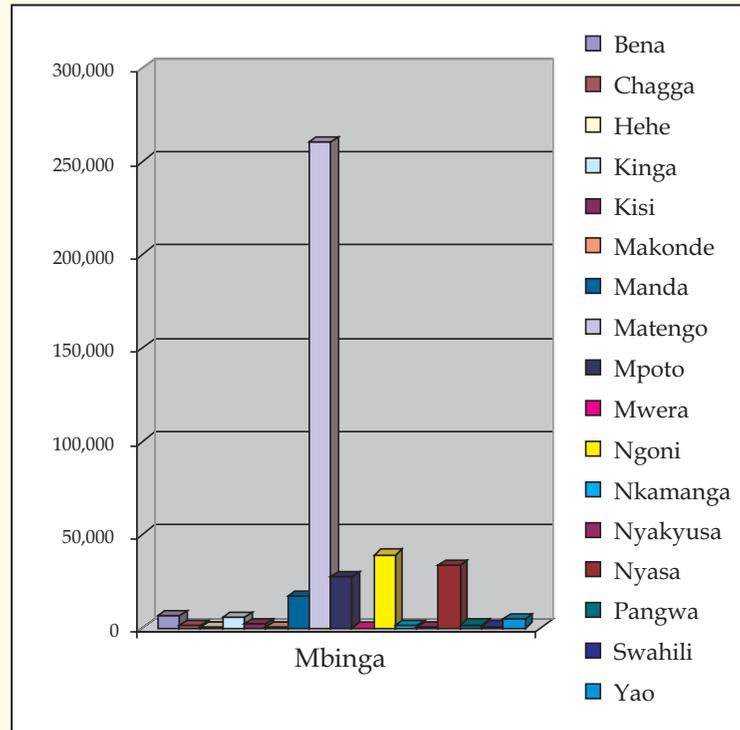
UFUNGUO			
Lugha	Wazungumzaji	Lugha	Wazungumzaji
Yao	255,018	Nyasa	21,609
Matengo	236,875	Makua	9,570
Ngoni	168,180	Bena	7,185
Ndendeule	103,521	Manda	7,067
Mpoto	22,525	Matambwe	5,049

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Liuli Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

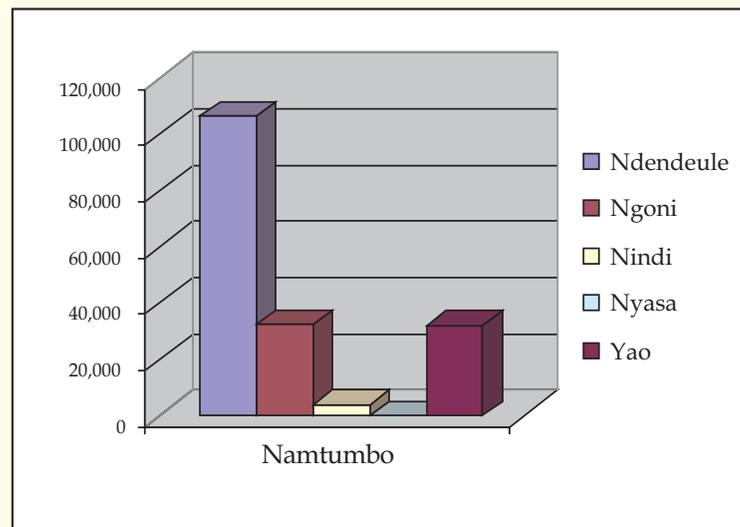

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Mbinga, Namtumbo na Songea (V)**

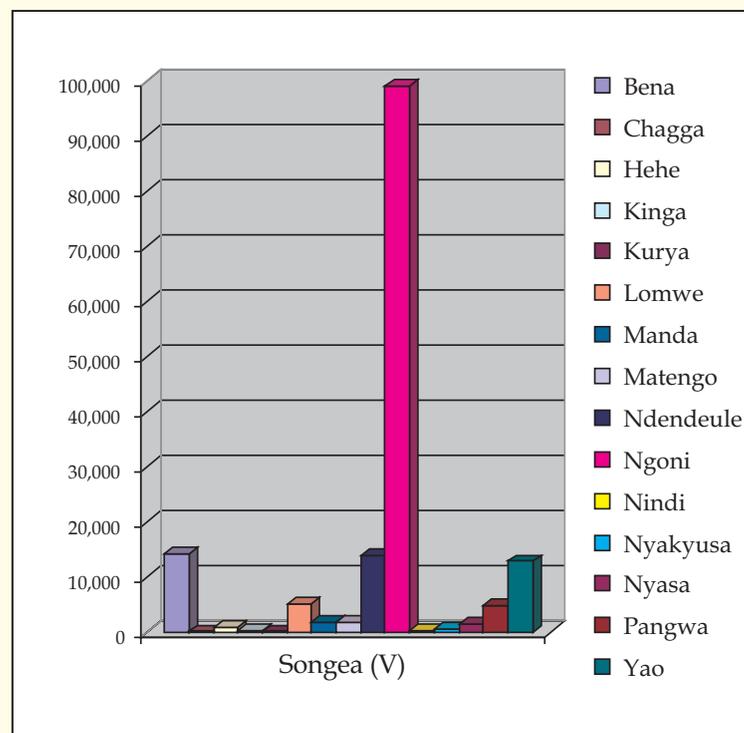
Lugha	Mbinga
Bena	6,484
Chagga	1,086
Hehe	327
Kinga	5,478
Kisi	1,948
Makonde	372
Manda	17,077
Matengo	260,484
Mpoto	27,559
Mwera	73
Ngoni	39,103
Nkamanga	1,396
Nyakyusa	579
Nyasa	33,358
Pangwa	1,678
Swahili	825
Yao	4,990

Lugha	Namtumbo
Ndendeule	106,486
Ngoni	32,483
Nindi	3,986
Nyasa	48
Yao	32,049

Lugha	Songea (V)
Bena	14,220
Chagga	79
Hehe	816
Kinga	266
Kurya	79
Lomwe	5,206
Manda	1,751
Matengo	1,690
Ndendeule	13,890
Ngoni	99,179
Nindi	216
Nyakyusa	459
Nyasa	1,366
Pangwa	4,845
Yao	12,871

Lugha	Wazungumzaji
Ngoni	45,961
Ndendeule	26,231
Yao	20,283
Malengo	14,856
Makua	14,541
Matambwe	9,496
Lomwe	7,731
Manda	7,804
Bena	4,751
Nyasa	4,547
Mpoto	3,248
Pangwa	2,945
Nindi	2,375
Kinga	1,589
Hehe	459
Hakua	

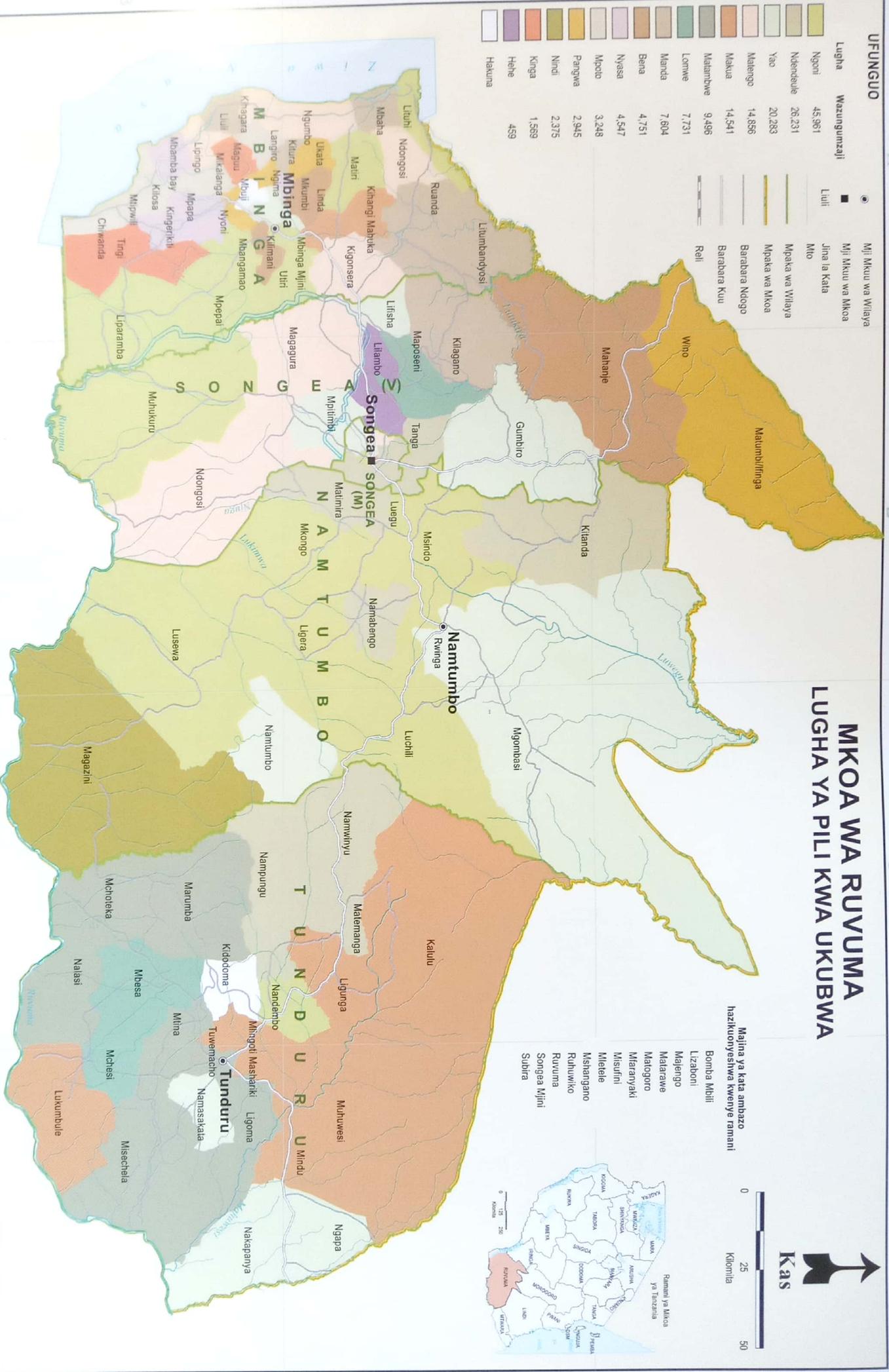
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Raili

MKOA WA RUVUMA

LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

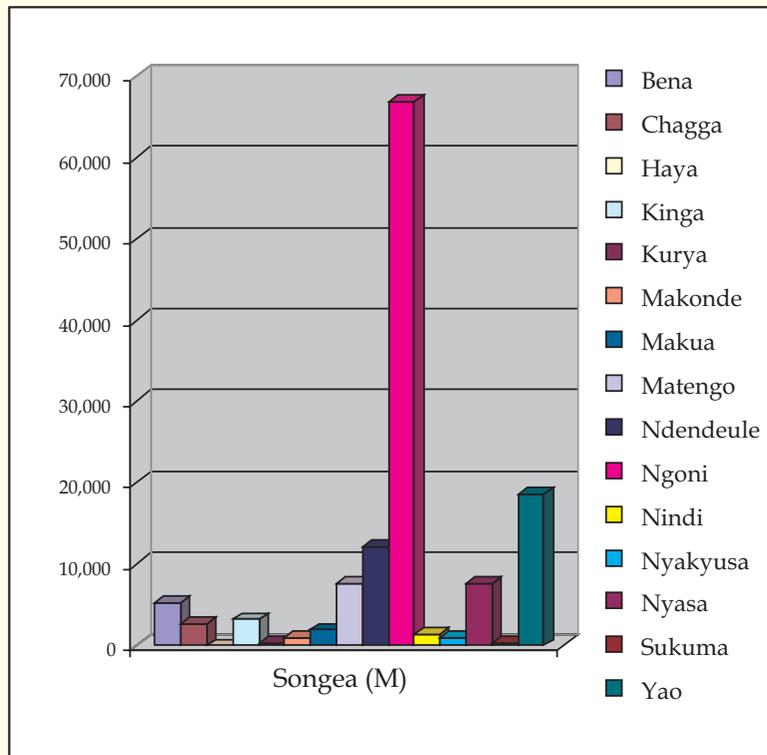
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Bomba Mbili
- Lizaboni
- Malengo
- Malarawe
- Matogoro
- Maranyaki
- Misurufi
- Malele
- Mshangano
- Ruhwiko
- Ruvuma
- Songea Mini
- Subira

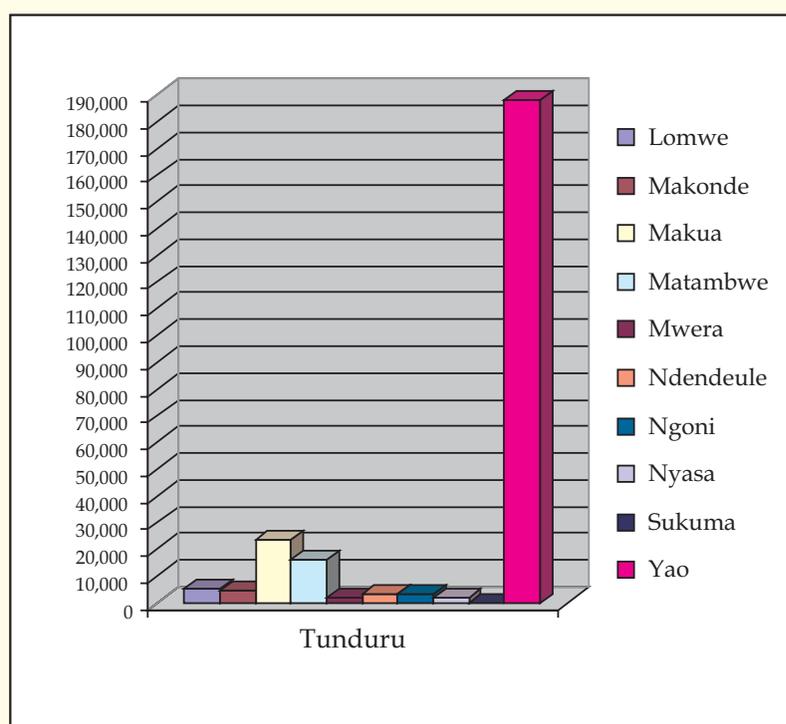

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Songea (M) na Tunduru**

Lugha	Songea (M)
Bena	5,291
Chagga	2,632
Haya	9
Kinga	3,229
Kurya	403
Makonde	1,056
Makua	1,919
Matengo	7,642
Ndendeule	12,097
Ngoni	66,848
Nindi	1,487
Nyakyusa	915
Nyasa	7,690
Sukuma	403
Yao	18,610

Lugha	Tunduru
Lomwe	5,203
Makonde	4,483
Makua	23,336
Matambwe	15,973
Mwera	1,998
Ndendeule	3,074
Ngoni	3,222
Nyasa	1,575
Sukuma	5
Yao	188,187

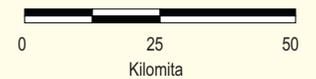

MKOA WA RUVUMA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

UFUNGUO

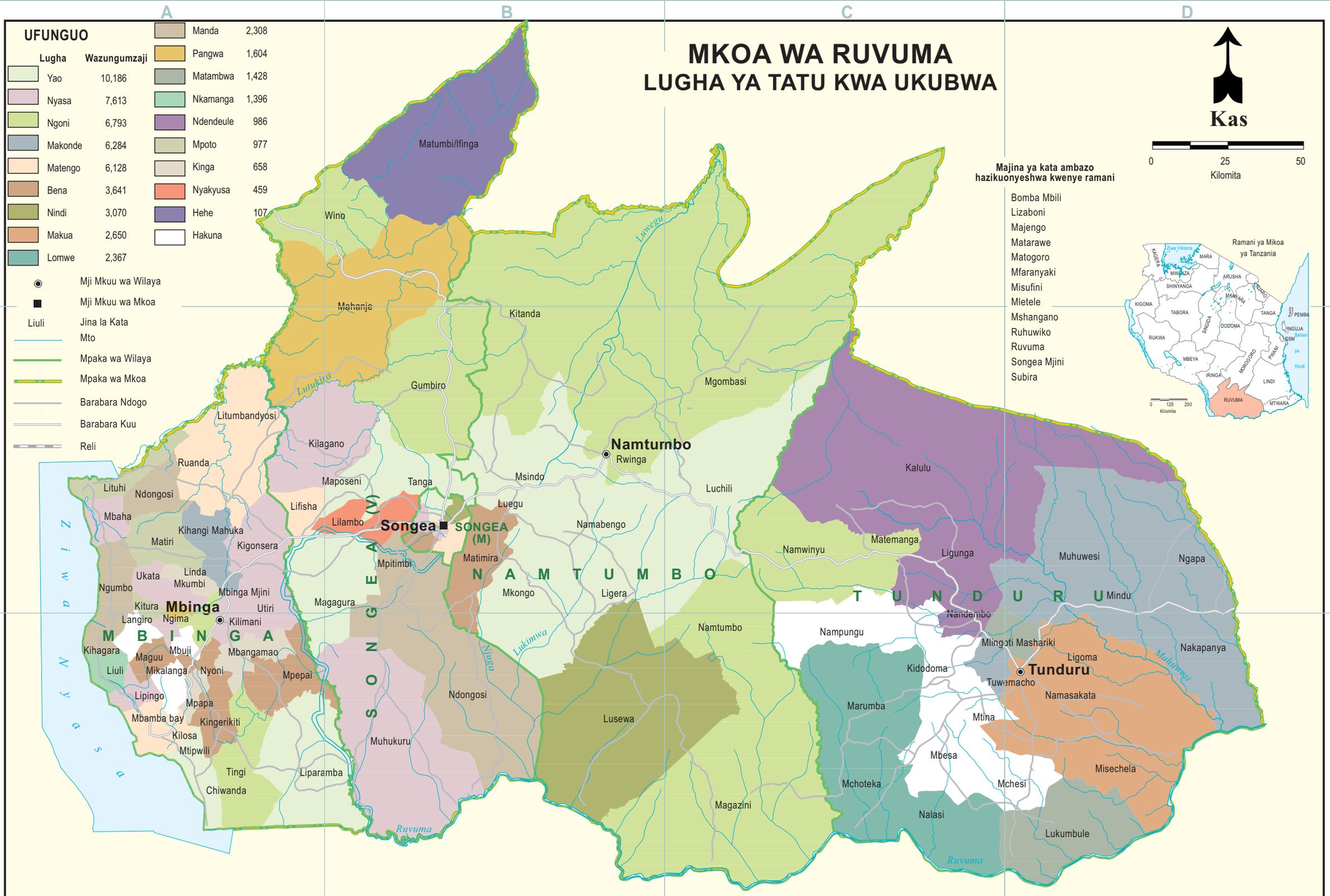
Lugha	Wazungumzaji	Ufunguo	Wazungumzaji
Yao	10,186	Manda	2,308
Nyasa	7,613	Pangwa	1,604
Ngoni	6,793	Matambwa	1,428
Makonde	6,284	Nkamanga	1,396
Matengo	6,128	Ndendeule	986
Bena	3,641	Mpoto	977
Nindi	3,070	Kinga	658
Makua	2,650	Nyakyusa	459
Lomwe	2,367	Hehe	107
		Hakuna	

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Liuli Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

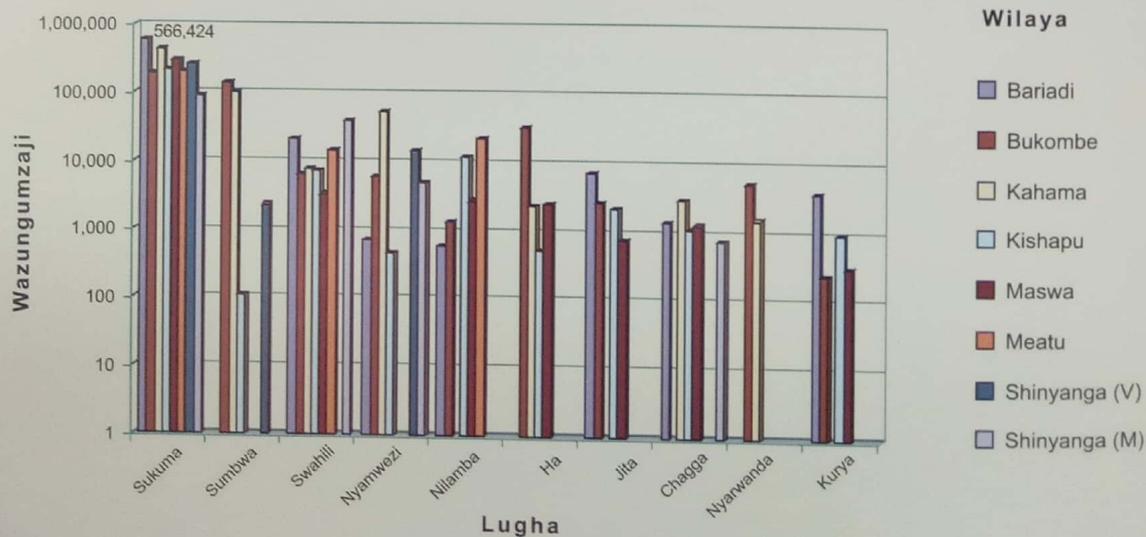
- Bomba Mbili
- Lizaboni
- Majengo
- Matarawe
- Matogoro
- Mfaranyaki
- Misufini
- Mletele
- Mshangano
- Ruhuwiko
- Ruvuma
- Songea Mjini
- Subira

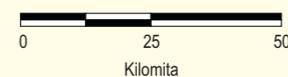
Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Shinyanga

Lugha	Bariadi	Bukombe	Kahama	Kishapu	Maswa	Meatu	Shinyanga (V)	Shinyanga (M)	Jumla
Sukuma	566,424	190,605	424,826	212,114	292,742	200,102	259,376	90,105	2,236,295
Sumbwa		137,115	100,377	110			2,260		239,863
Swahili	20,482	6,223	7,842	7,029	3,289	14,098		38,821	97,782
Nyamwezi	714	6,059	55,189	460			14,757	4,853	82,032
Nilamba	595	1,352		11,879	2,722	22,787			39,336
Ha		33,109	2,339	510	2,478				38,436
Jita	7,338	2,672		2,217	738				12,965
Chagga	1,405		2,913	1,096	1,285			744	7,444
Nyarwanda		5,385	1,547						6,932
Kurya	3,942	249		975	319				5,485
Nyaturu		169		1,423	187	3,096			4,875
Shashi		0				4,340			4,340
Haya		1,259		1,039	609				2,908
Taturu				414		2,492			2,906
Luo	2,555								2,555
Subi		971							971
Rundi		864	73						937
Longo		814							814
Zinza		635							635
Hadzabe						529			529
Maasai				40		379			418
Iraku						267			267
Lingala		184							184
Datooga	47					126			173
Ngoni		156							156
Lungu		143							143
Sambaa		131							131
Ikoma	102								102
Rangi					33				33

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Shinyanga

MKOA WA SHINYANGA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Uyovu Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Chamaguha
- Kambarage
- Kitangili
- Ibadakuli
- Mwawaza
- Ndala
- Ngokolo
- Shinyanga Mjini

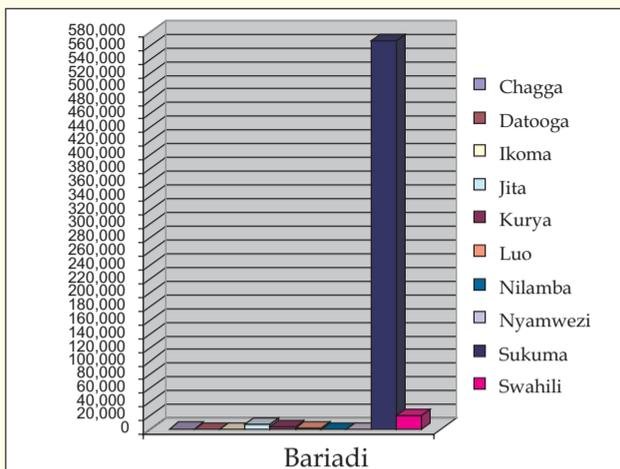

Lugha	Wazungumzaji
Sukuma	2,064,630
Sumbwa	134,466
Swahili	22,238

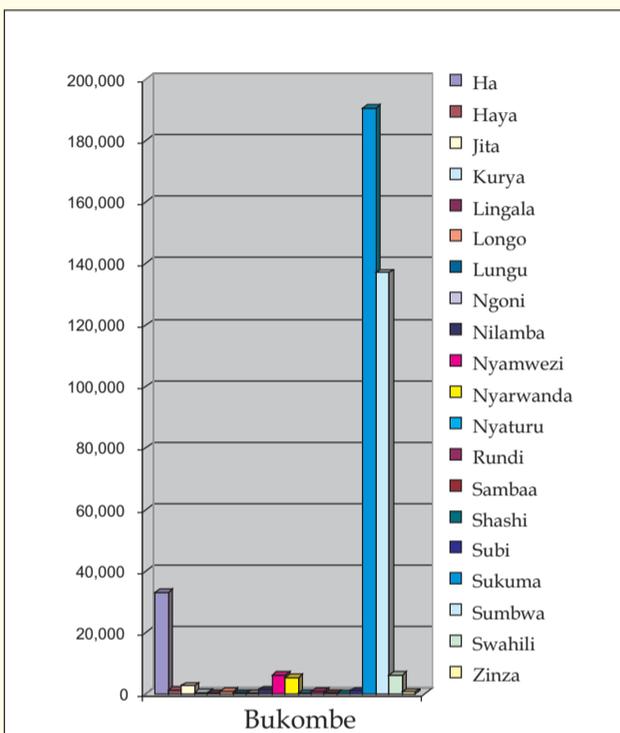

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Bariadi, Bukombe, Kahama na Kishapu

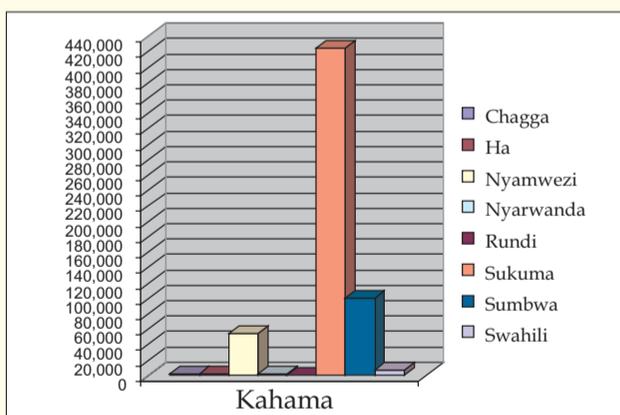
Lugha	Bariadi
Chagga	1,405
Datooga	47
Ikoma	102
Jita	7,338
Kurya	3,942
Luo	2,555
Nilamba	595
Nyamwezi	714
Sukuma	566,424
Swahili	20,482

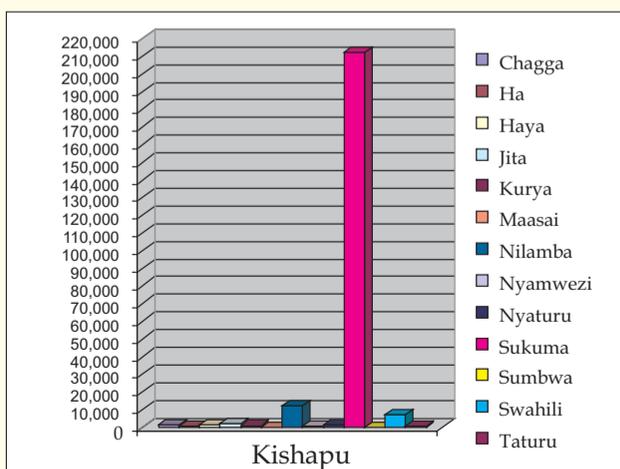
Lugha	Bukombe
Ha	33,109
Haya	1,259
Jita	2,672
Kurya	249
Lingala	184
Longo	814
Lungu	143
Ngoni	156
Nilamba	1,352
Nyamwezi	6,059
Nyarwanda	5,385
Nyaturu	169
Rundi	864
Sambaa	131
Shashi	0
Subi	971
Sukuma	190,605
Sumbwa	137,115
Swahili	6,223
Zinza	635

Lugha	Kahama
Chagga	2,913
Ha	2,339
Nyamwezi	55,189
Nyarwanda	1,547
Rundi	73
Sukuma	424,826
Sumbwa	100,377
Swahili	7,842

Lugha	Kishapu
Chagga	1,096
Ha	510
Haya	1,039
Jita	2,217
Kurya	975
Maasai	40
Nilamba	11,879
Nyamwezi	460
Nyaturu	1,423
Sukuma	212,114
Sumbwa	110
Swahili	7,029
Taturu	414

MKOA WA SHINYANGA

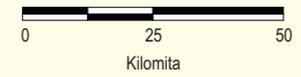
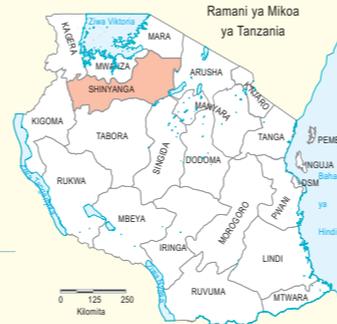
LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji
Sumbwa	97,492
Sukuma	77,466
Swahili	57,036
Nyamwezi	56,896
Nilamba	28,623
Chagga	4,231
Ha	3,861
Taturu	973
Jita	606
Nyaturu	573
Kurya	181
Hakuna	

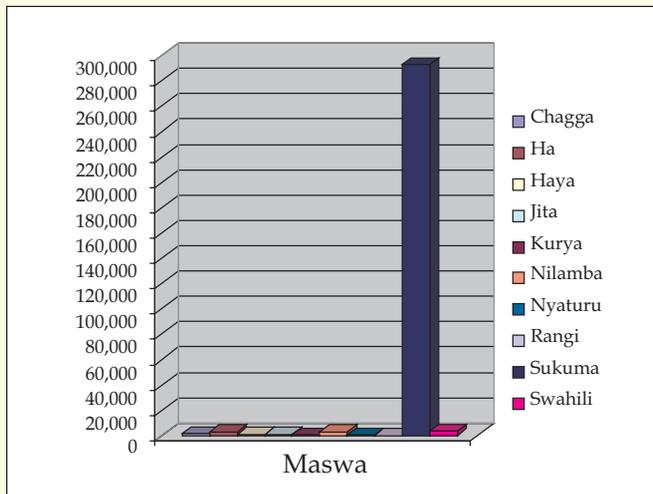
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Uyovu
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

- Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani
- Chamaguha
  - Kambarage
  - Kitangiili
  - Ibadakuli
  - Mwawaza
  - Ndala
  - Ngokolo
  - Shinyanga Mjini

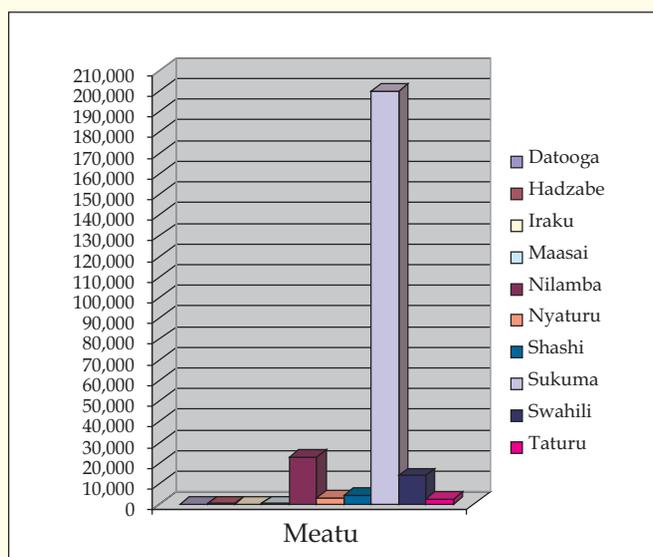

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Maswa, Meatu, Shinyanga (V) na Shinyanga (M)**

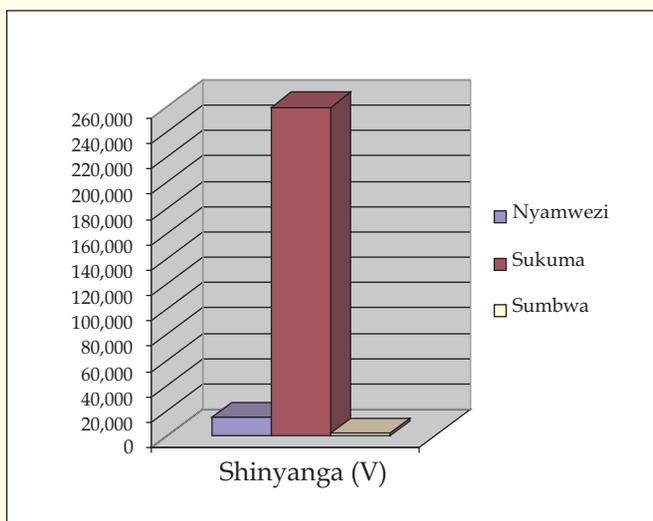
Lugha	Maswa
Chagga	1,285
Ha	2,478
Haya	609
Jita	738
Kurya	319
Nilamba	2,722
Nyaturu	187
Rangi	33
Sukuma	292,742
Swahili	3,289

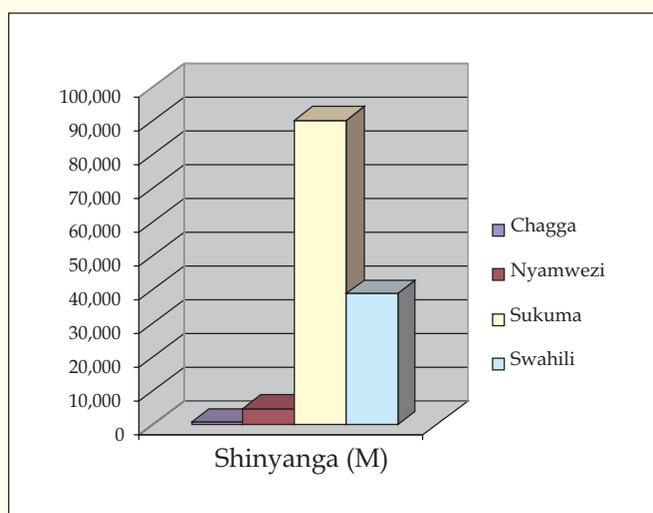
Lugha	Meatu
Datooga	126
Hadzabe	529
Iraku	267
Maasai	379
Nilamba	22,787
Nyaturu	3,096
Shashi	4,340
Sukuma	200,102
Swahili	14,098
Taturu	2,492

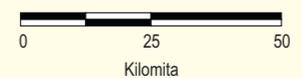
Lugha	Shinyanga (V)
Nyamwezi	14,757
Sukuma	259,376
Sumbwa	2,260

Lugha	Shinyanga (M)
Chagga	744
Nyamwezi	4,853
Sukuma	90,105
Swahili	38,821

MKOA WA SHINYANGA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

UFUNGUO

Lugha	Wazungumzaji
Ha	21,618
Nyamwezi	16,519
Haya	10,888
Jita	7,937
Nilamba	6,338
Sukuma	4,847
Swahili	4,735
Sumbwa	3,383
Nyaturu	3,207
Shashi	1,358
Kurya	1,339
Hadzabe	529
Longo	432
Nyanwanda	285
Luo	213
Chagga	129
Hakuna	

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Uyovu Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

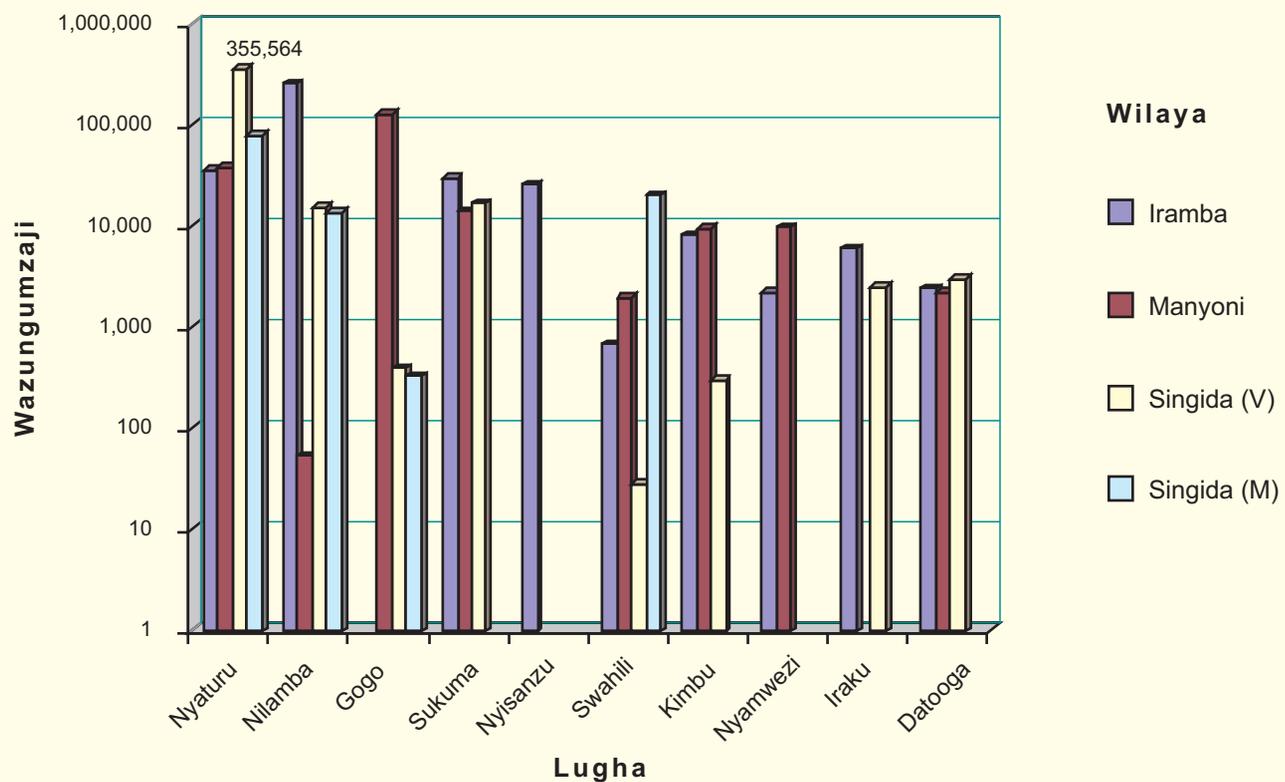
- Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani
- Chamaguha
  - Kambarage
  - Kitangili
  - Ibadakuli
  - Mwawaza
  - Ndala
  - Ngokolo
  - Shinyanga Mjini

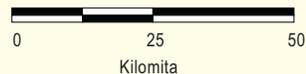
**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Singida**

Lugha	Iramba	Manyoni	Singida (V)	Singida (M)	Jumla
Nyaturu	35,316	38,029	355,564	77,857	506,766
Nilamba	256,474	54	15,326	13,471	285,324
Gogo		125,902	391	329	126,622
Sukuma	29,824	13,850	16,700		60,374
Nyisanzu	25,386				25,386
Swahili	682	1,948	28	19,801	22,459
Kimbu	8,121	9,390	301		17,812
Nyamwezi	2,221	9,741			11,962
Iraku	5,890		2,459		8,349
Datooga	2,397	2,199	2,986		7,582
Taturu	337		5,252		5,589
Chagga		91		1,840	1,930
Rangi		1,156	46	429	1,632
Sandawe			1,325		1,325
Hadzabe	353	140			492
Maasai		250			250
Nyakyusa		212			212
Luo	35				35

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Singida

MKOA WA SINGIDA
LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

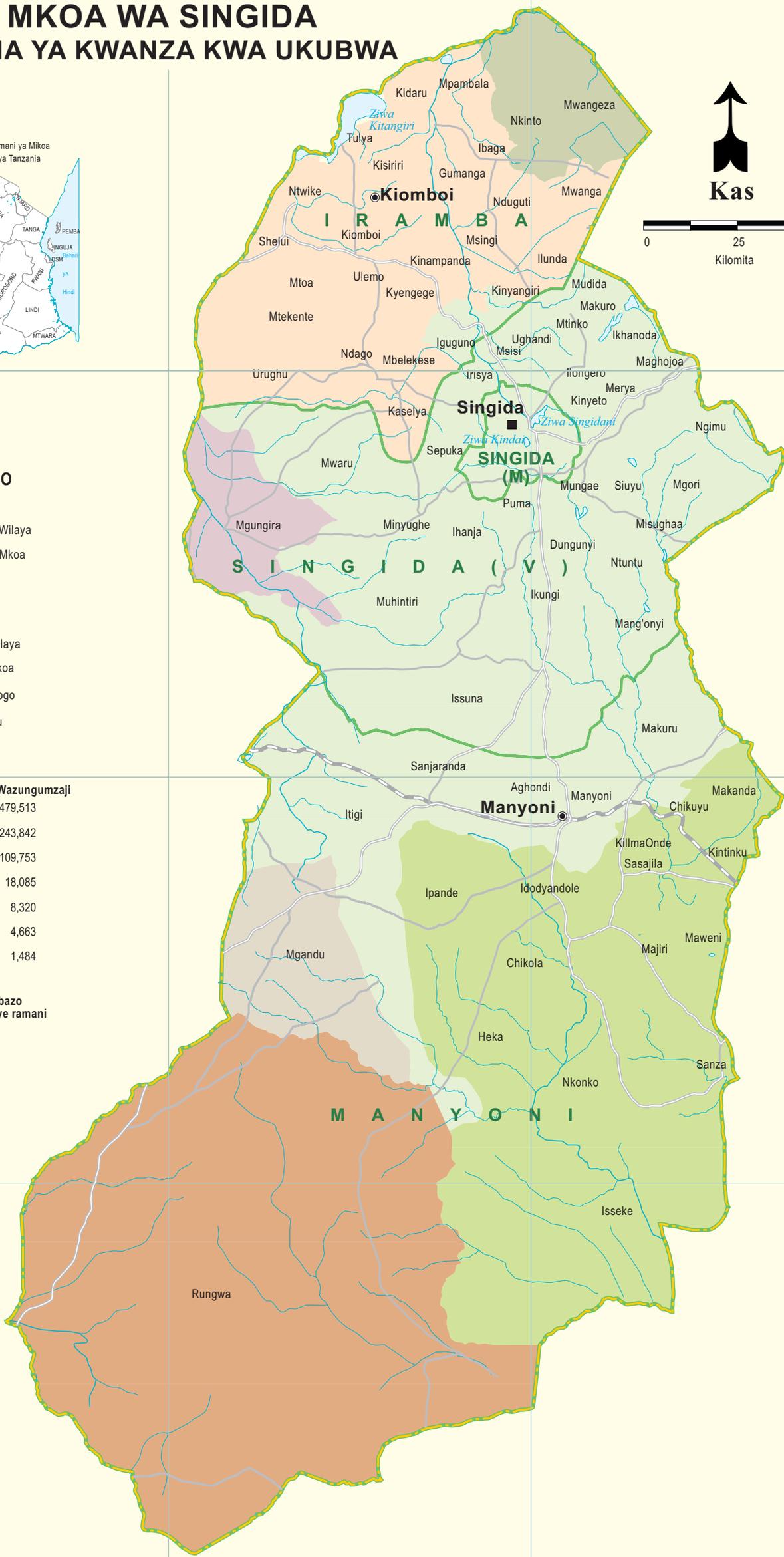
UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Mgandu Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Nyaturu	479,513
Nilamba	243,842
Gogo	109,753
Nyisanzu	18,085
Nyamwezi	8,320
Sukuma	4,663
Kimbu	1,484

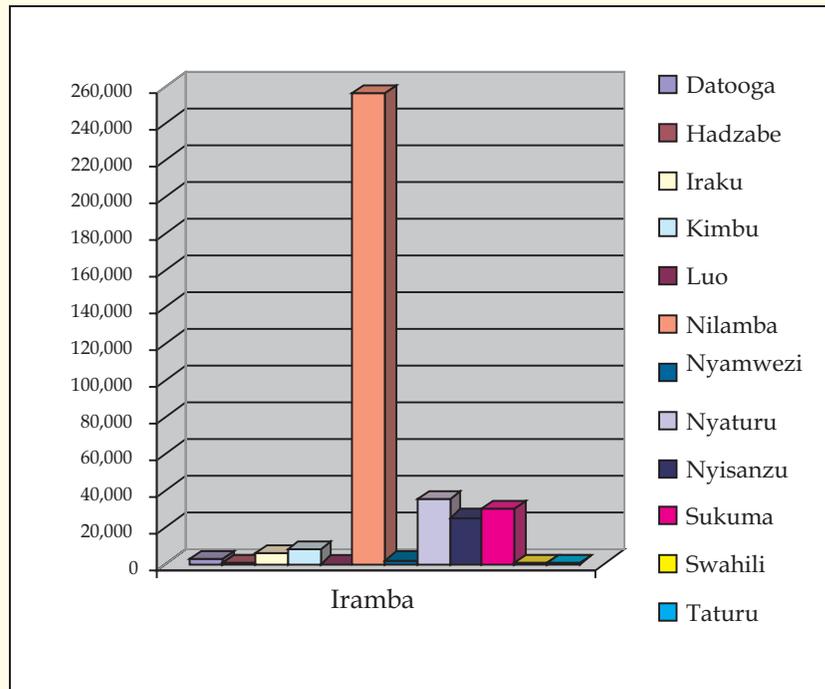
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Ipembe
- Kindai
- Majengo
- Mandewa
- Mitunduruni
- Mtipa
- Mughanga
- Mungaa
- Mungumaji
- Unyambwa
- Utemini

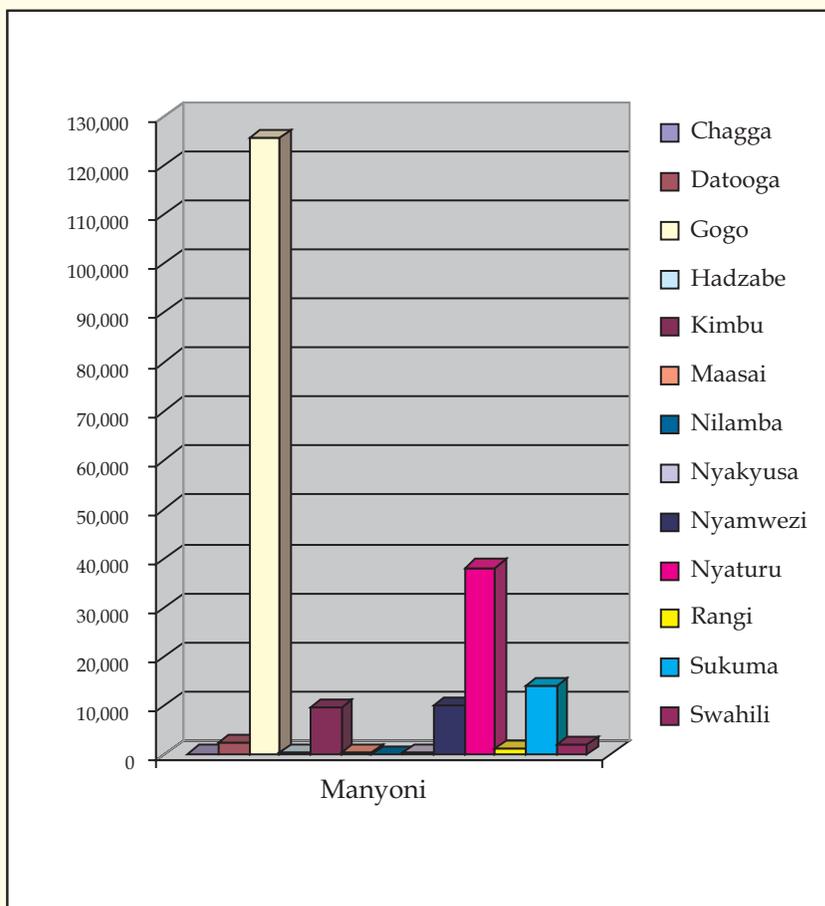

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Iramba na Manyoni**

Lugha	Iramba
Datooga	2,397
Hadzabe	353
Iraku	5,890
Kimbu	8,121
Luo	35
Nilamba	256,474
Nyamwezi	2,221
Nyaturu	35,316
Nyisanzu	25,386
Sukuma	29,824
Swahili	682
Taturu	337

Lugha	Manyoni
Chagga	91
Datooga	2,199
Gogo	125,902
Hadzabe	140
Kimbu	9,390
Maasai	250
Nilamba	54
Nyakyusa	212
Nyamwezi	9,741
Nyaturu	38,029
Rangi	1,156
Sukuma	13,850
Swahili	1,948

MKOA WA SINGIDA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

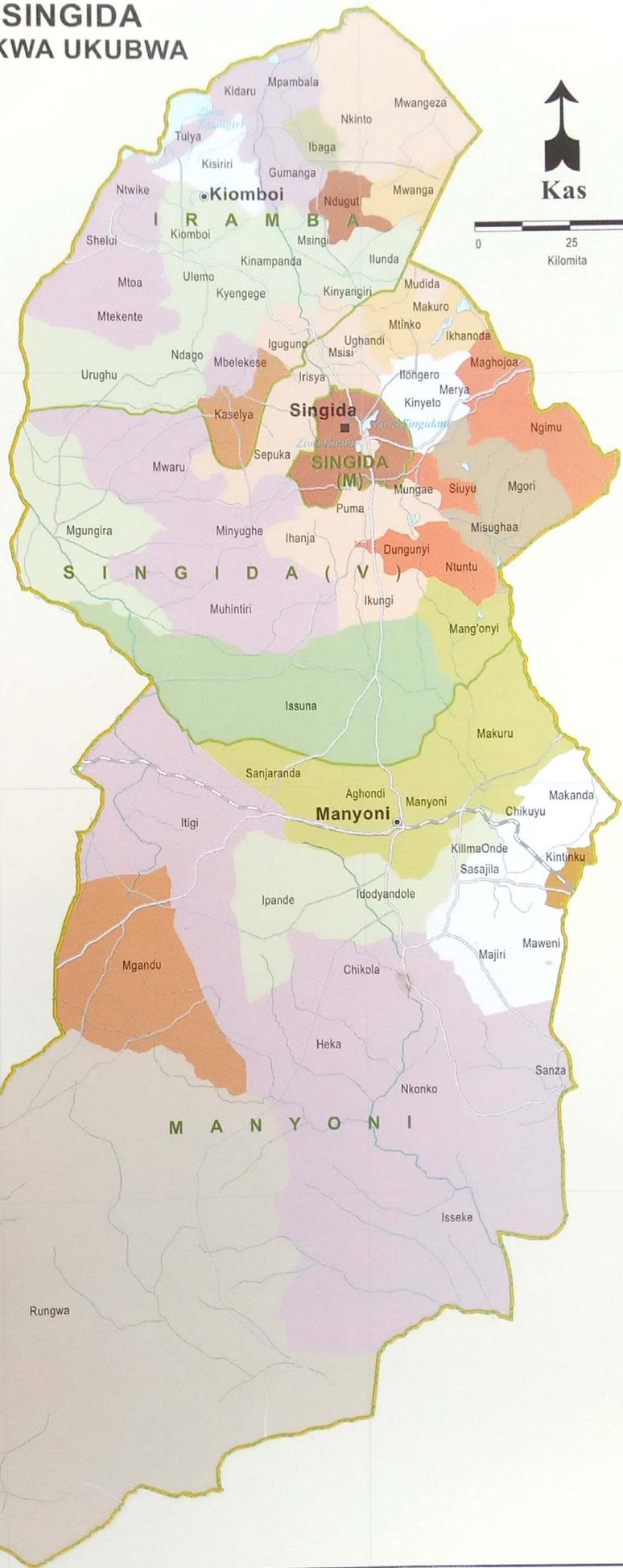
UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Mgandu
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Sukuma	37,662
Nilamba	30,947
Nyaturu	22,552
Swahili	17,404
Gogo	13,439
Kimbu	13,075
Iraku	5,575
Nyisanzu	3,589
Sandawe	1,131
Datooga	493
Taturu	461
Nyamwezi	263
Maasai	87
Hakuna	

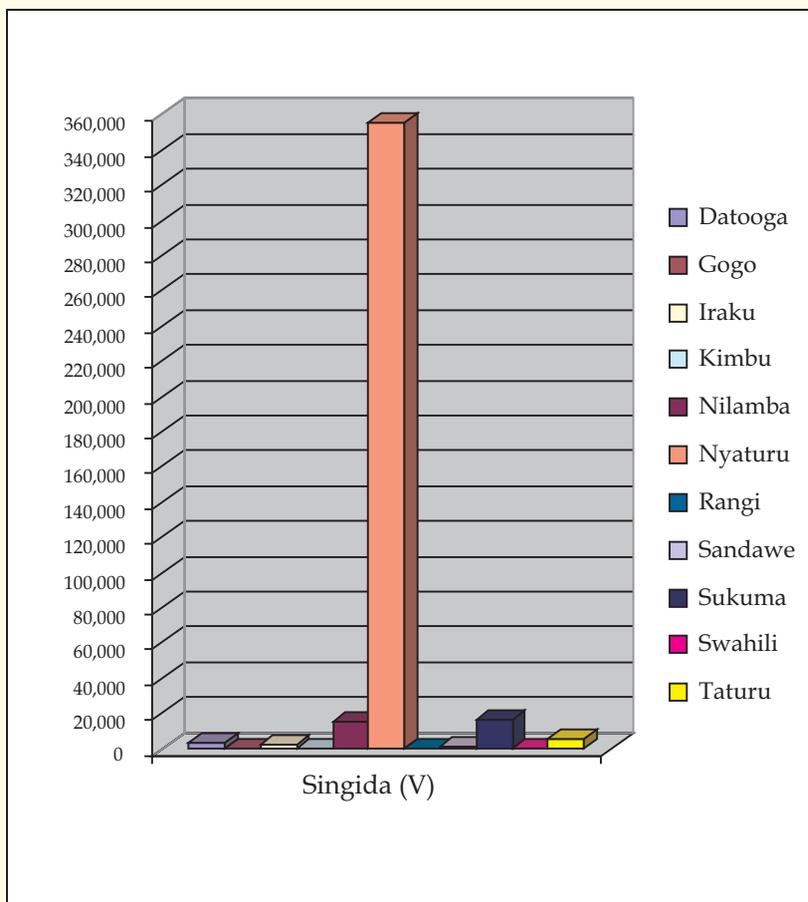
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Ipembe
- Kindai
- Majengo
- Mandewa
- Mitunduruni
- Mtipa
- Mughanga
- Mungaa
- Mungumaji
- Unyambwa
- Utemini

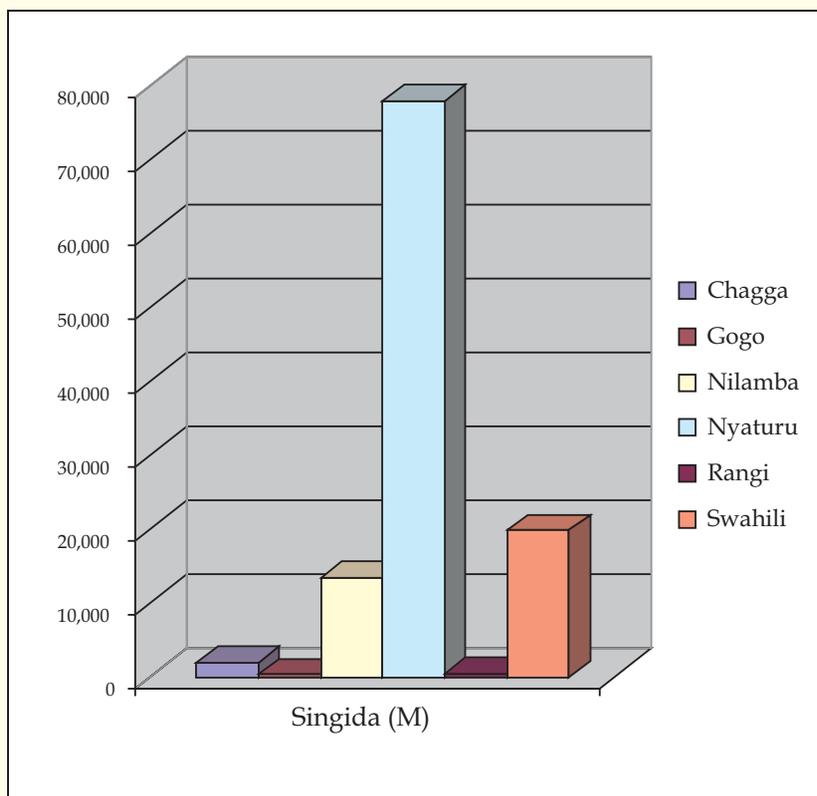

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Singida (V) na Singida (M)**

Lugha	Singida (V)
Datooga	2,986
Gogo	391
Iraku	2,459
Kimbu	301
Nilamba	15,326
Nyaturu	355,564
Rangi	46
Sandawe	1,325
Sukuma	16,700
Swahili	28
Taturu	5,252

Lugha	Singida (M)
Chagga	1,840
Gogo	329
Nilamba	13,471
Nyaturu	77,857
Rangi	429
Swahili	19,801

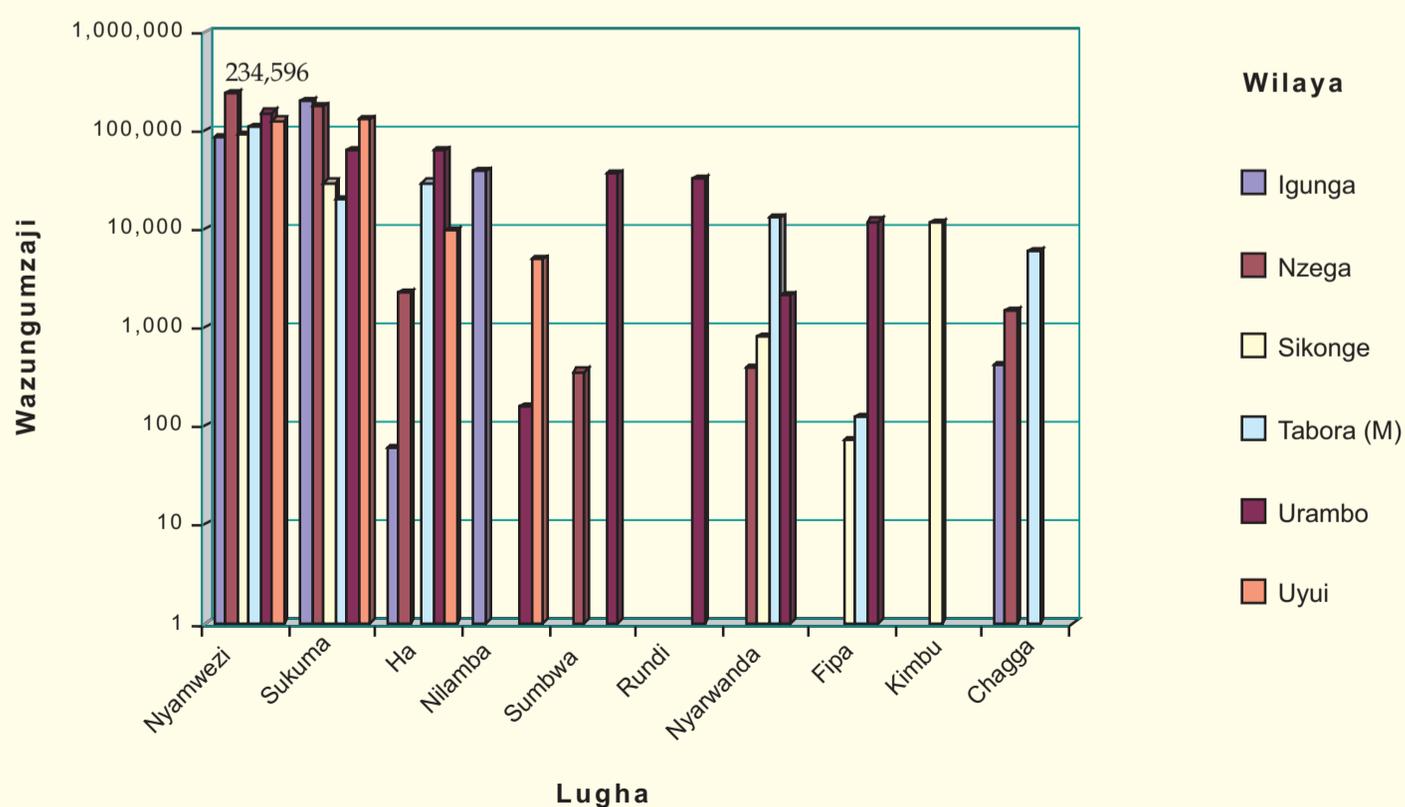

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Mkoa wa Tabora**

Lugha	Igunga	Nzega	Sikonge	Tabora (M)	Urambo	Uyui	Jumla
Nyamwezi	85,334	234,596	89,461	107,392	152,573	126,983	796,339
Sukuma	196,666	174,538	29,844	20,291	64,973	130,874	617,186
Ha	61	2,251		29,707	63,453	9,864	105,336
Nilamba	39,757				158	4,869	44,783
Sumbwa		358			36,755		37,112
Rundi					32,164		32,164
Nyarwanda		382	815	13,428	2,121		16,745
Fipa			73	121	11,930		12,124
Kimbu			11,745				11,745
Chagga	411	1,510		6,087			8,007
Swahili			196	6,388	100	1,072	7,756
Taturu	1,745	2				4,788	6,535
Nyakyusa			599		4,166	86	4,851
Haya	121			3,419	355		3,895
Nyaturu		89		16		2,073	2,178
Burushi		1,475					1,475
Kurya				632			632
Gogo				75	21	492	588
Ndali					561		561
Jita				348			348
Luo				101			101
Rangi		4					4

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Tabora

MKOA WA TABORA

LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

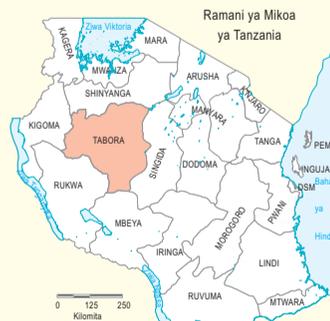
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

	Nyamwezi	690,874
	Sukuma	306,395
	Rundi	32,136
	Ha	23,651
	Sumbwa	15,846
	Kimbu	10,782

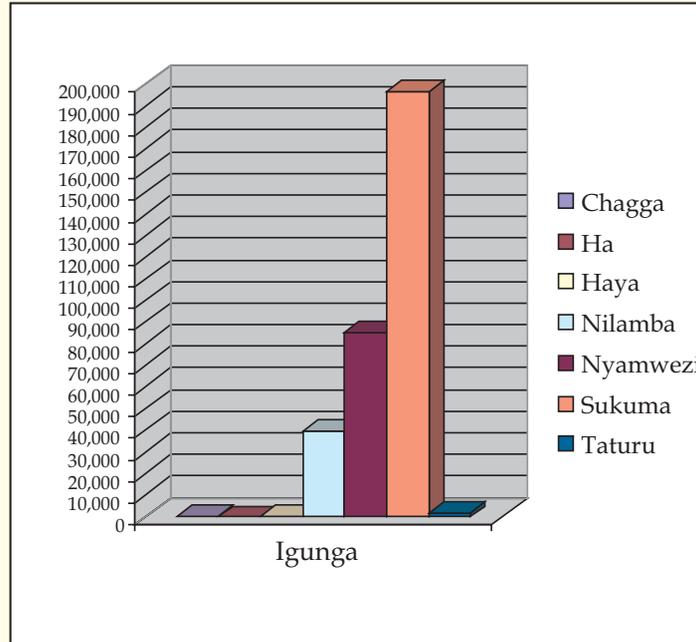
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Chemchem
- Cheyo
- Gongoni
- Isevya
- Itonjanda
- Kalunde
- Kanyenye
- Kiloleni
- Kitete
- Ipuli
- Malolo
- Mbugani
- Mtendeni
- Ng'ambo
- Tambukareli
- Uyui

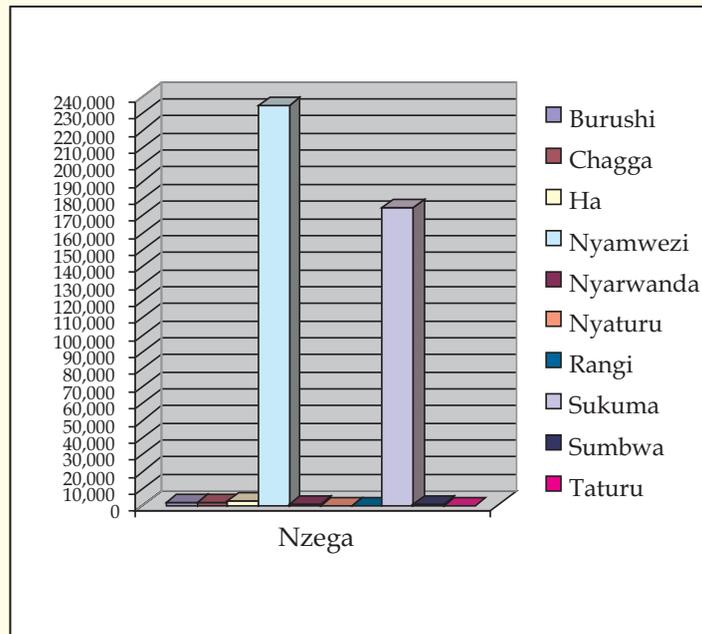

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Igunga, Nzega na Sikonge**

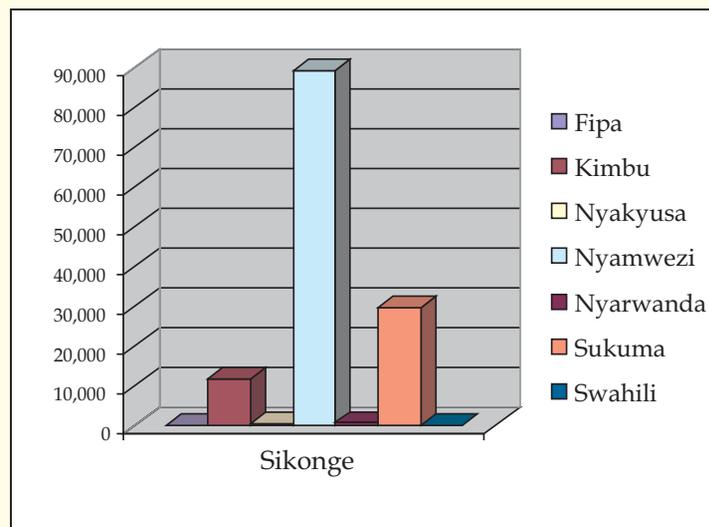
Lugha	Igunga
Chagga	411
Ha	61
Haya	121
Nilamba	39,757
Nyamwezi	85,334
Sukuma	196,666
Taturu	1,745

Lugha	Nzega
Burushi	1,475
Chagga	1,510
Ha	2,251
Nyamwezi	234,596
Nyarwanda	382
Nyaturu	89
Rangi	4
Sukuma	174,538
Sumbwa	358
Taturu	2

Lugha	Sikonge
Fipa	73
Kimbu	11,745
Nyakyusa	599
Nyamwezi	89,461
Nyarwanda	815
Sukuma	29,844
Swahili	196

MKOA WA TABORA LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kiloli Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

Sukuma	281,185
Nyamwezi	112,399
Ha	53,497
Nilamba	27,595
Sumbwa	8,690
Fipa	6,339
Nyarwanda	5,816
Taturu	4,401
Haya	2,229
Nyakyusa	599

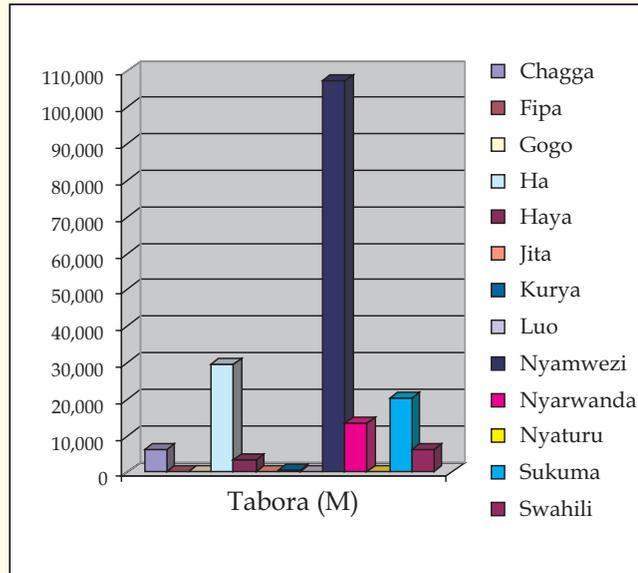
Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Chemchem
- Cheyo
- Gongoni
- Iseyya
- Itanjanda
- Kalunde
- Kanyenye
- Kiloleni
- Kitete
- Ipuli
- Malolo
- Mbugani
- Mtendeni
- Ng'ambo
- Tambukareli
- Uyui

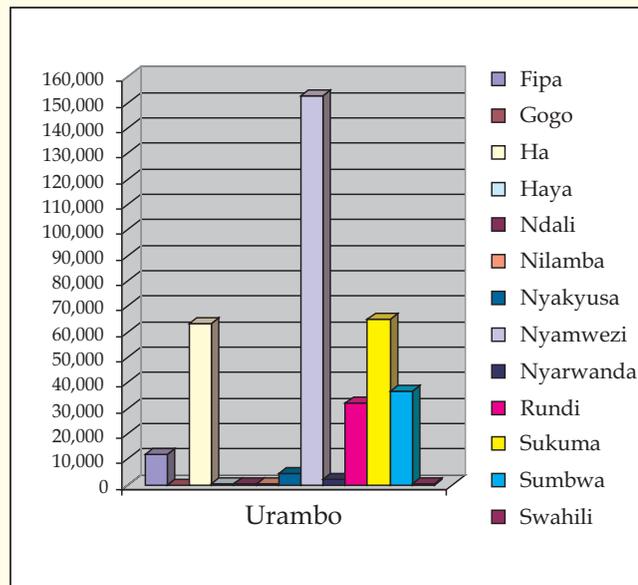

**Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha
Wilaya za
Tabora (M), Urambo na Uyui**

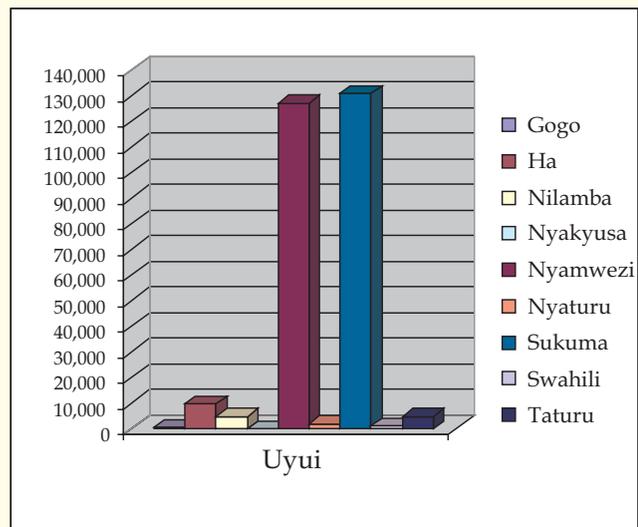
Lugha	Tabora (M)
Chagga	6,087
Fipa	121
Gogo	75
Ha	29,707
Haya	3,419
Jita	348
Kurya	632
Luo	101
Nyamwezi	107,392
Nyarwanda	13,428
Nyaturu	16
Sukuma	20,291
Swahili	6,388

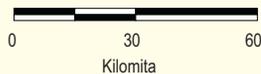
Lugha	Urambo
Fipa	11,930
Gogo	21
Ha	63,453
Haya	355
Ndali	561
Nilamba	158
Nyakyusa	4,166
Nyamwezi	152,573
Nyarwanda	2,121
Rundi	32,164
Sukuma	64,973
Sumbwa	36,755
Swahili	100

Lugha	Uyui
Gogo	492
Ha	9,864
Nilamba	4,869
Nyakyusa	86
Nyamwezi	126,983
Nyaturu	2,073
Sukuma	130,874
Swahili	1,072
Taturu	4,788

MKOA WA TABORA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

UFUNGUO

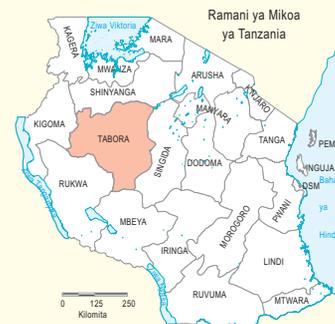
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Kiloli Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

Ha	27,610
Sukuma	24,456
Nilamba	15,261
Nyamwezi	12,842
Sumbwa	9,591
Nyarwanda	6,111
Chagga	4,770
Nyakyusa	3,261
Nyaturu	1,489
Fipa	1,171
Kimbu	963
Burushi	771
Swahili	220
Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

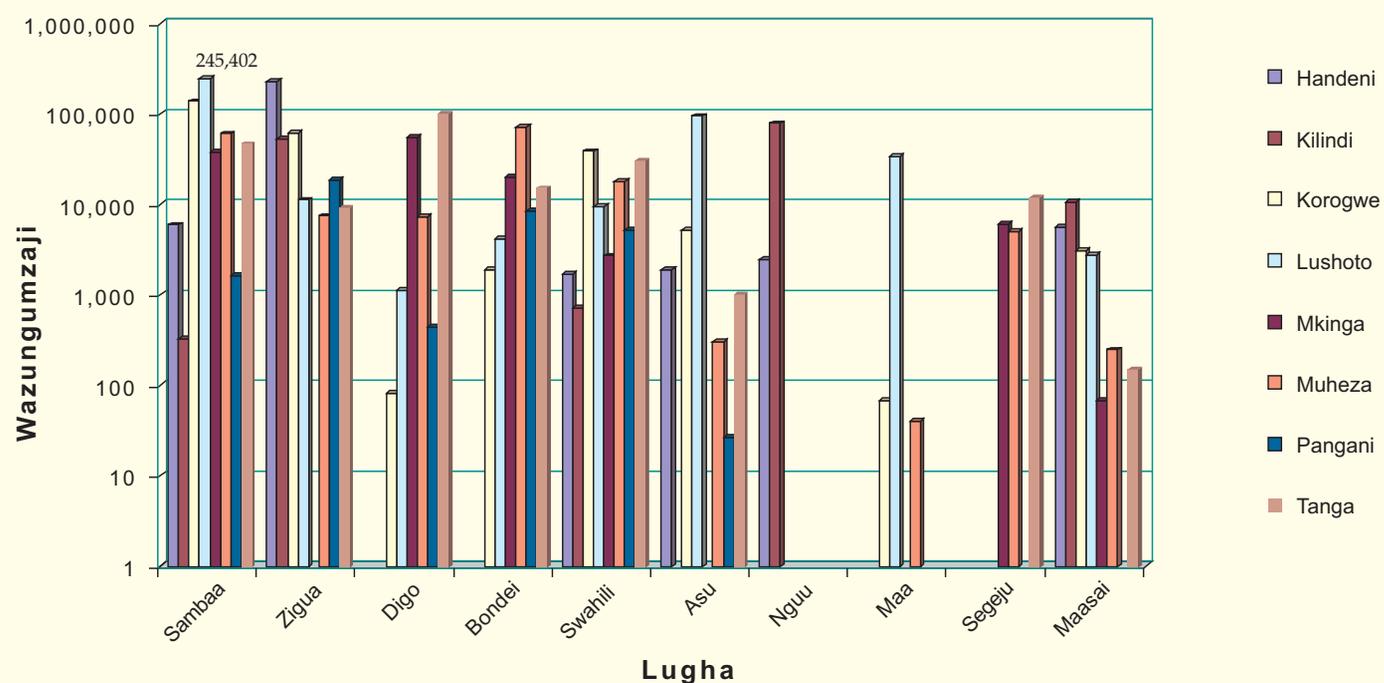
- Chemchem
- Cheyo
- Gongoni
- Isevy
- Itonjanda
- Kalunde
- Kanyenye
- Kiloleni
- Kitete
- Ipuli
- Malolo
- Mbugani
- Mtendeni
- Ng'ambo
- Tambukareli
- Uyui

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Mkoa wa Tanga

Lugha	Handeni	Kilindi	Korogwe	Lushoto	Mkinga	Muheza	Pangani	Tanga	Jumla
Sambaa	5,898	326	136,699	245,402	37,331	60,036	1,629	47,842	535,163
Zigua	227,023	52,312	60,518	11,136		7,380	18,662	9,359	386,390
Digo			82	1,133	54,084	7,338	436	103,200	166,274
Bondei			1,891	4,184	19,747	70,462	8,471	15,635	120,390
Swahili	1,672	710	38,261	9,529	2,686	17,728	5,202	31,033	106,820
Asu	1,895		5,255	93,991		300	27	1,042	102,510
Nguu	2,480	77,843							80,323
Maa			68	33,545		40			33,653
Segeju					5,969	5,046		12,216	23,232
Maasai	5,557	10,400	3,092	2,760	68	246		155	22,278
Ben	664		4,584			11,421	2,291		18,960
Chagga	633	863		6,765		156		4,097	12,515
Makonde	264		1,492			340	3,156	1,482	6,734
Ngoni			4,078				146	883	5,107
Sangu							3,067		3,067
Rundi			2,175		28			11	2,214
Kamba			53	1,103	47	68			1,271
Kagulu	388	844							1,232
Gogo	100		207				647		954
Sukuma	436		374						810
Ha			360					147	508
Iraku	505								505
Ndorobo		495							495
Kwere	301						74		375
Somali	333								333
Chagga-Vunjo			311						311
Gweno	251								251
Fipa			98					147	245
Yao			205						205
Hehe			113	55					168
Chagga-Mashami	167								167
Pangwa			113						113
Matumbi							112		112
Datoga	62								62
Kinga			61						61
Nyarwanda			58						58
Manda			51						51
Kurya				43					43
Nyamwezi			37						37
Kerewe				11					11

Lugha Kuu Kumi za Mkoa wa Tanga

MKOA WA TANGA LUGHA YA KWANZA KWA UKUBWA

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Pagwi Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

Sambaa	445,501
Zigua	320,976
Digo	163,358
Nguu	69,374
Bondei	68,916
Swahili	59,763
Asu	54,614
Segeju	7,770
Bena	4,442
Makonde	1,133

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Central
- Chumbageni
- Duga
- Mabawa
- Majengo
- Makorora
- Msamwani
- Mwanzange
- Mzingani
- Ngamiani Kaskazini
- Ngamiani Kati
- Ngamiani Kusini
- Nguvumali
- Usagara

Bahari ya Hindi

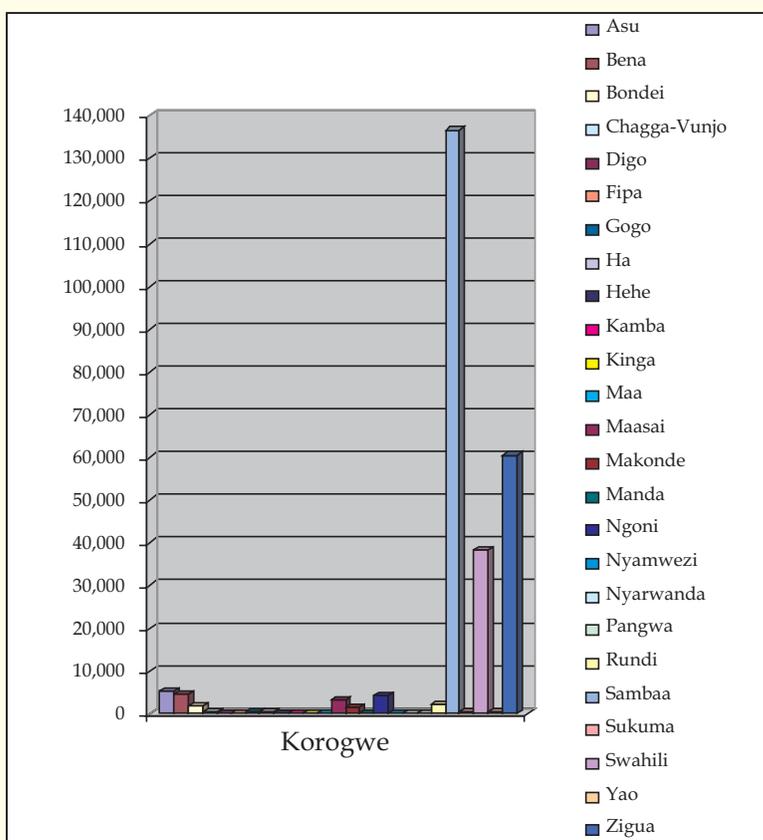
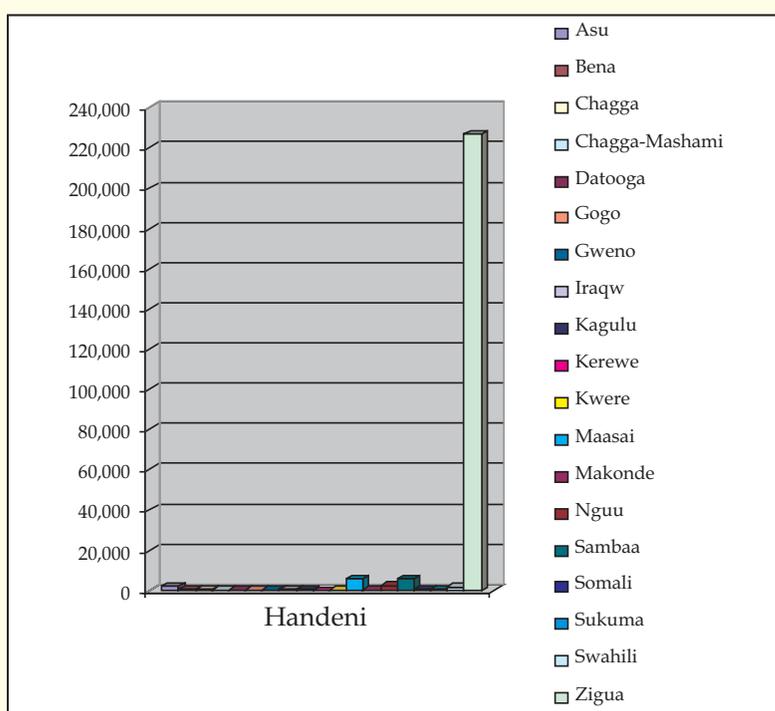
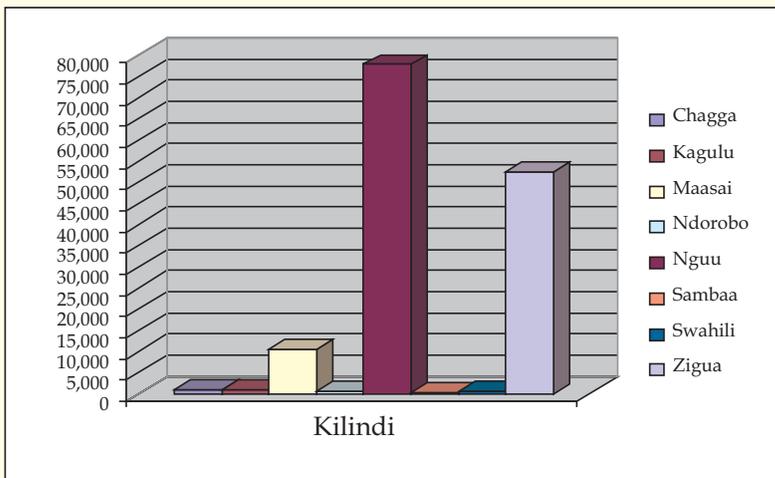
LUGHA ZA TANZANIA

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Kilindi, Handeni na Korogwe

Lugha	Kilindi
Chagga	863
Kagulu	844
Maasai	10,400
Ndorobo	495
Nguu	77,843
Sambaa	326
Swahili	710
Zigua	52,312

Lugha	Handeni
Asu	1,895
Bena	664
Chagga	633
Mashami	167
Datooga	62
Gogo	100
Gweno	251
Iraku	505
Kagulu	388
Kwere	301
Maasai	5,557
Makonde	264
Nguu	2,480
Sambaa	5,898
Somali	333
Sukuma	436
Swahili	1,672
Zigua	227,023

Lugha	Korogwe
Asu	5,255
Bena	4,584
Bondei	1,891
Chagga-Vunjo	311
Digo	82
Fipa	98
Gogo	207
Ha	360
Hehe	113
Kamba	53
Kinga	61
Maa	68
Maasai	3,092
Makonde	1,492
Manda	51
Ngoni	4,078
Nyamwezi	37
Nyarwanda	58
Pangwa	113
Rundi	2,175
Sambaa	136,699
Sukuma	374
Swahili	38,261
Yao	205
Zigua	60,518

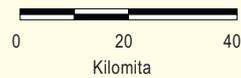

MKOA WA TANGA

LUGHA YA PILI KWA UKUBWA

Kas

UFUNGUO

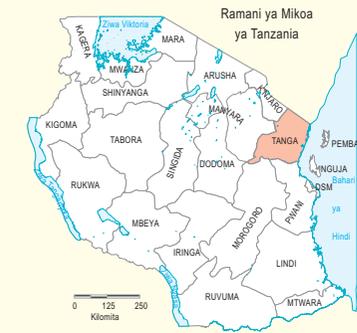
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Pagwi Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

Sambaa	84,598
Zigua	47,293
Bondei	32,545
Asu	32,259
Swahili	24,375
Digo	21,321
Maa	16,409
Maasai	14,809
Nguu	10,101
Segeju	8,104
Bena	4,481
Ngoni	3,583
Makonde	2,375
Sangu	1,718
Chagga	1,126
Kamba	971
Ndorobo	155
Kwere	126
Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Central
- Chumbageni
- Duga
- Mabawa
- Majengo
- Makorora
- Msambweni
- Mwanzange
- Mzingani
- Ngamiani Kaskazini
- Ngamiani Kati
- Ngamiani Kusini
- Nguvumali
- Usagara

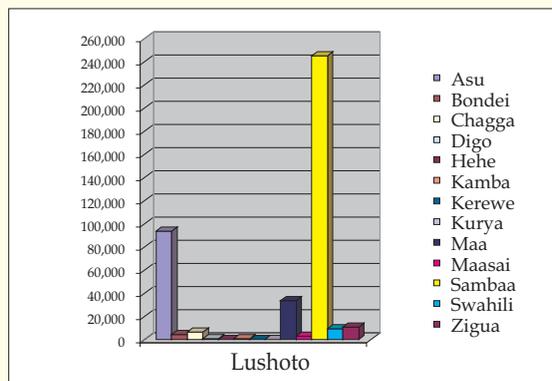

Bahari ya Hindi

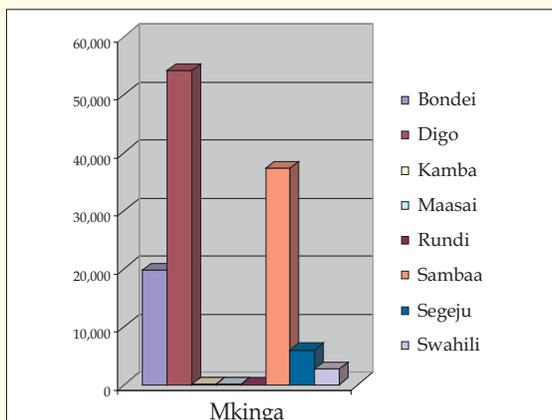
LUGHA ZA TANZANIA

Idadi ya Wazungumzaji wa Lugha Wilaya za Lushoto, Mkinga, Muheza, Pangani na Tanga

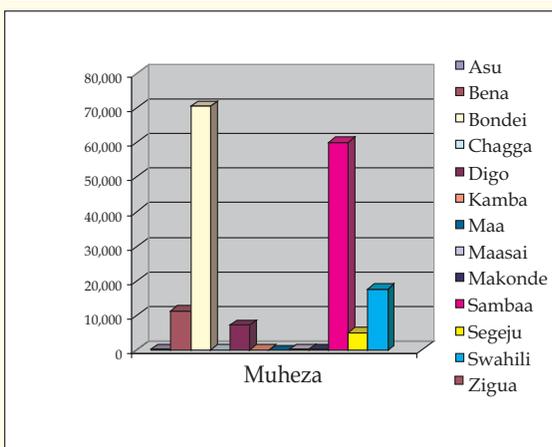
Lugha	Lushoto
Asu	93,991
Bondei	4,184
Chagga	6,765
Digo	1,133
Hehe	55
Kamba	1,103
Kerewe	11
Kurya	43
Maa	33,545
Maasai	2,760
Sambaa	245,402
Swahili	9,529
Zigua	11,136

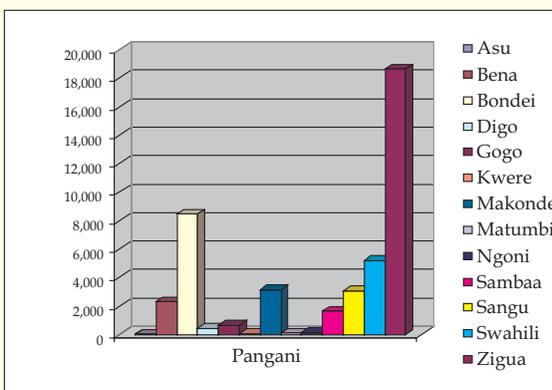
Lugha	Mkinga
Bondei	19,747
Digo	54,084
Kamba	47
Maasai	68
Rundi	28
Sambaa	37,331
Segeju	5,969
Swahili	2,686

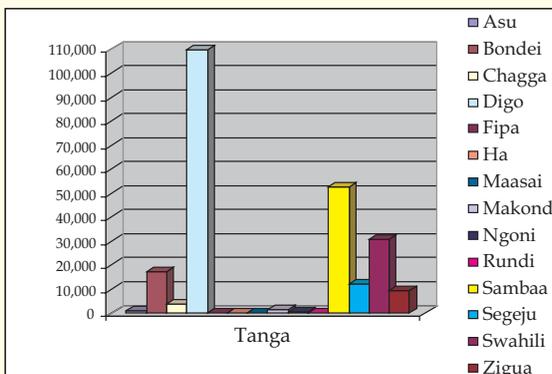
Lugha	Muheza
Asu	300
Bena	11,421
Bondei	70,462
Chagga	156
Digo	7,338
Kamba	68
Maa	40
Maasai	246
Makonde	340
Sambaa	60,036
Segeju	5,046
Swahili	17,728
Zigua	7,380

Lugha	Pangani
Asu	27
Bena	2,291
Bondei	8,471
Digo	436
Gogo	647
Kwere	74
Makonde	3,156
Matumbi	112
Ngoni	146
Sambaa	1,629
Sangu	3,067
Swahili	5,202
Zigua	18,662

Lugha	Tanga
Asu	1,042
Bondei	17,447
Chagga	4,097
Digo	109,788
Fipa	147
Ha	147
Maasai	155
Makonde	1,482
Ngoni	883
Rundi	38
Sambaa	52,599
Segeju	12,216
Swahili	31,033
Zigua	9,359

MKOA WA TANGA LUGHA YA TATU KWA UKUBWA

Kas

UFUNGUO

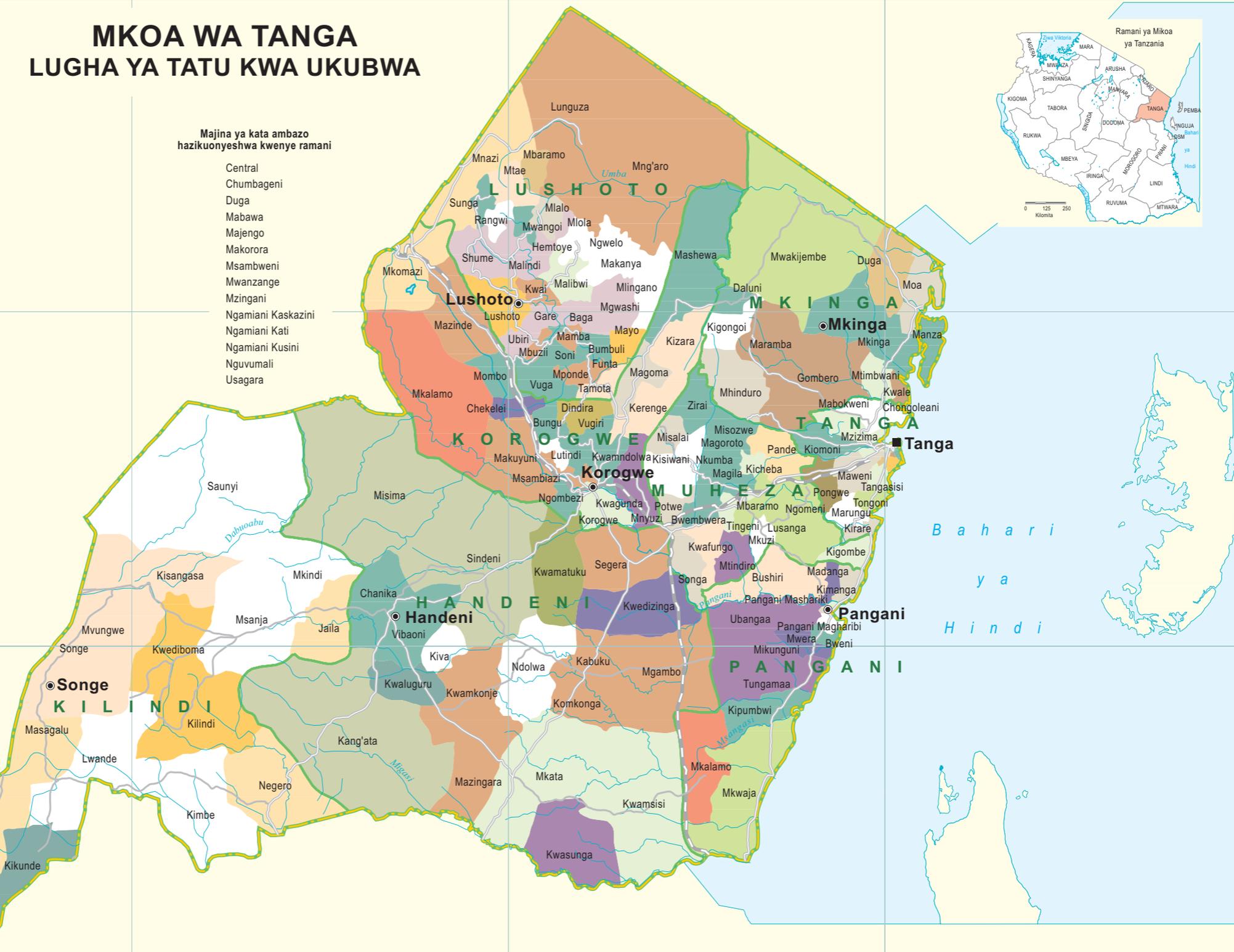
- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Pagwi Jina la Kata
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha Wazungumzaji

Swahili	19,633
Sambaa	16,185
Bondei	13,289
Maa	12,680
Zigua	11,439
Asu	11,162
Maasai	7,585
Chagga	6,719
Bena	6,074
Segeju	5,200
Digo	3,858
Gogo	1,268
Ngoni	883
Kagulu	737
Makonde	612
Sukuma	350
Nguu	287
Kamba	230
Ha	29
Hakuna	

Majina ya kata ambazo hazikuonyeshwa kwenye ramani

- Central
- Chumbageni
- Duga
- Mabawa
- Majengo
- Makorora
- Msambweni
- Mwanzange
- Mzingani
- Ngamiani Kaskazini
- Ngamiani Kati
- Ngamiani Kusini
- Nguvumali
- Usagara

Bahari ya Hindi

LUGHA ZA TANZANIA

ZANZIBAR
LUGHA KUU

Kas

B a h a r i
y a
H i n d i

UFUNGUO

- Mji Mkuu wa Wilaya
- Mji Mkuu wa Mkoa
- Mto
- Mpaka wa Wilaya
- Mpaka wa Mkoa
- Barabara Ndogo
- Barabara Kuu
- Reli

Lugha	Wazungumzaji
Swahili	975,750

B a h a r i
y a
H i n d i